

**ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ**

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Πολιτιστική Πολιτική και Αστική Ανάπτυξη:
Μελέτες Περίπτωσης»**

ΘΕΟΔΩΡΑ ΚΟΥΣΤΟΥΜΠΑΡΔΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΕΡΤΕΜΕΛΙΔΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ 2026

© Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2025 Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Θεοδώρας Κουστουμπάρδη που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Περίληψη

Αυτή η μελέτη διερευνά τη σχέση μεταξύ της πολιτιστικής διαχείρισης και της αστικής ανάπτυξης μέσω τεσσάρων διεθνών μελετών περίπτωσης: Μπιλμπάο (Ισπανία), Μελβούρνη (Αυστραλία), Σεούλ (Νότια Κορέα) και Αθήνα (Ελλάδα). Εξετάζει πώς οι πόλεις χρησιμοποιούν τον πολιτισμό ως στρατηγικό εργαλείο για την οικονομική αναζωογόνηση, τον χωρικό μετασχηματισμό και την παγκόσμια ταυτότητα. Κάθε περίπτωση αναδεικνύει διαφορετικά μοντέλα διακυβέρνησης, επενδύσεων και συμμετοχής των πολιτών - από την εμβληματική αναγέννηση με επικεφαλής το Μουσείο Guggenheim του Μπιλμπάο έως τον χωρίς αποκλεισμούς δημιουργικό πολεοδομικό σχεδιασμό της Μελβούρνης, την ενσωμάτωση πολιτιστικών συμπλεγμάτων στη Σεούλ με έξυπνες τεχνολογίες και την πολιτιστική αναβίωση της Αθήνας με γνώμονα τη βάση.

Μέσω συγκριτικής ανάλυσης, η μελέτη εντοπίζει βασικά θέματα, όπως η πολιτιστική ομαδοποίηση, οι υποδομές, τα πλαίσια πολιτικής και η συμμετοχή της κοινότητας. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επιτυχημένη πολιτιστική αστικοποίηση απαιτεί σχεδιασμό ευαίσθητο στο πλαίσιο, χωρίς αποκλεισμούς διακυβέρνηση και ευθυγράμμιση με ευρύτερους αστικούς στόχους. Τα ευρήματα υπογραμμίζουν τη δυνατότητα του πολιτισμού να ενισχύσει την καινοτομία, τη συνοχή και τη βιώσιμη ανάπτυξη σε ποικίλα αστικά περιβάλλοντα, ενώ παράλληλα προειδοποιούν για τους κινδύνους αποκλεισμού, εμπορευματοποίησης και άνισης ανάπτυξης. Η έρευνα δίνει έμφαση στον κρίσιμο ρόλο του πολιτισμού στη διαμόρφωση ενός πιο ανθεκτικού και δίκαιου αστικού μέλλοντος.

Λέξεις κλειδιά: Πολιτιστική Πολιτική και Διαχείριση, Δημιουργικές Πόλεις, Βιώσιμη ανάπτυξη, Πολιτιστικός Τουρισμός, Αστική Αναγέννηση, Πολιτιστική Οικονομία, Κοινωνική Συνοχή, Πολιτιστική Ταυτότητα, Μπιλμπάο, Αθήνα, Σεούλ, Μελβούρνη.

Cultural Policy and Urban Development: Case Studies

Abstract

This study explores the relationship between cultural management and urban development through four international case studies: Bilbao (Spain), Melbourne (Australia), Seoul (South Korea), and Athens (Greece). It examines how cities use culture as a strategic tool for economic revitalization, spatial transformation, and global identity. Each case showcases different models of governance, investment, and citizen participation - from the iconic regeneration led by the Guggenheim Museum in Bilbao to the inclusive creative urban planning of Melbourne, the integration of cultural complexes in Seoul with smart technologies, and the grassroots cultural revival in Athens.

Through comparative analysis, the study identifies key themes such as cultural clustering, infrastructure, policy frameworks, and community engagement. It concludes that successful cultural urbanization requires context-sensitive planning, inclusive governance, and alignment with broader urban goals. The findings underscore the potential of culture to enhance innovation, cohesion, and sustainable development in diverse urban settings, while warning of the dangers of exclusion, commercialization, and uneven development. The research emphasizes the crucial role of culture in shaping a more resilient and just urban future.

Keywords: Cultural Policy and Management, Creative Cities, Sustainable development, Cultural Tourism, Urban Regeneration, Cultural Economy, Social Cohesion, Cultural Identity, Bilbao, Athens, Seoul, Melbourne.

Πίνακας Περιεχομένων

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΕΡΤΕΜΕΛΙΔΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ	1
Εισαγωγή	6
Ερευνητικά ερωτήματα.....	8
Δομή της εργασίας.....	8
Κεφάλαιο 1 ^ο : Θεωρητικό πλαίσιο.....	10
1.1 Θεωρίες πολιτιστικής πολιτικής	10
1.2 Θεωρία των δημιουργικών πόλεων.....	14
1.3 Θεωρία αστικής αναγέννησης.....	16
1.4 Πολιτιστική οικονομία.....	18
1.5 Δημιουργία χώρων και το δικαίωμα στην πόλη	21
1.6 Μοντέλα πολιτιστικής διακυβέρνησης και διαχείρισης	23
Κεφάλαιο 2 ^ο : Μεθοδολογία	29
2.1 Ποιοτική προσέγγιση	29
2.2 Κριτήρια επιλογής περιπτώσεων	30
2.3 Πηγές και μέθοδοι συλλογής δεδομένων.....	31
Κεφάλαιο 3 ^ο : Μελέτες περίπτωσης	32
3.1 Μπιλμπάο, Ισπανία	32
3.2 Μελβούρνη, Αυστραλία.....	36
3.3 Σεούλ, Νότια Κορέα	41
3.4 Αθήνα, Ελλάδα	46
Κεφάλαιο 4 ^ο : Συγκριτική ανάλυση.....	52
Συμπέρασμα και προτάσεις	54
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	57
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.....	68

Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες, οι πόλεις σε όλο τον κόσμο αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο τη στρατηγική σημασία του πολιτισμού στην προώθηση της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης. Καθώς οι αστικές περιοχές αντιμετωπίζουν αυξανόμενες προκλήσεις που σχετίζονται με την οικονομική αναδιάρθρωση, την αύξηση του πληθυσμού, την κλιματική αλλαγή και τις κοινωνικές ανισότητες, ο πολιτισμός έχει αναδειχθεί ως πόρος και καταλύτης της μεταμόρφωσης (Guzmán, Roders and Colenbrander, 2017: 195-197). Κατά συνέπεια, η πολιτιστική διαχείριση και η αστική ανάπτυξη έχουν συνυφανθεί, με τις πολιτιστικές πολιτικές και τις δημιουργικές στρατηγικές να διαμορφώνουν τον φυσικό, οικονομικό και κοινωνικό ιστό των πόλεων. Η παρούσα εργασία διερευνά τη δυναμική σχέση μεταξύ των δύο αυτών τομέων, με ιδιαίτερη έμφαση σε πραγματικές μελέτες περιπτώσεων που καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες έχουν ενσωματωθεί σε ευρύτερα προγράμματα αστικής ανάπτυξης (Wiktor-Mach, 2018: 314-317).

Η πολιτιστική διαχείριση αναφέρεται στον σχεδιασμό, την οργάνωση και τη διακυβέρνηση πολιτιστικών πόρων και δραστηριοτήτων (Rius-Ulldemolins and Klein, 2020: 35-36). Περιλαμβάνει τη διοίκηση πολιτιστικών ιδρυμάτων (όπως μουσεία, θέατρα και γκαλερί), την ανάπτυξη δημιουργικών βιομηχανιών, την προώθηση της άυλης κληρονομιάς και τον σχεδιασμό πολιτιστικών πολιτικών σε διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης (Bromley and Meyer, 2017: 942-949 & Κόνσολα, 2006: 58-78). Οι πολιτιστικοί διαχειριστές συχνά λειτουργούν ως μεσάζοντες μεταξύ καλλιτεχνών, κοινοτήτων, υπευθύνων χάραξης πολιτικής και ιδιωτικών φορέων, διασφαλίζοντας ότι τα πολιτιστικά έργα είναι βιώσιμα, προσβάσιμα και ευθυγραμμισμένα με τους ευρύτερους κοινωνικούς στόχους. Στα σύγχρονα πλαίσια, η πολιτιστική διαχείριση δεν ασχολείται μόνο με τη διατήρηση της κληρονομιάς ή την οργάνωση εκδηλώσεων. Περιλαμβάνει επίσης στρατηγική σκέψη σχετικά με το πώς ο πολιτισμός μπορεί να συμβάλει στην καινοτομία, την ταυτότητα, την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή (Rehman, Mohamed and Ayoub, 2019: 3-9 & Γκαντζιάς, 2020: 49-62).

Η αστική ανάπτυξη, από την άλλη πλευρά, περιλαμβάνει την ανάπτυξη και τη μεταμόρφωση των αστικών χώρων μέσω επενδύσεων σε υποδομές, πολιτικής στέγασης, χωροταξικού σχεδιασμού, περιβαλλοντικής διαχείρισης και οικονομικών πρωτοβουλιών (Panteleeva and Borozdina, 2021: 3-6). Αντικατοπτρίζει τόσο τη φυσική επέκταση των πόλεων όσο και τους μηχανισμούς διακυβέρνησης που ρυθμίζουν τη χωρική και κοινωνική τους οργάνωση (De Pascali and Bagaini, 2018: 1-2). Τον 21ο αιώνα, η αστική ανάπτυξη έχει υιοθετήσει όλο και περισσότερο την έννοια της βιωσιμότητας, δίνοντας έμφαση στη

βιωσιμότητα, την ανθεκτικότητα, την κοινωνική ένταξη και την ποιότητα ζωής των κατοίκων των πόλεων. Μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο, ο πολιτισμός δεν θεωρείται πλέον περιφερειακό ζήτημα, αλλά κεντρικό στοιχείο του πολεοδομικού σχεδιασμού και της πολιτικής (Hersperger et al., 2019: 97-101). Ο πολιτισμός, όταν ενσωματώνεται στις στρατηγικές αστικής ανάπτυξης, συμβάλλει στη δημιουργία πιο ζωντανών, προσβάσιμων και καινοτόμων πόλεων που ενισχύουν την κοινωνική συνοχή, την πολυπολιτισμικότητα και την πολιτιστική ταυτότητα. Οι πόλεις που υιοθετούν αυτές τις στρατηγικές δεν δημιουργούν απλώς οικονομικά δυναμικά και βιώσιμα περιβάλλοντα, αλλά προάγουν και την ποιότητα ζωής για όλους τους κατοίκους τους.

Η διασταύρωση μεταξύ πολιτιστικής διαχείρισης και αστικής ανάπτυξης γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στο πλαίσιο της αναγέννησης με γνώμονα τον πολιτισμό, των στρατηγικών για δημιουργικές πόλεις και της ενσωμάτωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στον πολεοδομικό σχεδιασμό (Spina, 2019: 4-8). Πόλεις όπως το Μπιλμπάο, η Μελβούρνη, η Σεούλ και η Αθήνα έχουν εφαρμόσει πολιτιστικές στρατηγικές με στόχο την αναζωογόνηση των γειτονιών, την προσέλκυση του τουρισμού, την τόνωση της δημιουργικής οικονομίας και την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου (Chiu, Lee and Wang, 2019: 2-6). Οι στρατηγικές αυτές συχνά περιλαμβάνουν επενδύσεις σε πολιτιστικές υποδομές, την επαναχρησιμοποίηση βιομηχανικών ή εγκαταλελειμμένων χώρων, την προώθηση της δημόσιας τέχνης και την υποστήριξη πολιτιστικών πρωτοβουλιών της βάσης. Τα πολιτιστικά έργα χρησιμοποιούνται επίσης για την αναβάθμιση της εικόνας των πόλεων, τοποθετώντας τις ως κοσμοπολίτικες, καινοτόμες και ανταγωνιστικές σε παγκόσμιο επίπεδο (Rodríguez Morató and Zarlenga, 2018: 630-636).

Ωστόσο, η ενσωμάτωση του πολιτισμού στην αστική ανάπτυξη δεν είναι χωρίς προκλήσεις (Tomba, 2017: 509-512). Οι επικριτές έχουν επισημάνει τους κινδύνους εξευγενισμού, του κοινωνικού αποκλεισμού και της εμπορευματοποίησης του πολιτισμού (Mathews, 2010: 660-662). Έχουν επίσης τεθεί ερωτήματα σχετικά με το βαθμό στον οποίο οι πολιτιστικές στρατηγικές αντανakλούν πραγματικά τις τοπικές ταυτότητες ή αν απευθύνονται σε εξωτερικό κοινό και οικονομικές επιταγές. Ως εκ τούτου, η πρακτική της πολιτιστικής διαχείρισης στο πλαίσιο της αστικής ανάπτυξης πρέπει να πλοηγηθεί σε ένα περίπλοκο πεδίο ανταγωνιστικών συμφερόντων, αξιών και προσδοκιών (De Pascali and Bagaini, 2018: 5-6).

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο η πολιτιστική διαχείριση έχει χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο αστικής ανάπτυξης σε διάφορα πλαίσια. Εστιάζει σε μελέτες περιπτώσεων πόλεων που έχουν υιοθετήσει πολιτιστικές στρατηγικές στο πλαίσιο των προσπαθειών τους για πολεοδομικό σχεδιασμό, αναλύοντας τις διαδικασίες, τα αποτελέσματα και τις προκλήσεις που συνεπάγονται. Ο σκοπός της μελέτης είναι: (1) να

διερευνήσει τους θεωρητικούς και πρακτικούς δεσμούς μεταξύ πολιτιστικής διαχείρισης και αστικής ανάπτυξης, (2) να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητα των στρατηγικών ανάπτυξης με βάση τον πολιτισμό σε διαφορετικά αστικά περιβάλλοντα και (3) να αντλήσει διδάγματα και συστάσεις για τη μελλοντική πολιτιστική και αστική πολιτική.

Ερευνητικά ερωτήματα

Τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα που καθοδηγούν την παρούσα εργασία είναι τα εξής:

- 1) Πώς εννοείται και εφαρμόζεται η πολιτιστική διαχείριση στο πλαίσιο των στρατηγικών αστικής ανάπτυξης;
- 2) Ποιοι είναι οι βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην επιτυχία ή την αποτυχία των έργων αστικής αναγέννησης με βάση τον πολιτισμό;
- 3) Πώς ισορροπούν οι διάφορες πόλεις τις πολιτιστικές, κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της αστικής ανάπτυξης;
- 4) Ποια διδάγματα μπορούν να αντληθούν από συγκριτικές μελέτες περιπτώσεων για την πολιτική και την πρακτική σε άλλα αστικά περιβάλλοντα;

Δομή της εργασίας

Για να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα, η μελέτη έχει την ακόλουθη δομή. Το κεφάλαιο 1 παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο, εξετάζοντας τη βιβλιογραφία σχετικά με την πολιτιστική πολιτική, τις δημιουργικές βιομηχανίες, την αστική αναγέννηση και την πολιτιστική οικονομία. Εισάγονται βασικές έννοιες και συζητήσεις που θεμελιώνουν την ανάλυση της εργασίας. Το Κεφάλαιο 2 περιγράφει τη μεθοδολογική προσέγγιση, εξηγώντας τους λόγους για την επιλογή της μεθόδου της μελέτης περίπτωσης, περιγράφοντας τα κριτήρια επιλογής των πόλεων και αναλύοντας τις πηγές των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν.

Το κεφάλαιο 3 προσφέρει σε βάθος αναλύσεις τεσσάρων περιπτώσιολογικών μελετών. Το κεφάλαιο διερευνά τον τρόπο με τον οποίο η πολιτιστική διαχείριση χρησιμοποιήθηκε στη στρατηγική ανάπτυξης της πόλης, αξιολογεί τα αποτελέσματα και προσδιορίζει τις κρίσιμες προκλήσεις. Το κεφάλαιο 4 παρέχει μια συγκριτική ανάλυση των περιπτώσιολογικών μελετών, προσδιορίζοντας κοινά θέματα, αποκλίνουσες στρατηγικές και βασικά διδάγματα.

Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις πολιτικής για την ενσωμάτωση της πολιτιστικής διαχείρισης σε στρατηγικές βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς αστικής ανάπτυξης.

Μέσω αυτής της πολυεπίπεδης προσέγγισης, η μελέτη στοχεύει στη συμβολή της καλύτερης κατανόησης του ρόλου του πολιτισμού ως προς τη διαμόρφωση του σύγχρονου αστικού μέλλοντος. Υπογραμμίζει τον τρόπο με τον οποίο η πολιτιστική διαχείριση, όταν συνδυάζεται με τη διακυβέρνηση χωρίς αποκλεισμούς και τον στρατηγικό σχεδιασμό, δείχνει πώς ο πολιτισμός μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός κοινωνικής συνοχής, τοπικής ταυτότητας και ενεργοποίησης των πολιτών. Ακόμη, η μελέτη προσφέρει πρακτικά συμπεράσματα και προτάσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν από φορείς χάραξης πολιτικής, τοπική αυτοδιοίκηση και οργανισμούς πολιτισμού. Συνολικά, η εργασία έχει ιδιαίτερη ερευνητική σημασία, διότι γεφυρώνει τη θεωρία με την πράξη και προτείνει ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο κατανόησης και αξιοποίησης του πολιτισμού στο πλαίσιο του σύγχρονου αστικού μέλλοντος.

Κεφάλαιο 1^ο: Θεωρητικό πλαίσιο

1.1 Θεωρίες πολιτιστικής πολιτικής

Ο σχεδιασμός των πολιτιστικών πολιτικών αποτελεί βασικό στοιχείο της πολιτιστικής διαχείρισης, καθώς διαμορφώνει το συνολικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται και εφαρμόζονται οι πολιτιστικές στρατηγικές σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Το πολιτισμοκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης δίνει έμφαση στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της συλλογικής ταυτότητας, στην καλλιέργεια των δεξιοτήτων των ατόμων, καθώς και στην προώθηση της παιδείας και της δημιουργικότητας. Η ενίσχυση του πολιτισμού και της δημιουργικής δραστηριότητας θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, επειδή συμβάλλει τόσο στην οικονομική ανάπτυξη όσο και στην κοινωνική συνοχή, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο (Κόνσολα, 2006: 34-36).

Σύμφωνα με τον Γκαντζιά (2015), η πολιτιστική διαχείριση αναφέρεται σε μια συνεχή διαδικασία συντονισμού του ανθρώπινου δυναμικού, με στόχο την ομαλή λειτουργία του συστήματος διαχείρισης, την ανάπτυξη πολιτιστικών αγαθών και υπηρεσιών, καθώς και την επίτευξη του οράματος, της αποστολής και των στόχων ενός πολιτιστικού οργανισμού, πάντα με γνώμονα το δημόσιο συμφέρον (Γκαντζιάς, 2015:31). Είναι μια πολυδιάστατη διαδικασία που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την αστική ανάπτυξη και τη κοινωνική συνοχή. Η αποτελεσματική διαχείριση των πολιτιστικών πόρων, η στρατηγική ανάπτυξη των δημιουργικών βιομηχανιών και η προώθηση της άυλης κληρονομιάς είναι σημαντικοί παράγοντες για την επαναστατική αναγέννηση πόλεων και περιοχών. Οι πολιτιστικές στρατηγικές δεν προάγουν μόνο την καλλιτεχνική δημιουργία, αλλά ενισχύουν και την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική ένταξη.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτιστικής διαχείρισης και αστικής ανάπτυξης υποστηρίζεται από ένα ευρύ φάσμα θεωριών που καλύπτουν την πολιτιστική πολιτική, τη δημιουργική οικονομία, τις αστικές μελέτες και τη διαμόρφωση του αστικού χώρου. Αυτές οι θεωρητικές προοπτικές παρέχουν τα θεμέλια για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ο πολιτισμός λειτουργεί ως στρατηγικό στοιχείο στην αστική αναγέννηση και την προώθηση της εικόνας των πόλεων, καθώς και των κοινωνικοπολιτικών επιπτώσεων της ενσωμάτωσης πολιτιστικών πρωτοβουλιών στα αναπτυξιακά προγράμματα. Αυτή η ενότητα περιγράφει τις σημαντικότερες θεωρητικές συνεισφορές σε πέντε αλληλένδετους τομείς: πολιτιστική πολιτική, δημιουργικές πόλεις, αστική αναγέννηση, πολιτιστική οικονομία και διαμόρφωση του χώρου. Παραδοσιακά, η πολιτιστική πολιτική ήταν προσανατολισμένη προς την υποστήριξη της υψηλής τέχνης και

τη διατήρηση της εθνικής κληρονομιάς, καθοδηγούμενη από την πεποίθηση στην εγγενή αξία του πολιτισμού. Η UNESCO το 1969 διατυπώνει το δικό της ορισμό και για πρώτη φορά γίνεται λόγος για τη σύνδεση μεταξύ πολιτιστικής πολιτικής και πολιτιστικής ανάπτυξης και κατ' επέκταση της ευρύτερης κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης: «[...] η πολιτιστική πολιτική, στη γενική έννοια του όρου, είναι σύνολο κοινωνικών πρακτικών, συνειδητών και διακριβωμένων, παρεμβάσεων ή μη παρεμβάσεων, που έχουν στόχο την ικανοποίηση κάποιων πολιτιστικών αναγκών με την υπέρτατη δυνατή χρήση όλων των υλικών και ανθρώπινων πόρων, που μια δεδομένη κοινωνία διαθέτει, σε μια ορισμένη στιγμή. Κι ακόμη η πολιτική αυτή πρέπει να καθορίζει κάποια κριτήρια της πολιτιστικής ανάπτυξης και να συνδέει τον πολιτισμό με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας και την κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη» (UNESCO, 1967, όπ. αναφ. στο Κόνσολα 2006: 27). Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1980 και μετά, τα πολιτικά πλαίσια μετατοπίστηκαν προς τη χρήση του πολιτισμού για την επίτευξη ευρύτερων κοινωνικοοικονομικών στόχων, όπως η αστική αναγέννηση, η κοινωνική συνοχή και η οικονομική ανάπτυξη. Πολλές πόλεις των ανεπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών έρχονται σήμερα αντιμέτωπες με νέες προκλήσεις, οι οποίες προκύπτουν από σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές. Οι αλλαγές αυτές έχουν επηρεάσει ουσιαστικά τόσο τις υλικές όσο και τις άυλες δομές των πόλεων, από το φυσικό και δομημένο περιβάλλον έως τις κοινωνικές, ανθρώπινες και πολιτισμικές τους διαστάσεις (Κόνσολα, 2006: 27-30).

Παράλληλα, οι κοινωνικές και πολιτισμικές εξελίξεις των τελευταίων χρόνων, σε συνδυασμό με τη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας, όπως το διαδίκτυο και η ψηφιοποίηση, έχουν αλλάξει ριζικά τον τρόπο επικοινωνίας και διάδοσης της πληροφορίας. Επιπλέον, έχουν ενισχύσει τη ζήτηση για πολιτιστικά αγαθά, πνευματικά έργα και σύγχρονες μορφές ψυχαγωγίας. Οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν και τη δημογραφική σύνθεση της Ευρώπης, οδηγώντας στην ανάδειξη μιας νέας κατηγορίας καταναλωτών, των ατόμων τρίτης ηλικίας, οι οποίοι διαθέτουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο και οικονομική δυνατότητα για κατανάλωση πολιτιστικών και δημιουργικών αγαθών και υπηρεσιών. Ταυτόχρονα, η νεότερη γενιά αποτελεί μια ιδιαίτερα δυναμική ομάδα καταναλωτών, καθώς είναι πλήρως εξοικειωμένη με τις νέες τεχνολογίες. Μέσα από τη διαδραστική της συμμετοχή, δεν περιορίζεται μόνο στον ρόλο του καταναλωτή, αλλά συχνά συμβάλλει και στη διαμόρφωση του τελικού προϊόντος, όπως συμβαίνει στα ηλεκτρονικά παιχνίδια, στις διαδικτυακές εφαρμογές και σε άλλες ψηφιακές πλατφόρμες (Γκαντζιάς, 2020: 1-7).

Για να αντιμετωπίσουν αυτές τις πιεστικές προκλήσεις, καθώς και πολλές άλλες, όπως για παράδειγμα η αποκατάσταση προηγούμενως βιομηχανικά ρυπασμένων περιοχών ή η αποκατάσταση πολύ κατεστραμμένων περιοχών, οι πόλεις έχουν πειραματιστεί με μια ευρεία

γκάμα στρατηγικών αστικής ανάπτυξης, βασισμένων σε διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις και εξαρτώμενες από την ποσότητα και τον τύπο των διαθέσιμων τοπικών πόρων. Συγκεκριμένα δίνεται έμφαση σε όλη την αστική οργάνωση, από τη φυσική της μορφολογία έως την κοινωνική της αρχιτεκτονική, προκειμένου να ανανεωθεί όχι μόνο η ορατή εμφάνιση μιας πόλης, αλλά και οι πιο ανεξήγητες πτυχές της, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται βαθύτερα με τις οικονομικές και κοινωνικές διαστάσεις. Η νέα προσέγγιση σχεδιασμού που έχει αναδυθεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έχει αρχίσει να αντιμετωπίζει την αστική αναγέννηση σε μια πιο ευρεία προοπτική: από την απλή αναβίωση των πόλεων και των γειτονιών προς μια κύρια στρατηγική επανασχεδίαση του οικονομικού, κοινωνικού και ακόμη και πολιτιστικού προφίλ τους, προκειμένου να επιτευχθεί μια ολοκληρωμένη επανατοποθέτηση σύμφωνα με τη νέα αναδυόμενη λογική της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας (Ferilli et al., 2016: 243-248).

Από το 1988, ο ΟΗΕ και η UNESCO διαμόρφωσαν τις βάσεις για μια πιο διευρυμένη αντίληψη του πολιτισμού, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη μετάβαση προς το πολιτισμοκεντρικό μοντέλο ανάπτυξης. Μέσα από το δεκαετές πρόγραμμα δράσης τους, έδωσαν έμφαση στην αναγνώριση της πολιτιστικής διάστασης της ανάπτυξης, στην ανάδειξη της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας των λαών, στην ενίσχυση της διεθνούς πολιτιστικής συνεργασίας και στη διεύρυνση της συμμετοχής των πολιτών στην πολιτιστική ζωή.

Η πολιτιστική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης κινείται στο πλαίσιο της ενίσχυσης μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής, προωθώντας παράλληλα έναν κοινό ευρωπαϊκό πολιτισμό που σέβεται τη διαφορετικότητα κάθε λαού, καθώς και τις αρχές της αλληλεγγύης και των κοινών αξιών (Κοντοχρήστου, 2008: 59-74). Από το 1992, η Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχει ενεργά σε διακρατικές συνεργασίες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ παράλληλα στηρίζει προγράμματα που ενθαρρύνουν την καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία και προβάλλουν τον πολιτισμό ως στοιχείο της πολιτιστικής, εθνικής και ιστορικής κληρονομιάς των κρατών-μελών. Με αυτόν τον τρόπο, εδραιώθηκε η αντίληψη ότι ο πολιτισμός δεν περιορίζεται μόνο στα υλικά δημιουργήματα, αλλά περιλαμβάνει συνολικά την πνευματική δημιουργία, τα συστήματα αξιών και τις πεποιθήσεις κάθε λαού (Κόνσολα, 2006:123-135). Η UNESCO συνεχίζει μέχρι σήμερα να δραστηριοποιείται στον τομέα της ανταλλαγής πληροφοριών και της χρηματοδότησης πολιτιστικών προγραμμάτων και δράσεων, με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την επαγγελματική κατάρτιση των ανθρώπων και την προώθηση της διεθνούς πολιτιστικής συνεργασίας. Ιδιαίτερη σημασία έχει και η προσέγγιση που υιοθετεί η «Σύμβαση της UNESCO

για την Προστασία και την Προώθηση της Πολιτιστικής Έκφρασης»¹ σχετικά με την πολιτιστική πολιτική. Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 6 της Σύμβασης, η πολιτιστική πολιτική αφορά το σύνολο των παρεμβάσεων που επηρεάζουν και διαμορφώνουν την πολιτιστική έκφραση ατόμων, κοινωνικών ομάδων και κοινωνιών γενικότερα. Στην έννοια αυτή περιλαμβάνονται η δημιουργία, η παραγωγή, η προώθηση, η διάδοση, η διανομή, καθώς και η πρόσβαση σε πολιτιστικά αγαθά και υπηρεσίες (Ζορμπά, 2014:160). Σύμφωνα με την UNESCO, οι τοπικές και δημιουργικές οικονομίες επικεντρώνονται στις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες, καθώς αυτές συνεισφέρουν στην καινοτομία και στην εκπαίδευση και εντάσσουν δυναμικά τα άτομα στην αγορά εργασίας, εξάγοντας πολιτιστικά αγαθά και υπηρεσίες.

Ένα πλαίσιο που έχει ασκήσει μεγάλη επιρροή είναι οι μελέτες πολιτιστικής πολιτικής του Bennett (2008: 3–11), οι οποίες τοποθετούν την πολιτιστική διακυβέρνηση στο πλαίσιο συστημάτων εξουσίας και κοινωνικού ελέγχου. Ο Bennett υποστηρίζει ότι οι πολιτιστικές πολιτικές δεν είναι απλά εργαλεία υποστήριξης της τέχνης ή της κληρονομιάς, αλλά τεχνολογίες διακυβέρνησης που επιδιώκουν να μορφοποιήσουν τα υποκείμενα – τους πολίτες – μέσα από τη ρύθμιση της πολιτιστικής κατανάλωσης και της πολιτισμικής συμπεριφοράς. Αντίθετα, οι Campbell, Cox and O'Brien (2016: 51-54) υπογραμμίζουν την «ευκαιριακότητα του πολιτισμού», υποστηρίζοντας ότι ο πολιτισμός δικαιολογείται όλο και περισσότερο από την χρησιμότητά του και όχι από την καλλιτεχνική του αξία. Ειδικότερα, οι πόλεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους για πόρους, τουρίστες, επιχειρήσεις και δημιουργικά ταλέντα, ενώ η πολιτιστική πολιτική ευθυγραμμίζεται με τις λογικές της αγοράς, της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, συχνά εις βάρος της κοινωνικής ισότητας. Τέλος, το πολιτιστικό κεφάλαιο ιδιωτικοποιείται ή επενδύεται με στρατηγική λογική, αντί να αντιμετωπίζεται ως δημόσιο αγαθό. Αυτές οι κριτικές προοπτικές είναι απαραίτητες για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι αστικές πολιτιστικές στρατηγικές διαμορφώνονται από τις νεοφιλελεύθερες προτεραιότητες και τον παγκόσμιο αστικό ανταγωνισμό (Moore-Cherry, 2015: 360-362).

---

¹ Σύμβαση της UNESCO για την Προστασία και την Προώθηση της Πολυμορφίας της Πολιτιστικής Έκφρασης', Βρυξέλλες 2005, διαθέσιμο στο: [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0678_/com_com\(2005\)0678_el.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0678_/com_com(2005)0678_el.pdf)

1.2 Θεωρία των δημιουργικών πόλεων

Οι θεωρίες γύρω από τη δημιουργική πόλη αναπτύχθηκαν μέσα από την αντίληψη ότι η πόλη αποτελεί το βασικό κέντρο πνευματικής δημιουργίας, καινοτομίας και δημιουργικής εργασίας. Για τον λόγο αυτό, οι άνθρωποι που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν σε τέτοιους τομείς ενθαρρύνονται να αναπτύξουν δημιουργικές στάσεις και πρακτικές μέσα στο αστικό περιβάλλον. Η Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχει ενεργά σε διακρατικές συνεργασίες που αποσκοπούν στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ από το 1992 υποστηρίζει προγράμματα που ενισχύουν την καλλιτεχνική και λογοτεχνική δημιουργία. Παράλληλα, προωθεί δράσεις που αναδεικνύουν τον πολιτισμό ως στοιχείο της πολιτιστικής, εθνικής και ιστορικής ταυτότητας κάθε κράτους-μέλους. Το 2004, η UNESCO δημιούργησε το Δίκτυο Δημιουργικών Πόλεων², με στόχο την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ πόλεων που αντιμετωπίζουν τη δημιουργικότητα ως βασικό παράγοντα αστικής ανάπτυξης. Οι πόλεις που συμμετέχουν στο δίκτυο δεσμεύονται να αξιοποιήσουν τη δημιουργικότητα ως μοχλό βιώσιμης ανάπτυξης, κοινωνικής συμμετοχής και πολιτιστικής παραγωγής. Παράλληλα, το δίκτυο επιδιώκει την προώθηση της πολιτιστικής πολυμορφίας και της αειφόρου ανάπτυξης των αστικών κέντρων. Μέσα από ερευνητικά και πιλοτικά προγράμματα ενισχύεται η ανάπτυξη των τοπικών δημιουργικών βιομηχανιών και η συνολική αναβάθμιση του αστικού χώρου. Στο πλαίσιο της πολιτιστικής στρατηγικής των πόλεων, βασική επιδίωξη είναι η δημιουργία και η διατήρηση ενός κατάλληλου δημιουργικού περιβάλλοντος, όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς και πολίτες θα μπορούν να συνεργάζονται αποτελεσματικά για την επίτευξη κοινών στόχων. Οι στρατηγικές αυτές απαιτούν σωστή σύνδεση με τις αξίες και τις παραδόσεις της κάθε περιοχής, αλλά και ευελιξία στην προσέγγιση διαφορετικών κοινωνικών ομάδων (Κοντοχρήστου, 2008: 255-270).

Η έννοια της δημιουργικής πόλης —που εισήγαγε ο Landry υποστηρίζει ότι οι πόλεις μπορούν να τονώσουν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη προωθώντας τη δημιουργικότητα, την καινοτομία και την πολυμορφία (Richards, 2014: 122-125). Η θεωρία της «δημιουργικής τάξης» του Florida (2003: 8-10) υποστηρίζει ότι οι πόλεις που προσελκύουν εργαζόμενους με γνώσεις, καλλιτέχνες και πολιτιστικούς επιχειρηματίες βιώνουν υψηλότερα

---

² Δίκτυο Δημιουργικών

Πόλεων <https://unescomgreece.gr/%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CF%89%CE%BD-unesco/>

επίπεδα οικονομικής ευημερίας. Ο Florida (2003: 11-13) προσδιορίζει βασικά χαρακτηριστικά των πόλεων —όπως η ανοχή, οι ανέσεις και η ζωντανή πολιτιστική ζωή— ως μαγνήτες για το δημιουργικό ταλέντο. Ο Florida υποστηρίζει ότι ο όρος «δημιουργική πόλη» προέκυψε μέσα από τις βαθιές αλλαγές που σημειώθηκαν στην κοινωνία, την οικονομία και την παραγωγική διαδικασία, αλλαγές που μπορούν να συγκριθούν με τη μετάβαση από την αγροτική στη βιομηχανική εποχή. Στη δημιουργική πόλη κυριαρχεί ένα αστικό περιβάλλον που υπερβαίνει τις παραδοσιακές αντιλήψεις και στρατηγικές, προσφέροντας τις κατάλληλες συνθήκες για σκέψη, σχεδιασμό και δράση. Η πόλη λειτουργεί ως χώρος παραγωγής δημιουργικότητας, όπου διαμορφώνονται νέες αστικές νοοτροπίες, αξίες και τρόποι ζωής. Με βάση αυτή την προσέγγιση, η αστική και περιφερειακή ανάπτυξη εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη δραστηριότητα και τη συμμετοχή των ανθρώπων που ζουν και δημιουργούν μέσα στις πόλεις. Οι δημιουργικές πόλεις θεωρείται ότι αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, καθώς συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και στην οικονομική ευημερία. Παράλληλα, έχουν τη δυνατότητα να προσελκύουν τουρίστες, επενδύσεις, επιχειρήσεις και ανθρώπους που αναζητούν την καινοτομία, την πρόοδο και τη συνεχή εξέλιξη.

Ενώ το μοντέλο της δημιουργικής πόλης έχει εμπνεύσει μεταρρυθμίσεις πολιτικής σε όλο τον κόσμο, οι επικριτές επισημαίνουν τους περιορισμούς του. Ο Peck (2005: 745-751) υποστηρίζει ότι το μοντέλο συχνά οδηγεί σε επιφανειακές προσπάθειες branding, δηλαδή δίνεται έμφαση σε εικονικές αναβαθμίσεις (όπως η ανακαίνιση δημόσιων χώρων ή η διοργάνωση εντυπωσιακών εκδηλώσεων) συχνά περιορίζεται στην εξωτερική εμφάνιση και την προσέλκυση τουριστών, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι βάσεις της κοινωνικής ανισότητας και οι πραγματικές ανάγκες των τοπικών κοινοτήτων. Το μοντέλο τείνει να επικεντρώνεται στην «ευχάριστη» εικόνα μιας πόλης και στην ενίσχυση της τουριστικής και εμπορικής της αξίας, παραβλέποντας ζητήματα όπως η κοινωνική ένταξη και η οικονομική ανακούφιση για τις πιο υποβαθμισμένες ομάδες. Η κριτική του Peck με λίγα λόγια, έγκειται στο ότι οι πόλεις θα πρέπει να επενδύσουν σε πολιτικές και στρατηγικές που επιδιώκουν τη διαρθρωτική ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Ομοίως, η McRobbie (2009: 125–133) επικρίνει τον τρόπο με τον οποίο οι στρατηγικές για τις δημιουργικές πόλεις συχνά παραμελούν τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας στις πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες. Η έννοια της δημιουργικότητας, που ενσωματώνεται στα στρατηγικά σχέδια για τις δημιουργικές πόλεις, οδηγεί συχνά σε εργασιακές σχέσεις που είναι ευέλικτες, προσωρινές και ανεπίσημες. Οι εργαζόμενοι στις πολιτιστικές βιομηχανίες συχνά δεν έχουν σταθερές θέσεις εργασίας, και οι συνθήκες εργασίας τους είναι ανεπαρκώς ρυθμισμένες. Η McRobbie τονίζει ότι, ενώ οι δημιουργικές πόλεις έχουν

θετική επίδραση στην αναβάθμιση των αστικών περιοχών, ταυτόχρονα ενδέχεται να αναπαράγουν κοινωνικές ανισότητες και να δημιουργούν εκμεταλλευτικά εργασιακά περιβάλλοντα, όπου οι δημιουργικοί εργαζόμενοι πληρώνονται πολύ λιγότερο από τη δημιουργική αξία που παράγουν. Αυτή η κριτική είναι ουσιαστική, καθώς εγείρει το ερώτημα για το πώς μπορούμε να εξισορροπήσουμε την πολιτιστική ανάπτυξη με την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων στους δημιουργικούς τομείς. Παρ' όλα αυτά, το πρότυπο των δημιουργικών πόλεων έχει επηρεάσει σημαντικά τον διάλογο για την αστική ανάπτυξη, συνδέοντας την πολιτιστική ζωντάνια με την παγκόσμια ανταγωνιστικότητα.

1.3 Θεωρία αστικής αναγέννησης

Στο πλαίσιο της σύγχρονης πολιτιστικής πολιτικής ιδιαίτερη σημασία δίνεται στην αστική αναζωογόνηση, μέσω της οποίας μπορεί να ενισχυθεί η οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, κτιριακές εγκαταστάσεις που στο παρελθόν εξυπηρετούσαν διαφορετικές ανάγκες της τοπικής κοινωνίας μπορούν σήμερα να αξιοποιηθούν εκ νέου και να μετατραπούν σε πολιτιστικούς χώρους ή οργανισμούς. Με αυτόν τον τρόπο, είναι δυνατόν να αποτελέσουν σημεία αναφοράς για την περιοχή, συμβάλλοντας θετικά τόσο στην εικόνα όσο και στη φήμη της. Παράλληλα, οι σύγχρονες πόλεις βρίσκονται αντιμέτωπες με πολλαπλές προκλήσεις. Στο πλαίσιο του αυξανόμενου ανταγωνισμού, καλούνται να προσελκύσουν νέες επενδύσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες, αναδεικνύοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τα συγκριτικά τους πλεονεκτήματα. Επιπλέον, χρειάζεται να εντοπίσουν νέους τομείς ανάπτυξης και νέες αγορές, ώστε να δημιουργηθούν καινοτόμες δραστηριότητες που θα ενισχύσουν την απασχόληση, θα προσελκύσουν επενδύσεις και θα συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη. Ταυτόχρονα, οι πόλεις οφείλουν να διατηρούν ισορροπία ανάμεσα στην κοινωνική, οικονομική και χωρική ανάπτυξη, επιδιώκοντας μια συνολικά βιώσιμη και λειτουργική αστική εξέλιξη.

Η θεωρία της αστικής αναγέννησης παρέχει το πλαίσιο για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η κουλτούρα κινητοποιείται για την αναζωογόνηση υποβαθμισμένων γειτονιών και μεταβιομηχανικών πόλεων. Βασικές έννοιες σε αυτόν τον τομέα περιλαμβάνουν την αναγέννηση με γνώμονα την κουλτούρα, τα εμβληματικά πολιτιστικά έργα και την πολιτιστική συγκέντρωση. Η ιδέα της αναγέννησης με γνώμονα την κουλτούρα (culture-led regeneration) βασίζεται στην αξιοποίηση πολιτιστικών πόρων, υποδομών και δραστηριοτήτων για την

ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας, την προσέλκυση επισκεπτών και την τόνωση της τοπικής οικονομίας (Davies, 2002: 305-309).

Η θεωρία της αστικής αναγέννησης εξηγεί πώς αναπτύσσονται οι πολιτιστικές στρατηγικές για την ανανέωση του αστικού χώρου (García, 2004: 315-316). Η πολιτιστική αναγέννηση στις πόλεις είναι μια ισχυρή στρατηγική ανάπτυξης που δεν περιορίζεται μόνο στην αναβάθμιση της υποδομής ή του τοπίου, αλλά εστιάζει και στην κοινωνική αλληλεπίδραση, την εκπαίδευση και την πολιτιστική ενσωμάτωση. Ο García εξηγεί πώς οι στρατηγικές πολιτιστικής αναγέννησης δημιουργούν πολιτιστικές συνδέσεις που ενισχύουν την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή της περιοχής. Η επιτυχία της αστικής αναγέννησης εξαρτάται από τη δυνατότητα ενσωμάτωσης διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και τη δημιουργία μιας ισχυρής πολιτιστικής ταυτότητας για την πόλη, η οποία θα είναι προσιτή σε όλους.

Ο Montgomery (2003: 293-297) ορίζει την αναγέννηση με γνώμονα τον πολιτισμό ως τη σκόπιμη χρήση πολιτιστικών δραστηριοτήτων για την επίτευξη αστικής ανανέωσης. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει επενδύσεις σε πολιτιστικές υποδομές όπως μουσεία, αίθουσες συναυλιών ή άλλα πολιτιστικά κέντρα που προσφέρουν νέα δραστηριότητα στην πόλη και ενισχύουν την πολιτιστική ζωή, τη διοργάνωση μεγάλων εκδηλώσεων οι οποίες προσελκύουν επισκέπτες, ενισχύουν την τοπική οικονομία και αναβαθμίζουν την εικόνα της πόλης (π.χ., Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης) ή την προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς δηλαδή την μετατροπή παλιών βιομηχανικών κτηρίων σε πολιτιστικούς χώρους ή άλλες χρήσεις που ενισχύουν τη σύγχρονη πολιτιστική και κοινωνική ζωή. Η στρατηγική αυτή στοχεύει να ενσωματώσει τον πολιτισμό στον αστικό ιστό με τρόπο που να έχει οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές ωφέλειες, ενώ ταυτόχρονα ενισχύει την ταυτότητα και την ελκυστικότητα της πόλης. Ειδικότερα, ο θεσμός της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας³ της Ευρώπης προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα στην πόλη που τον αναλαμβάνει. Τα οφέλη αυτά δεν περιορίζονται μόνο στη βελτίωση των υποδομών και του εξοπλισμού, αλλά επεκτείνονται και στην ενίσχυση της εικόνας, της αναγνωρισιμότητας και της διεθνούς φήμης της πόλης. Οι πόλεις που επιλέγονται ως Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης οργανώνουν, για χρονικό διάστημα ενός έτους, ένα εκτεταμένο πρόγραμμα πολιτιστικών δράσεων και εκδηλώσεων. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει πολιτιστικά στοιχεία και αξίες που συνδέουν την εκάστοτε πόλη με την ευρωπαϊκή κοινότητα συνολικά.

---

³ Πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης στο: https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/european-capital-of-culture.html?utm_source=chatgpt.com

Στόχος είναι οι πολίτες να αποκτήσουν πολιτιστικά και πνευματικά οφέλη, να ενισχυθεί η αίσθηση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας μέσω του πολιτισμού και να αναδειχθεί ο κοινός πολιτιστικός πλούτος που μοιράζονται οι ευρωπαϊκοί λαοί.

Η θεωρία της πολιτιστικής συγκέντρωσης υποστηρίζει ότι η συνύπαρξη πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών δημιουργεί καινοτομία, ανταλλαγή γνώσεων και οικονομικές επιδράσεις. Ωστόσο, αυτές οι στρατηγικές συχνά εγείρουν ανησυχίες σχετικά με την αλλαγή χρήσης ή αναβάθμιση γειτονιών και την εκτόπιση, ειδικά όταν τα πολιτιστικά έργα αυξάνουν την αξία των ακινήτων χωρίς να ωφελούν τις τοπικές κοινότητες. Καθώς η περιοχή γίνεται πιο ελκυστική για επενδυτές και τουρίστες, ο πολιτισμός της μπορεί να «εκσυγχρονιστεί» ή να εμπορευματοποιηθεί, χάνοντας τις παραδοσιακές και αυθεντικές εκφράσεις του. Ο εξευγενισμός είναι ίσως το πιο προφανές πρόβλημα που συνδέεται με την πολιτιστική συγκέντρωση. Όταν πολιτιστικά έργα και δημιουργικές βιομηχανίες εγκαθίστανται σε μια περιοχή, συνήθως προκαλούν αύξηση της αξίας των ακινήτων. Αυτή η αύξηση μπορεί να έχει θετικές συνέπειες για τους επενδυτές, αλλά και αρνητικές για τους κατοίκους χαμηλού εισοδήματος. Η αύξηση των ενοικίων και των τιμών των ακινήτων μπορεί να οδηγήσει στην εκτόπιση αυτών των κοινοτήτων, καθώς οι άνθρωποι με χαμηλά ή μεσαία εισοδήματα δυσκολεύονται να παραμείνουν στη γειτονιά τους. Επιπλέον, η αναβάθμιση της περιοχής με πολιτιστικά έργα συχνά δεν μεταφράζεται σε άμεσα ωφέλιμες συνέπειες για τις τοπικές κοινότητες, οι οποίες μπορεί να μην συμμετέχουν στην οικονομική ανάπτυξη που προκαλείται από την αυξημένη επισκεψιμότητα και επενδύσεις (Long, 1985: 6-9).

1.4 Πολιτιστική οικονομία

Ο όρος «πολιτισμική οικονομία» έχει ευρεία χρήση για να περιγράψει μία πληθώρα διαφορετικών πρακτικών. Πολλές πρόσφατες κοινωνικές θεωρίες σχετικά με την αποκαλούμενη «πολιτισμική οικονομία» έχουν υποστηρίξει ότι οι κατηγορίες της «οικονομίας» και της «κουλτούρας» δεν είναι διακριτές οντότητες καθορίζοντας διαφορετικούς τύπους δράσης και αλληλένδετες δραστηριότητες. Η «νέα πολιτιστική οικονομία» συνενώνει την παραδοσιακή οικονομική ανάλυση με την αναγνώριση του πολιτιστικού κεφαλαίου, υποστηρίζοντας ότι ο πολιτισμός έχει τόσο αγοραία όσο και μη αγοραία αξία. Αυτός ο διττός χαρακτήρας του πολιτισμού περιπλέκει την ενσωμάτωσή του στην αστική ανάπτυξη. Ενώ οι πολιτιστικές βιομηχανίες μπορούν να οδηγήσουν στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στον

τουρισμό, ενέχουν επίσης τον κίνδυνο να εμπορευματοποιήσουν την πολιτιστική κληρονομιά και να αποξενώσουν τους κατοίκους της περιοχής (Shorthose and Strange, 2004: 45-49).

Η πολιτιστική οικονομία ορίζει τον πολιτισμό ως εμπόρευμα και ως δημόσιο αγαθό (Gibson and Kong, 2005: 547). Η προσέγγιση των Gibson και Kong μας βοηθά να κατανοήσουμε ότι η πολιτιστική οικονομία είναι πολύπλευρη, καθώς αφορά τόσο την εμπορική διάσταση του πολιτισμού, όσο και τις κοινωνικές λειτουργίες του ως δημόσιο αγαθό. Η πρόκληση για τις αστικές πολιτικές είναι να ισχυροποιήσουν την οικονομική βιωσιμότητα του πολιτισμού, ενώ παράλληλα να διασφαλίσουν την πρόσβαση σε αυτόν για όλους, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή και την πολιτιστική ισότητα.

Η προοπτική της πολιτιστικής οικονομίας εστιάζει στην οικονομική αξία που παράγεται από την πολιτιστική παραγωγή, συμπεριλαμβανομένων των τεχνών, των μέσων ενημέρωσης, του σχεδιασμού, της μόδας και του ψηφιακού περιεχομένου. Η πολιτιστική οικονομία δεν περιορίζεται μόνο στην κατανάλωση και παραγωγή τέχνης, αλλά επεκτείνεται σε ένα ευρύ φάσμα τομέων που παράγουν οικονομική αξία και συμβάλλουν στην ανάπτυξη της οικονομίας μέσω της πολιτιστικής και δημιουργικής δραστηριότητας (Throsby, 1994: 12-16). Η πολιτιστική οικονομία είναι, λοιπόν, μια καθοριστική έννοια για να κατανοήσουμε πώς η δημιουργικότητα και ο πολιτισμός μετατρέπονται σε οικονομικούς πόρους και συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη. Αυτό έχει ενδιαφέρον, γιατί πολλοί πολιτικοί και οικονομικοί φορείς αναγνωρίζουν την ανάγκη να επενδύσουν σε δημιουργικές βιομηχανίες για την αναζωογόνηση υποβαθμισμένων περιοχών ή τη στήριξη της οικονομικής ανάπτυξης. Ο ερευνητής Entwistle (2002: 321-328) εξετάζει τον τρόπο λειτουργίας αυτών των τομέων στο πλαίσιο των αστικών οικονομιών, δίνοντας έμφαση στη χωρική συγκέντρωση της δημιουργικής εργασίας και στη συμβολική αξία των πολιτιστικών αγαθών. Η δημιουργική εργασία (όπως η τέχνη, ο σχεδιασμός, τα μέσα ενημέρωσης και η μόδα) τείνει να συγκεντρώνεται σε γεωγραφικές περιοχές, που είναι γνωστές ως δημιουργικά κέντρα ή δημιουργικές συστάδες. Αυτά τα κέντρα είναι περιοχές όπου υπάρχει πυκνότητα δημιουργικής δραστηριότητας και συνεργασίας, συχνά σε αστικά περιβάλλοντα. Η συγκέντρωση αυτή ενισχύει την καινοτομία, την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ των δημιουργικών εργαζομένων, ενώ βοηθά στην ανάπτυξη μιας ισχυρής πολιτιστικής και οικονομικής ταυτότητας για την περιοχή. Επιπλέον, υποστηρίζει ότι οι οικονομικοί υπολογισμοί είναι αλληλένδετοι με πολιτιστικές ανησυχίες, συνδεδεμένοι με μορφές πολιτισμικής γνώσης, κεφαλαίου και με κοινωνικές, πολιτιστικές και θεσμικές σχέσεις.

Ο πολιτιστικός τουρισμός θεωρείται πλέον ένα ιδιαίτερα σημαντικό και αποτελεσματικό μέσο για την ανταλλαγή πολιτιστικών στοιχείων και τη σύνδεση του ανθρώπου

με την πολιτιστική του κληρονομιά. Παράλληλα, αποτελεί σημαντικό παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και συμβάλλει ουσιαστικά στην παραγωγική διαδικασία. Αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής αξιοποίησης της ιστορίας, της παράδοσης και του πολιτισμού ενός τόπου, με στόχο την προσέλκυση νέων επισκεπτών. Μέσα από αυτή τη διαδικασία, οι πολιτιστικοί πόροι μιας περιοχής προβάλλονται και αναδεικνύονται, ώστε ο τόπος να καταστεί ελκυστικός τουριστικός προορισμός διεθνούς ενδιαφέροντος. Ο πολιτιστικός τουρισμός αντιμετωπίζεται ουσιαστικά ως μια μορφή «βιομηχανίας», η οποία συμβάλλει σημαντικά στην ενίσχυση της δημιουργικότητας, της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό, τα μουσεία και γενικότερα οι πολιτιστικοί χώροι αξιοποιούνται ως βασικά εργαλεία άσκησης πολιτιστικής πολιτικής και τοπικής ανάπτυξης. Ειδικότερα, πολλές πόλεις, στο πλαίσιο της αστικής αναζωογόνησης, χρησιμοποιούν πολιτιστικούς χώρους όπως μουσεία, βιβλιοθήκες, πολυχώρους και πνευματικά κέντρα για τη διοργάνωση εκθέσεων, πολιτιστικών εκδηλώσεων και ειδικών δράσεων. Μέσα από αυτές τις πρωτοβουλίες επιδιώκουν να προσελκύσουν επισκέπτες, να ενισχύσουν τη φήμη και την εικόνα τους και, κατ' επέκταση, να συμβάλουν στην οικονομική τους ανάπτυξη⁴.

Επιπλέον, η θεωρία του Bourdieu για το πολιτιστικό κεφάλαιο, σύμφωνα με την οποία αναφέρεται στις γνώσεις, τις δεξιότητες και τις πρακτικές που επιτρέπουν σε κάποιον να κατανοεί και να αξιολογεί την πολιτιστική παραγωγή και την κατανάλωση (όπως τέχνη, μουσική, λογοτεχνία κ.λπ.), είναι καθοριστική. Τα πολιτιστικά αγαθά συχνά λειτουργούν ως σύμβολα κοινωνικής θέσης αλλά και ως ενίσχυση της πολιτιστικής αντίληψης και της εκλεπτυσμένης κριτικής. Αυτό συνδέεται με τις έννοιες του Bourdieu για το πολιτιστικό κεφάλαιο, όπου τα προϊόντα πολιτιστικής παραγωγής προσφέρουν κοινωνικό status στους καταναλωτές. Η συμβολική αξία των πολιτιστικών αγαθών, δηλαδή η πολιτιστική τους διάσταση, συχνά υπερβαίνει την καθαρά οικονομική αξία και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ταυτότητα των πόλεων. Όσοι έχουν υψηλότερο πολιτιστικό κεφάλαιο, έχουν και πιο ισχυρή θέση στην κοινωνία, με μεγαλύτερη πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας πολιτιστικά αγαθά και δραστηριότητες, ενώ οι πιο περιθωριοποιημένες ομάδες αποκλείονται ή περιορίζονται σε λιγότερο ποιοτικά πολιτιστικά προϊόντα. Επομένως, όταν οι πολιτιστικές παρεμβάσεις επικεντρώνονται σε εξειδικευμένες μορφές τέχνης ή πολιτισμού που απευθύνονται σε πιο μορφωμένα και εύπορα ακροατήρια, ενδέχεται να προκύψουν κοινωνικές αποκλειστικές διαδικασίες. Αυτό μπορεί να ενισχύσει τις ανισότητες, αντί να τις μειώσει. Ο Bourdieu

---

⁴ **Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (2015)** – *Προτάσεις για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στην Ελλάδα*. Παρουσιάζει προτάσεις θεσμικού πλαισίου και στρατηγικές συμπράξεων δημόσιου, ιδιωτικού τομέα και Τ.Α

υπογραμμίζει ότι οι πολιτιστικές πολιτικές πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τη διαφορετικότητα των κοινωνικών ομάδων και να προσπαθούν να ενσωματώσουν ποικίλα κοινωνικά στρώματα στην πολιτιστική ζωή της πόλης (Sullivan, 2007: 3-7). Συμπερασματικά, η θεωρία του Bourdieu για το πολιτιστικό κεφάλαιο θέτει σε πρώτο πλάνο το ζήτημα της κοινωνικής ένταξης στην πολιτιστική παραγωγή. Για να αποφευχθεί η ενίσχυση των κοινωνικών ανισοτήτων, οι πολιτιστικές παρεμβάσεις θα πρέπει να είναι πιο δημοκρατικές και να επιδιώκουν τη συμμετοχή ενός ευρύτερου φάσματος κοινωνικών ομάδων, ενσωματώνοντας ποικιλία και αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών πολιτιστικών προτιμήσεων.

1.5 Δημιουργία χώρων και το δικαίωμα στην πόλη

Η έννοια της δημιουργίας χώρων —που ορίζεται ως η συνεργατική διαδικασία διαμόρφωσης των δημόσιων χώρων με σκοπό την προώθηση της ευημερίας, του αισθήματος του «ανήκειν» και της πολιτιστικής έκφρασης— προσθέτει μια ανθρωποκεντρική διάσταση στις αστικές πολιτιστικές στρατηγικές. Η δημιουργία χώρων υποστηρίζει την ενεργό συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό και τον προγραμματισμό του αστικού χώρου (Cal, 2018: 167-168).

Η έννοια του Lefebvre για το «δικαίωμα στην πόλη» έχει ιδιαίτερη επιρροή στη σύγχρονη θεωρία της δημιουργίας χώρων. Ο Henri Lefebvre υποστήριξε ότι ο χώρος δεν θα πρέπει να θεωρείται απλώς ως φυσικός τόπος, ως ουδέτερος χώρος ή φόντο για δράση, αλλά ως μια οντότητα που παράγεται ενεργά από την κοινωνία. Υποστηρίζει ότι οι κάτοικοι των πόλεων, και όχι μόνο οι ελίτ ή οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής, πρέπει να διαμορφώνουν την ανάπτυξη της πόλης (Lefebvre, 1968). Οι πολιτιστικές στρατηγικές που περιλαμβάνουν καλλιτεχνικά έργα με πρωτοβουλία της κοινότητας, προσωρινούς πολιτιστικούς χώρους και προσωρινές παρεμβάσεις θεωρούνται συχνά εργαλεία ενδυνάμωσης για την ανάκτηση του δημόσιου χώρου και την προώθηση της συμμετοχής των πολιτών. Με λίγα λόγια οι δημόσιοι χώροι ενθαρρύνουν την κοινωνική αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων με διάφορα ενδιαφέροντα, απόψεις και προοπτικές. Οι ομάδες και τα άτομα έτσι επιβεβαιώνουν το δικαίωμά τους στην πόλη κάνοντάς τον εαυτό τους άμεσα ορατό σε δημόσιο χώρο. Ωστόσο, οι πρόσφατες πολιτικές και οικονομικές αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στα μέσα έως τα τέλη του 20ού αιώνα έχουν επιταχύνει τις αλλαγές στον τρόπο που οι πόλεις παρέχουν και διαχειρίζονται τον δημόσιο χώρο. Συγκεκριμένα, η οικονομική παγκοσμιοποίηση και αυξημένη κινητικότητα του κεφαλαίου, η αύξηση της τεχνολογίας τηλεπικοινωνιών, η οποία επιτρέπει τις συναλλαγές και την επικοινωνία να πραγματοποιούνται άμεσα και σε παγκόσμια κλίμακα, καθώς και η μείωση της

ομοσπονδιακής βοήθειας προς τις πόλεις, όλες αυτές οι συνθήκες έχουν αναγκάσει τους επιχειρηματικούς και πολιτικούς ηγέτες να αναλάβουν έναν επιχειρηματικό ρόλο στην προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και επέκτασης. Επιπλέον, η αποβιομηχάνιση και η ανάπτυξη των προαστίων σημαίνουν ότι οι πόλεις πρέπει να ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να προσελκύσουν το επενδυτικό κεφάλαιο, κάνοντάς την πόλη τους όσο το δυνατόν πιο ελκυστική για πιθανούς επενδυτές. Πολλά τμήματα σχεδίασης τώρα λειτουργούν ως φορείς οικονομικής ανάπτυξης, με στόχο την προσέλκυση κορυφαίων εταιρειών και ελίτ κατοίκων (Schmidt and Németh, 2010: 453-455).

Μαζί, αυτοί οι θεωρητικοί τομείς παρέχουν μια ισχυρή βάση για την ανάλυση του ρόλου της πολιτιστικής διαχείρισης στην αστική ανάπτυξη. Η θεωρία της πολιτιστικής πολιτικής υπογραμμίζει τις πολιτικές και ιδεολογικές διαστάσεις της πολιτιστικής διακυβέρνησης. Πρόσφατα, οι κοινωνιολόγοι και οι πολιτικοί επιστήμονες άρχισαν να υποστηρίζουν ότι οι τομείς πολιτικής είναι κατά κύριο λόγο κοινωνικά κατασκευασμένοι από αυτούς που είναι ενεργοί στην πολιτική. Συγκεκριμένα, ορίζουν έναν εθνικό τομέα πολιτικής λαμβάνοντας υπόψιν ένα σύνολο ουσιαστικών προβλημάτων και διαμορφώνουν επιλογές πολιτικής και αρχίζουν να εργάζονται για την υιοθέτησή τους. Ωστόσο, δεν γνωρίζουμε το πόσο μεγάλη είναι η επίδραση που έχουν ομάδες, άτομα ή θεσμικές δομές στην παραγωγή ιδεών και ιδιαίτερα δεν γνωρίζουμε για τις αιτίες που εξελίσσουν ή σταματούν ορισμένα ζητήματα σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Ωστόσο, τα ζητήματα είναι πιο πιθανό να διεκπεραιωθούν αν οι δημιουργοί τους διαθέτουν τους πόρους για να παρουσιάσουν τις υποθέσεις τους με αξιοπιστία, επιμονή και με τρόπους που θεωρούνται δυνητικά χρήσιμοι από αυτούς που έχουν εξουσία (Burstein, 1991: 329-334).

Η θεωρία της δημιουργικής πόλης συνδέει τον πολιτισμό με την οικονομική καινοτομία και την παγκόσμια τοποθέτηση. Αν και η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης έχει οδηγήσει σε πολλές προβλέψεις για τον «θάνατο της απόστασης», ωστόσο υποδεικνύουν ότι η σύγχρονη παγκόσμια οικονομία καθιστά τις πόλεις πιο σημαντικές ως χώροι παραγωγής, διανομής και καινοτομίας. Αν και αυτές οι διαδικασίες διαμορφώνονται έντονα από εθνικούς θεσμούς και ροές παγκόσμιας γνώσης, η καινοτομία και η δημιουργικότητα συμβαίνουν κατά κύριο λόγο στο γεωγραφικά πλαίσια των πόλεων, οι οποίες είναι επομένως κρίσιμοι χώροι για την οικονομία. Η παγκόσμια οικονομία αυξάνει την πίεση των πόλεων καθώς δημιουργούνται διακριτά πλεονεκτήματα σε ένα ευρύ φάσμα τομέων και βιομηχανιών. Η εισαγωγή νέων ιδεών σε γνώση-εντατική παραγωγή και υπηρεσίες αποτελεί την πηγή της οικονομικής ανάπτυξης στις βιομηχανικές χώρες. Η κοινωνική φύση της διαδικασίας καινοτομίας σημαίνει ότι οι περιοχές των πόλεων παρέχουν τον τόπο στον οποίο συμβαίνει η μετάδοση και διάδοση της

γνώσης που είναι αναγκαία για την καινοτομία. Ως αποτέλεσμα, η μεταφορά γνώσης μεταξύ εξειδικευμένων ατόμων γίνεται πιο εύκολα στις πόλεις. (Wolfe, 2016: 176-179).

Η θεωρία της δημιουργίας χώρου επιμένει στον συμμετοχικό, χωρίς αποκλεισμούς αστικό πολιτιστικό σχεδιασμό. Προσφέρει μια επαναστατική προσέγγιση στον αστικό πολιτιστικό σχεδιασμό, προωθώντας την συμμετοχικότητα, την ισότητα και την χωρική ένταξη. Ο στόχος είναι να δημιουργηθούν δημιουργικοί χώροι που να αντανakλούν τις ανάγκες όλων των κατοίκων και να ενσωματώνουν την πολιτιστική πολυμορφία χωρίς αποκλεισμούς. Αυτή η προσέγγιση μπορεί να βοηθήσει στη βελτίωση της κοινωνικής συνοχής σε πολυπολιτισμικές πόλεις, ενώ παράλληλα ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα και την καινοτομία (Klein and Tremblay, 2016: 451). Η ανάπτυξη πολιτιστικών χώρων συνδέεται άμεσα και με τον πολιτιστικό τουρισμό, καθώς μπορεί να αποφέρει σημαντικά οφέλη τόσο στους επισκέπτες όσο και στην τοπική κοινωνία. Μέσα από τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικές και πολιτιστικές εμπειρίες, οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να αισθανθούν μέλη μιας ευρύτερης διεθνούς κοινότητας που μοιράζεται κοινά ενδιαφέροντα και αξίες. Ταυτόχρονα, τα οικονομικά έσοδα που προκύπτουν από τον τουρισμό μπορούν να αξιοποιηθούν από την τοπική κοινωνία για τη συντήρηση, την αναβάθμιση ή και τη δημιουργία νέων πολιτιστικών υποδομών και πόρων. Επιπλέον, η ενίσχυση της δημιουργικότητας και η προβολή πολιτιστικών δράσεων συμβάλλουν στην αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου της κοινότητας, στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής, παρά τις κοινωνικές και πολιτισμικές διαφοροποιήσεις (Fredericks, 2019: 111-114).

1.6 Μοντέλα πολιτιστικής διακυβέρνησης και διαχείρισης

Η πολιτιστική διακυβέρνηση και διαχείριση⁵ αποτελούν βασικά στοιχεία για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οργανώνονται, ελέγχονται και αξιοποιούνται οι πολιτιστικοί πόροι, οι θεσμοί και οι πρακτικές στις πόλεις. Καθώς η αστική ανάπτυξη γίνεται όλο και πιο συνυφασμένη με τον πολιτιστικό σχεδιασμό, τα πλαίσια που διέπουν τη λήψη πολιτιστικών αποφάσεων – είτε διαμορφώνονται από τα κράτη, τις αγορές ή τις κοινότητες – διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση των αποτελεσμάτων. Σε αυτή την ενότητα

---

⁵ Μοντέλα πολιτιστικής διοίκησης στο: https://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/12/2/354.pdf

εξετάζονται τα κύρια μοντέλα πολιτιστικής διακυβέρνησης και διαχείρισης, η ιστορική τους εξέλιξη, οι τυπολογίες τους και οι επιπτώσεις τους στην αστική πολιτιστική πολιτική και τον σχεδιασμό (Moon, 2001: 438-441).

Η πολιτιστική διακυβέρνηση είναι μια διαρκώς εξελισσόμενη διαδικασία που αναφέρεται στις δομές, τις διαδικασίες και τις ιδεολογίες μέσω των οποίων κατευθύνεται, ρυθμίζεται και υποστηρίζεται η πολιτιστική ζωή. Περιλαμβάνει επίσημες δημόσιες πολιτικές, νομικά πλαίσια, θεσμικές ρυθμίσεις, μηχανισμούς χρηματοδότησης και συμμετοχικές πρακτικές που καθορίζουν ποιος έχει πρόσβαση στον πολιτισμό και υπό ποιες συνθήκες. Ταυτόχρονα, ενσωματώνει συμμετοχικές πρακτικές που διασφαλίζουν την πρόσβαση στον πολιτισμό και τη συμμετοχή όλων των κοινωνικών ομάδων. Οι στρατηγικές της πολιτιστικής διακυβέρνησης πρέπει να επικεντρωθούν στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της πολιτιστικής ισότητας, προσφέροντας τις κατάλληλες ευκαιρίες για δημιουργικότητα και πολιτιστική έκφραση σε όλους τους κατοίκους. (Zuvela, Sweb Dragija and Jelincic, 2023: 6865-6867). Αντίθετα, η πολιτιστική διαχείριση παίζει κρίσιμο ρόλο στην εφαρμογή και την καθημερινή λειτουργία των πολιτιστικών στρατηγικών και έργων. Σχεδιάζοντας, διοικώντας και αξιολογώντας την πολιτιστική παραγωγή με μια οργανωτική και λειτουργική προσέγγιση, η πολιτιστική διαχείριση διασφαλίζει την αποτελεσματικότητα και βιωσιμότητα των πολιτιστικών φορέων και δράσεων, ενώ υποστηρίζει την εφαρμογή των ευρύτερων πολιτικών που καθορίζονται από την πολιτιστική διακυβέρνηση. Αυτές οι έννοιες αλληλεπιδρούν τόσο σε συστήματα μακροεπίπεδου, όπως οι εθνικές ή δημοτικές πολιτικές για τον πολιτισμό, όσο και σε πρακτικές μικροεπίπεδου, όπως η διαχείριση μουσείων, θεάτρων ή πολιτιστικών φεστιβάλ. Η πολιτιστική διακυβέρνηση και η πολιτιστική διαχείριση διαμορφώνονται από μια σειρά παραμέτρων που περιλαμβάνουν τα πολιτικά και οικονομικά πλαίσια κάθε χώρας ή πόλης, καθώς και τις κοινωνικές ανάγκες και προτεραιότητες. Αυτό σημαίνει ότι οι πολιτιστικές στρατηγικές δεν είναι ομοιόμορφες, αλλά προσαρμόζονται στις ιδιαιτερότητες και τις προκλήσεις των τοπικών ή εθνικών συνθηκών. Οι διαφορές αυτές επηρεάζουν τόσο την πολιτιστική διακυβέρνηση όσο και την πολιτιστική διαχείριση, δίνοντας έμφαση σε διαφορετικά ζητήματα και προσεγγίσεις για κάθε περιοχή (Aasi, Rusu and Han, 2014: 4438-4441).

Οι μελετητές έχουν προτείνει διάφορες τυπολογίες για την κατανόηση των εθνικών και τοπικών προσεγγίσεων της πολιτιστικής διακυβέρνησης. Ένα ιδιαίτερα επιρροή πλαίσιο είναι αυτό των Hillman-Chartrand και McCaughey (1989: 7-41), οι οποίοι προσδιόρισαν τέσσερα ιδανικά μοντέλα με βάση τον ρόλο του κράτους και τη σχέση του με τους πολιτιστικούς φορείς. Το πρώτο είναι το μοντέλο της «αποστασιοποίησης», που επικρατεί σε χώρες όπως το Ηνωμένο

Βασίλειο και ο Καναδάς. Σε αυτό το μοντέλο, το κράτος επιλέγει να αποστασιοποιηθεί από τις άμεσες λειτουργίες των πολιτιστικών φορέων και να μην αναμειγνύεται άμεσα στη δημιουργία ή την παραγωγή πολιτιστικού περιεχομένου. Η χρηματοδότηση και η χάραξη πολιτικής για τον πολιτισμό ανατίθενται σε ημιαυτόνομα συμβούλια τέχνης, επιτρέποντας την ισορροπία μεταξύ δημόσιας υποστήριξης και καλλιτεχνικής ελευθερίας. Αυτά τα συμβούλια είναι υπεύθυνα για την κατανομή των πόρων, τη χρηματοδότηση καλλιτεχνικών έργων και την προώθηση της πολιτιστικής παραγωγής. Το κράτος παρέχει την απαραίτητη χρηματοδότηση και ρυθμιστικό πλαίσιο χωρίς να παρεμβαίνει στις δημιουργικές διαδικασίες των καλλιτεχνών ή των πολιτιστικών οργανισμών. Σε αντίθεση με το μοντέλο της αποστασιοποίησης, το μοντέλο ελέγχου περιλαμβάνει ισχυρή κυβερνητική παρέμβαση στη διαδικασία της πολιτιστικής παραγωγής και των πολιτιστικών φορέων. Στο μοντέλο αυτό, η πολιτιστική πολιτική και η χρηματοδότηση εξαρτώνται άμεσα από τις κρατικές αρχές που καθορίζουν τις προτεραιότητες, τους κανονισμούς και τις επιδοτήσεις. Αυτό το μοντέλο δίνει προτεραιότητα στην εθνική πολιτιστική κληρονομιά και ταυτότητα, συχνά μέσω γραφειοκρατικά διαχειριζόμενων πλαισίων. Το τρίτο μοντέλο, το κρατικοκεντρικό μοντέλο, ήταν κοινό στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες και άλλες χώρες του Ανατολικού Μπλοκ. Η πολιτική και πολιτιστική παραγωγή είναι αυστηρά ρυθμισμένες από το κράτος, με στόχο να υπηρετούν ιδεολογικούς ή πολιτικούς σκοπούς. Ο πολιτισμός χρησιμοποιείται ως μέσο προπαγάνδας, καθώς οι καλλιτεχνικές εκφράσεις πρέπει να συμμορφώνονται με τις κρατικές κατευθύνσεις και να υποστηρίζουν το επίσημο ιδεολογικό αφήγημα. Η κρατική χρηματοδότηση για πολιτιστικές δραστηριότητες είναι κεντρικά ελεγχόμενη, ενώ οι πολιτιστικοί φορείς λειτουργούν ως εκτελεστικά όργανα της κυβερνητικής πολιτικής. Τέλος, το εμπορικό μοντέλο, είναι πιο χαρακτηριστικό των Ηνωμένων Πολιτειών και άλλων καπιταλιστικών χωρών, όπου η αγορά και οι επιχειρηματικοί παράγοντες παίζουν κυρίαρχο ρόλο στον καθορισμό των πολιτιστικών στρατηγικών. Σε αυτό το πλαίσιο, οι πολιτιστικοί φορείς στηρίζονται σε ιδιωτικά κεφάλαια, χορηγίες και χρηματοδοτήσεις από φιλανθρωπικές οργανώσεις, ενώ η ανταγωνιστικότητα είναι ιδιαίτερα έντονη, καθώς οι πολιτιστικοί οργανισμοί προσπαθούν να κερδίσουν χρηματοδότηση και κοινό σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον όπου οι καλλιτεχνικές παραγωγές πρέπει να είναι και οικονομικά βιώσιμες.

Αν και τα μοντέλα αυτά αναδεικνύουν εθνικές τάσεις, τα περισσότερα σύγχρονα συστήματα διακυβέρνησης συνδυάζουν στοιχεία από διαφορετικούς τύπους. Η σύγχρονη πολιτιστική διακυβέρνηση σπάνια ακολουθεί αυστηρά ένα μόνο μοντέλο, αλλά συχνά συνδυάζει στοιχεία από διαφορετικούς τύπους, δημιουργώντας υβριδικές προσεγγίσεις που αντικατοπτρίζουν την πολυπλοκότητα των σύγχρονων πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών. Η

δυναμική αυτή προκύπτει από τη συνεχιζόμενη διεθνοποίηση, τις ανάγκες τοπικών κοινοτήτων, και τις αντιφάσεις που ενδέχεται να προκύπτουν όταν οι πολιτιστικές στρατηγικές προσπαθούν να συνδυάσουν τοπικούς, εθνικούς και διεθνείς στόχους.

Τις τελευταίες δεκαετίες, έχει σημειωθεί μια στροφή από τα παραδοσιακά μοντέλα διακυβέρνησης από την κορυφή προς τα κάτω προς πιο δικτυωμένες και συμμετοχικές μορφές πολιτιστικής διακυβέρνησης. Αυτές οι αλλαγές έχουν προωθηθεί από τάσεις όπως η παγκοσμιοποίηση, η αποκέντρωση, η ψηφιοποίηση και οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, όπου οι πόλεις λειτουργούν στο πλαίσιο αλληλεπικαλυπτόμενων εθνικών και διεθνών πλαισίων (Lindkvist et al., 2020: 2-8). Οι υβριδικές προσεγγίσεις πολιτικής στον τομέα του πολιτισμού αντνακλούν την ανάγκη για ευελιξία και πολυδιάστατη στρατηγική, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι πολύπλοκες προκλήσεις του 21ου αιώνα. Αυτές οι στρατηγικές αναγνωρίζουν τη σημασία της δημόσιας υποστήριξης, αλλά και την ανάγκη για αγορά και ιδιωτική χρηματοδότηση, δημιουργώντας ένα οικοσύστημα όπου ο πολιτισμός μπορεί να αναπτυχθεί τόσο ως δημόσιο αγαθό όσο και ως επιχειρηματική δραστηριότητα.

Η πολιτιστική πολιτική σε αστικό επίπεδο συχνά περιλαμβάνει την αξιοποίηση μηχανισμών χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα προγράμματα της UNESCO ή τα διακρατικά πολιτιστικά δίκτυα. Η ΕΕ διαθέτει διάφορα προγράμματα χρηματοδότησης για πολιτιστικές δραστηριότητες και έργα, τα οποία προσφέρουν οικονομική στήριξη για την ανάπτυξη πολιτιστικών υποδομών, την προώθηση πολιτιστικών ανταλλαγών και την ενίσχυση της πολιτιστικής και δημιουργικής βιομηχανίας (π.χ., Creative Europe, Horizon Europe, EU Regional Development Funds). Η UNESCO διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στην υποστήριξη της πολιτιστικής πολιτικής μέσω διεθνών συμφωνιών και προγραμμάτων υποστήριξης. Οι πόλεις που συμμετέχουν στο Δίκτυο Δημιουργικών Πόλεων της UNESCO (Creative Cities of Culture) έχουν πρόσβαση σε υποστήριξη για την ανάπτυξη δημιουργικών βιομηχανιών, την ενίσχυση της πολιτιστικής κληρονομιάς, και την καλλιέργεια διεθνών συνεργασιών. Επίσης, η Πολιτιστική Κληρονομιά της Ανθρωπότητας και τα Παγκόσμια Πολιτιστικά Κληρονομικά Τοπία προσφέρουν δυνατότητες χρηματοδότησης και προώθησης του τουρισμού, ενισχύοντας τις πολιτιστικές αξίες μιας πόλης και αυξάνοντας την παγκόσμια αναγνωρισιμότητα. Η διεθνής χρηματοδότηση και η συνεργασία μέσω οργανισμών όπως η ΕΕ και η UNESCO παρέχουν σημαντικά εργαλεία για τις αστικές πολιτιστικές στρατηγικές, ενισχύοντας τις δυνατότητες των πόλεων να αναπτύξουν βιώσιμες και καινοτόμες πολιτιστικές δράσεις. Αυτή η χρηματοδότηση διευκολύνει όχι μόνο τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και την ανάπτυξη νέων πολιτιστικών τομέων, ενισχύοντας τη διεθνή ανταλλαγή και τη διαπολιτισμική συνεργασία.

Ένα άλλο εξελισσόμενο μοντέλο περιλαμβάνει τις συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, όπου η πολιτιστική διαχείριση προκύπτει από τη συνεργασία μεταξύ κυβερνήσεων, ιδιωτικών επιχειρήσεων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών. Η σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα προσφέρει έναν ισχυρό μηχανισμό για τη διαχείριση και την ανάπτυξη πολιτιστικών έργων και πολιτιστικών υποδομών. Οι πολύτιμοι πόροι και οι στρατηγικές υποστήριξης που προσφέρει ο ιδιωτικός τομέας, σε συνδυασμό με τη δημόσια καθοδήγηση και τη νομική υποστήριξη, δημιουργούν ένα δυναμικό περιβάλλον για την ανάπτυξη βιώσιμων και καινοτόμων πολιτιστικών δράσεων. Αυτές οι συμπράξεις είναι ιδιαίτερα συχνές σε έργα αστικής ανασυγκρότησης, όπως η μετατροπή πρώην βιομηχανικών περιοχών σε πολιτιστικές περιοχές, και στη διαχείριση μεγάλων πολιτιστικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ (Καφκαλάς κ.α, 2015 :142-144).

Ένα τρίτο παράδειγμα είναι η συμμετοχική διακυβέρνηση, εμπνευσμένη από δημοκρατικά ιδεώδη και μοντέλα που βασίζονται στην κοινότητα. Η προσέγγιση αυτή περιλαμβάνει ενεργά τους τοπικούς φορείς, όπως καλλιτέχνες, κατοίκους και μη κυβερνητικές οργανώσεις, στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για τον πολιτισμό. Συνδέεται στενά με τις συζητήσεις για τη διαμόρφωση του χώρου και τα πολιτιστικά δικαιώματα, προωθώντας αξίες όπως η ισότητα, η διαφάνεια και η ένταξη. Αυτά τα νέα μοντέλα διακυβέρνησης αντανακλούν μια μεταβαλλόμενη αντίληψη για τον πολιτισμό, όχι μόνο ως δημόσιο αγαθό ή εμπορικό προϊόν, αλλά ως μέσο πολιτικής συμμετοχής, οικοδόμησης ταυτότητας και κοινωνικής συνοχής (Di Vaio et al., 2021: 3-15).

Ενώ η διακυβέρνηση καθορίζει το στρατηγικό πλαίσιο, η πολιτιστική διαχείριση αφορά την πρακτική εφαρμογή των πολιτιστικών πολιτικών και πρωτοβουλιών. Περιλαμβάνει την οργάνωση ανθρώπων, πόρων, κοινού και συνεργασιών με τρόπους που υποστηρίζουν καλλιτεχνικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς στόχους. Μια κυρίαρχη μορφή πολιτιστικής διαχείρισης είναι η θεσμική, με έμφαση στη σταθερή και ιεραρχική λειτουργία οργανισμών όπως τα μουσεία και τα θέατρα, ενώ ταυτόχρονα απαιτεί ευελιξία και στρατηγική προσαρμογή στις σύγχρονες ανάγκες του πολιτιστικού τομέα. Οι παραδοσιακοί οργανισμοί πρέπει να προσαρμόζονται στις σύγχρονες ανάγκες των πολιτιστικών καταναλωτών και να ανταγωνίζονται με νέες ψηφιακές πλατφόρμες και καινοτόμες μορφές πολιτιστικής έκφρασης. Η εξασφάλιση επαρκών πόρων για τη λειτουργία και την ανάπτυξη αυτών των οργανισμών, μέσω δημόσιας χρηματοδότησης, ιδιωτικών χορηγιών ή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, παραμένει μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις. (Zingraff-Hamed et al., 2020: 1612-1618). Το μοντέλο αυτό δίνει έμφαση στον μακροπρόθεσμο σχεδιασμό και τη θεσμική συνέχεια. Αντίθετα, τα μοντέλα διαχείρισης βάσει έργων και επιχειρηματικής διαχείρισης κυριαρχούν στις

δημιουργικές βιομηχανίες και μεταξύ των ανεξάρτητων πολιτιστικών παραγωγών. Τα μοντέλα αυτά δίνουν προτεραιότητα στην ευελιξία, την καινοτομία και τη διατομεακή συνεργασία. Οι διαχειριστές έργων σε τέτοιου είδους πλαίσια συντονίζουν συχνά πολλαπλές πηγές χρηματοδότησης και συντονίζουν τα συμφέροντα. Ένα τρίτο μοντέλο πολιτιστικής διαχείρισης είναι κοινοτικό και αναδύεται από λαϊκές, συμμετοχικές και συχνά άτυπες πρακτικές. Το μοντέλο αυτό συναντάται συχνά στις κοινοτικές τέχνες, τον πολιτιστικό ακτιβισμό και τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ιδίως σε πολυπολιτισμικές και περιθωριοποιημένες γειτονιές. Το κοινοτικό μοντέλο επιτρέπει την προσαρμογή στις τοπικές ανάγκες και προτιμήσεις, χωρίς την ανάγκη για αυστηρούς κανόνες ή μεγάλες χρηματοδοτήσεις από κεντρικούς φορείς. Αν και προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα στον τομέα της κοινωνικής συνοχής και της πολιτιστικής πολυμορφίας, αντιμετωπίζει και προκλήσεις όπως η έλλειψη πόρων και η δυσκολία στην οργανωτική συνοχή.

Κάθε ένα από αυτά τα μοντέλα απαιτεί ένα ξεχωριστό σύνολο ικανοτήτων, που κυμαίνονται από τον στρατηγικό σχεδιασμό και την οικονομική εποπτεία έως την εμπλοκή του κοινού και την πολιτιστική ηγεσία. Όλο και περισσότερο, οι πολιτιστικοί διαχειριστές καλούνται επίσης να ασχοληθούν με τις ψηφιακές τεχνολογίες, τα ζητήματα περιβαλλοντικής βιωσιμότητας και τα ζητήματα διαπολιτισμικού διαλόγου (Briggs, Newsome and Dowling, 2022: 164-169). Παρά τις καινοτομίες στην πολιτιστική διακυβέρνηση και διαχείριση, ο τομέας εξακολουθεί να αντιμετωπίζει μια σειρά προκλήσεων. Τα δημοκρατικά ελλείμματα παραμένουν όταν η λήψη πολιτιστικών αποφάσεων κυριαρχείται από ελίτ ή όταν η πολιτική καθοδηγείται κυρίως από πολιτικά ή οικονομικά συμφέροντα, περιορίζοντας την ευρύτερη συμμετοχή του κοινού. Η επισφάλεια στον πολιτιστικό τομέα, ιδίως μεταξύ των ελεύθερων επαγγελματιών και των εργαζομένων με βάση το έργο, εγείρει ανησυχίες σχετικά με τα εργασιακά δικαιώματα και την δίκαιη αμοιβή (Camarero and Garrido, 2011: 41-43). Επιπλέον, υπάρχουν σημαντικές ανισότητες στην πρόσβαση στον πολιτισμό, που συχνά αντανακλούν ευρύτερες διακρίσεις τάξης, εθνικότητας και γεωγραφίας. Αυτές οι προκλήσεις έχουν οδηγήσει μελετητές όπως ο Kelly, Ellis and Flannery (2018: 27-28) να ζητήσουν πιο ηθικά θεμελιωμένες και κοινωνικά υπεύθυνες προσεγγίσεις της πολιτιστικής διακυβέρνησης. Υποστηρίζουν μοντέλα που δίνουν προτεραιότητα στην ευημερία, την ποικιλομορφία, την ένταξη και την πολιτιστική δικαιοσύνη, αντί να εστιάζουν αποκλειστικά στην ανταγωνιστικότητα ή το οικονομικό θέαμα.

Τα μοντέλα πολιτιστικής διακυβέρνησης και διαχείρισης παρέχουν ζωτικά αναλυτικά εργαλεία για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο κινητοποιούνται οι πολιτιστικοί πόροι στο πλαίσιο των στρατηγικών αστικής ανάπτυξης. Από τις κρατικές παραδόσεις έως τις

αναδυόμενες συμμετοχικές και υβριδικές προσεγγίσεις, αυτά τα πλαίσια επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι πόλεις αντιλαμβάνονται, χρηματοδοτούν και υλοποιούν πολιτιστικές πολιτικές και έργα. Η κριτική κατανόηση αυτών των μοντέλων όχι μόνο αποκαλύπτει τα δυνατά και τα όριά τους, αλλά προσφέρει επίσης καθοδήγηση για την ανάπτυξη πιο δίκαιων, συμπεριληπτικών και βιώσιμων πολιτιστικών στρατηγικών στο αστικό πλαίσιο (Guzmán, Roders and Colenbrander, 2017: 193-194).

Κεφάλαιο 2^ο: Μεθοδολογία

2.1 Ποιοτική προσέγγιση

Η παρούσα έρευνα υιοθετεί μια ποιοτική προσέγγιση μελετών περιπτώσεων για να διερευνήσει την αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτιστικής διακυβέρνησης, πολιτιστικής διαχείρισης και αστικής ανάπτυξης σε ένα συγκεκριμένο αστικό πλαίσιο (Vogt and Kord, 2011: 798-801). Αυτή η προσέγγιση είναι ιδιαίτερα χρήσιμη όταν θέλουμε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο οι πολιτιστικές πολιτικές και στρατηγικές επηρεάζουν την ανάπτυξη πόλεων και τις κοινωνικές και οικονομικές τους δυναμικές, ειδικά σε περιβάλλοντα που είναι σε μετάβαση ή βιώνουν έντονες αλλαγές. Μέσω αυτής της μεθόδου, μπορούμε να εντοπίσουμε τα πλεονεκτήματα και τις αδυναμίες των πολιτιστικών πολιτικών σε πραγματικές αστικές καταστάσεις και να προτείνουμε βελτιώσεις για την επόμενη γενιά πολιτιστικών στρατηγικών.

Η μέθοδος της μελέτης περιπτώσεων είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για την παρούσα έρευνα, καθώς επιτρέπει μια σε βάθος, συγκριτική κατανόηση σύνθετων φαινομένων —ιδίως της δυναμικής της εφαρμογής πολιτικών πολιτισμού, των σχέσεων μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών και των θεσμικών πλαισίων σε πραγματικές συνθήκες. Στόχος δεν είναι μόνο η περιγραφή πρακτικών και στρατηγικών, αλλά και η κριτική ανάλυση των δομών και των σχέσεων εξουσίας που τις υποστηρίζουν. Η μέθοδος της μελέτης περίπτωσης επιτρέπει την ενσωμάτωση πολλαπλών πηγών τεκμηρίωσης και υποστηρίζει την ανάπτυξη μιας πλούσιας αφήγησης που συνδέει τα θεωρητικά μοντέλα με την πρακτική πραγματικότητα. Η μελέτη περίπτωσης έχει σχεδιαστεί για να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα πλαίσια πολιτιστικής διακυβέρνησης και διαχείρισης σε μια επιλεγμένη πόλη, εστιάζοντας στον τρόπο με τον οποίο οι πολιτιστικοί φορείς, οι δημόσιες πολιτικές και οι παράγοντες της κοινότητας αλληλεπιδρούν μεταξύ τους για να διαμορφώσουν την πολιτιστική ζωή του αστικού περιβάλλοντος (Dodgson, 2017: 355-358). Η μέθοδος αυτή διευκολύνει τη διερεύνηση των

τυπολογιών διακυβέρνησης και των πρακτικών διαχείρισης που συζητούνται στο θεωρητικό πλαίσιο, αξιολογώντας τον τρόπο με τον οποίο αυτά τα αφηρημένα μοντέλα υλοποιούνται σε ένα συγκεκριμένο αστικό πλαίσιο (Berríos and Lucca, 2006: 174-175). Επιπλέον, επιτρέπει την εξέταση των αναδυόμενων προκλήσεων και ευκαιριών, όπως η συμμετοχική διακυβέρνηση, η ψηφιοποίηση και η πολιτιστική ισότητα, στο πλαίσιο του τοπικού οικοσυστήματος.

2.2 Κριτήρια επιλογής περιπτώσεων

Η επιλογή των περιπτώσεων καθοδηγήθηκε από διάφορα στρατηγικά κριτήρια που αποσκοπούσαν στη διασφάλιση της συνάφειας, του πλούτου των δεδομένων και της ευθυγράμμισης με τους ερευνητικούς στόχους. Πρώτον, η επιλεγμένη πόλη έπρεπε να διαθέτει μια σαφώς διατυπωμένη πολιτιστική πολιτική ή στρατηγική πολιτιστικής ανάπτυξης, είτε σε δημοτικό είτε σε περιφερειακό επίπεδο. Το κριτήριο αυτό διασφαλίζει ότι η περίπτωση προσφέρει ουσιαστικό υλικό για την εξέταση της σχέσης μεταξύ των πλαισίων διακυβέρνησης και των διαδικασιών χάραξης πολιτικής (Vogt and Kord, 2011: 803-805).

Δεύτερον, η πόλη έπρεπε να επιδείξει ποικιλομορφία πολιτιστικών φορέων και ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένων δημόσιων φορέων, ιδιωτικών οργανώσεων και κοινοτικών πρωτοβουλιών. Ένα ετερογενές πολιτιστικό τοπίο επιτρέπει μια ευρύτερη διερεύνηση των διαφορετικών μοντέλων διακυβέρνησης και διαχείρισης που εφαρμόζονται, καθώς και των αλληλεπιδράσεών τους. Αυτή η ποικιλομορφία είναι επίσης πολύτιμη για την αξιολόγηση του βαθμού συνεργασίας, έντασης ή ολοκλήρωσης μεταξύ των θεσμικών και των λαϊκών προσπαθειών (Brannen, 2017: 13-16).

Τρίτον, η περίπτωση έπρεπε να είναι πλούσια σε ό,τι αφορά το πλαίσιο της αστικής μεταμόρφωσης — όπως η αναγέννηση ή οι προσπάθειες κοινωνικής ένταξης — όπου ο πολιτισμός διαδραμάτιζε ορατό ρόλο. Το κριτήριο αυτό διασφαλίζει ότι η πόλη δεν είναι μόνο ενεργή στον πολιτιστικό σχεδιασμό, αλλά χρησιμοποιεί επίσης τον πολιτισμό ως στρατηγικό εργαλείο για ευρύτερους στόχους αστικής ανάπτυξης. Υποστηρίζει τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η πολιτιστική διακυβέρνηση ευθυγραμμίζεται ή αποκλίνει από τους στόχους του οικονομικού και χωροταξικού σχεδιασμού (Berríos and Lucca, 2006: 175-176).

Η τελική επιλεγμένη περίπτωση πληροί τα κριτήρια αυτά, προσφέροντας ένα πολυδιάστατο πλαίσιο για τη διερεύνηση της αλληλεξάρτησης μεταξύ πολιτιστικής διακυβέρνησης, διαχείρισης και αστικής αλλαγής. Η περίπτωση βρίσκεται σε ένα ευρωπαϊκό αστικό περιβάλλον γνωστό για την ενεργό συμμετοχή του στον πολιτιστικό σχεδιασμό και αντιπροσωπεύει ένα υβριδικό μοντέλο που συνδυάζει τη συμμετοχή του κράτους, τη συμμετοχή

της κοινότητας και τη δυναμική της αγοράς (Barrado-Timón, Palacios and Hidalgo-Giralt, 2020: 11-13).

2.3 Πηγές και μέθοδοι συλλογής δεδομένων

Η μελέτη αυτή υιοθετεί μια ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση, βασισμένη στη συστηματική ανάλυση δευτερογενών πηγών. Η κύρια μέθοδος συλλογής δεδομένων είναι μια σε βάθος βιβλιογραφική ανασκόπηση, η οποία επιτρέπει μια ολοκληρωμένη κατανόηση των θεωρητικών και εμπειρικών διαστάσεων που σχετίζονται με το θέμα (Kraus et al., 2022: 2582-2583). Η προσέγγιση αυτή είναι ιδιαίτερα κατάλληλη για την έρευνα με μελέτες περιπτώσεων, καθώς επιτρέπει μια λεπτομερή διερεύνηση των πολύπλοκων κοινωνικών, πολιτιστικών και χωρικών δυναμικών χωρίς να βασίζεται σε άμεση επιτόπια έρευνα ή συνεντεύξεις (Rius-Ulldemolins and Klein, 2020: 37-38).

Η βιβλιογραφική ανασκόπηση περιλαμβάνει άρθρα ακαδημαϊκών περιοδικών, επιστημονικά βιβλία και εκθέσεις περιπτώσιολογικών μελετών που ασχολούνται με βασικά θέματα όπως η αστική αναγέννηση, η πολιτιστική πολιτική, η θεωρία της δημιουργικής πόλης και η συγκεκριμένη περίπτωση του Μουσείου Guggenheim στο Μπιλμπάο (Patterson, 2020: 3). Οι πηγές επιλέχθηκαν με βάση τη συνάφειά τους, την αξιοπιστία τους και τη συμβολή τους στις τρέχουσες ακαδημαϊκές και πολιτικές συζητήσεις (Cooper et al., 2018: 3-8).

Η αναζήτηση σχετικής βιβλιογραφίας πραγματοποιήθηκε χρησιμοποιώντας ακαδημαϊκές βάσεις δεδομένων, όπως JSTOR, Scopus, Sage Journals, Web of Science και Google Scholar, με τη χρήση λέξεων-κλειδιών όπως «φαινόμενο Guggenheim», «αστική αναγέννηση», «μεταμόρφωση του Μπιλμπάο» και «ανάπτυξη με γνώμονα τον πολιτισμό». Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε σε έργα που δημοσιεύτηκαν τις τελευταίες δύο δεκαετίες, προκειμένου να διασφαλιστεί τόσο η ιστορική τους βάθος όσο και η σύγχρονη συνάφειά τους (Kraus et al., 2022: 2579-2580).

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν μέσω αυτής της βιβλιογραφικής ανασκόπησης αναλύθηκαν θεματικά. Προσδιορίστηκαν, συγκρίθηκαν και συντέθηκαν βασικές έννοιες, προκειμένου να δημιουργηθεί μια ολοκληρωμένη αφήγηση που συνδέει τις πολιτιστικές επενδύσεις με την αστική αλλαγή. Η μέθοδος αυτή επέτρεψε στη μελέτη να αξιολογήσει κριτικά όχι μόνο τα αποτελέσματα του έργου Guggenheim, αλλά και τις ευρύτερες επιπτώσεις και κριτικές των αστικών στρατηγικών με γνώμονα τον πολιτισμό. Βασισόμενη σε ποιοτικά δεδομένα από δευτερεύουσες πηγές, η έρευνα διατηρεί την αναλυτική της ακρίβεια,

αντανακλώντας παράλληλα διαφορετικές προοπτικές και πλαίσια (Berríos and Lucca, 2006: 176-178).

Κεφάλαιο 3^ο: Μελέτες περίπτωσης

3.1 Μπιλμπάο, Ισπανία

Η μεταμόρφωση του Μπιλμπάο, μιας πρώην βιομηχανικής πόλης στη βόρεια Ισπανία, αποτελεί ένα από τα πιο εμβληματικά παραδείγματα πολιτιστικής αναγέννησης στην σύγχρονη Ευρώπη. Κεντρικό ρόλο σε αυτή τη μεταμόρφωση διαδραμάτισε το Μουσείο Γκούγκενχάϊμ στο Μπιλμπάο⁶, το οποίο εγκαινιάστηκε το 1997 (Patterson, 2020: 2-5). Το λεγόμενο «φαινόμενο Γκούγκενχάϊμ», που συχνά αναφέρεται σε κύκλους αστικής πολιτικής και πολιτιστικού σχεδιασμού, αναφέρεται στις βαθιές και πολυδιάστατες επιπτώσεις που είχε το μουσείο, όχι μόνο σε οικονομικό επίπεδο, αλλά και στη διαμόρφωση της ταυτότητας της πόλης, των δομών διακυβέρνησης, της διεθνούς φήμης και της μακροπρόθεσμης στρατηγικής αστικής ανάπτυξης (Syngellakis and Melgarejo, 2018: 45–49). Η παρούσα μελέτη περίπτωσης διερευνά τις ρίζες, την εφαρμογή και τις επιπτώσεις του μοντέλου του Μπιλμπάο, τοποθετώντας το ως κρίσιμο σημείο αναφοράς στις συζητήσεις για την πολιτιστική πολιτική, τη διαμόρφωση του αστικού χώρου και τη θεωρία της δημιουργικής πόλης.

Στα τέλη του 20ού αιώνα, το Μπιλμπάο βρισκόταν σε σοβαρή παρακμή. Όπως πολλές μεταβιομηχανικές πόλεις, είχε υποστεί την κατάρρευση της παραδοσιακής οικονομικής βάσης της – ναυπηγική, χαλυβουργία και βαριά βιομηχανία – με αποτέλεσμα την υψηλή ανεργία, την υποβάθμιση του περιβάλλοντος και την κοινωνική στασιμότητα. Ο ποταμός στο κέντρο της πόλης ήταν μολυσμένος, η περιοχή του λιμανιού ερειπωμένη και η φήμη της πόλης σε μεγάλο βαθμό αρνητική. Ως απάντηση, η κυβέρνηση της Χώρας των Βάσκων, το Επαρχιακό Συμβούλιο της Βισκαΐας και το Δημοτικό Συμβούλιο του Μπιλμπάο ξεκίνησαν ένα φιλόδοξο και πολυεπίπεδο σχέδιο αστικής αναγέννησης κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και του 1990. Το σχέδιο αυτό συνδύαζε μεγάλα έργα υποδομής, αποκατάσταση του περιβάλλοντος και οικονομική διαφοροποίηση (Clarke, 2011: 26-29). Μέσα σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο, η απόφαση να φιλοξενηθεί ένα Μουσείο Guggenheim αναδείχθηκε ως στρατηγική κίνηση για την επανατοποθέτηση του Μπιλμπάο σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 1991, η βασκική κυβέρνηση

---

⁶ Μουσείο Γκούγκενχάϊμ στο: <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en>

πρότεινε την κατασκευή ενός μουσείου Guggenheim στο πλαίσιο μιας προσπάθειας να προσδώσει πολιτιστικό κύρος στην περιοχή, να προσελκύσει τουρισμό και να σηματοδοτήσει τη ρήξη με το βιομηχανικό της παρελθόν. Σε μια μοναδική συνεργασία δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, το Ίδρυμα Solomon R. Guggenheim συμφώνησε να αναπτύξει και να διαχειριστεί το ίδρυμα, ενώ η κυβέρνηση της Χώρας των Βάσκων δεσμεύτηκε να καλύψει τα έξοδα κατασκευής και δωρεάς με πάνω από 100 εκατομμύρια δολάρια. Σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Frank Gehry, το μουσείο έγινε αμέσως αρχιτεκτονικό σύμβολο, φημισμένο για τις καινοτόμες καμπύλες του με επένδυση από τιτάνιο και την ενσωμάτωσή του στην όχθη του ποταμού της πόλης (Patterson, 2020: 8-11).

Ο όρος «φαινόμενο Guggenheim» συνοψίζει το φαινόμενο κατά το οποίο ένα πολιτιστικό ίδρυμα-ορόσημο λειτουργεί ως καταλύτης για την αστική ανανέωση, τη διεθνή προώθηση της εικόνας και την οικονομική αναζωογόνηση. Στην περίπτωση του Μπιλμπάο, το μουσείο ξεπέρασε γρήγορα τις προσδοκίες. Μέσα στον πρώτο χρόνο, προσέλκυσε πάνω από 1,3 εκατομμύρια επισκέπτες, πολύ περισσότερους από ό,τι είχε προβλεφθεί. Πάνω από δύο δεκαετίες αργότερα, το μουσείο συνεχίζει να προσελκύει περίπου ένα εκατομμύριο επισκέπτες ετησίως, καθιστώντας το ένα από τα πιο επισκέψιμα πολιτιστικά ιδρύματα της Ισπανίας (Barrado-Timón, Palacios and Hidalgo-Giralt, 2020: 14-15).

Οι δραστηριότητες του Μουσείου αποσκοπούν στην ικανοποίηση του γενικού συμφέροντος, στη διευκόλυνση της γνωριμίας των ανθρώπων με τον πολιτισμό, στην προώθηση των αξιών της ανοχής και του σεβασμού και στη συμβολή στην εκπαίδευση του κοινού στην τέχνη. Το μουσείο έδωσε σημαντική ώθηση στον τουρισμό, συμβάλλοντας στη δημιουργία θέσεων εργασίας στον τομέα της φιλοξενίας, των υπηρεσιών και των πολιτιστικών βιομηχανιών. Το Guggenheim δημιούργησε εκατοντάδες εκατομμύρια ευρώ σε περιφερειακό εισόδημα και φορολογικά έσοδα κατά την πρώτη δεκαετία της λειτουργίας του. Η απόδοση της δημόσιας επένδυσης θεωρείται εξαιρετική. Οι τοπικές επιχειρήσεις —από ξενοδοχεία έως εστιατόρια και καταστήματα λιανικής— επωφελήθηκαν από την αύξηση της επισκεψιμότητας, και η οικονομία του Μπιλμπάο σταδιακά διαφοροποιήθηκε από την εξάρτησή της από τη βιομηχανία (Bille and Schulze, 2006: 1051-1053).

Επίσης, το Μουσείο Guggenheim ήταν μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής αστικής αναζωογόνησης. Η ανάπτυξη του μουσείου συνοδεύτηκε από σημαντικές βελτιώσεις στις υποδομές: τον καθαρισμό του ποταμού Nervión⁷, την αναδιαμόρφωση εγκαταλελειμμένων

---

⁷ Ποταμός Νερβιόν στο: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/14928/_potamia.pdf, σελ.17-18

βιομηχανικών ζωνών, την κατασκευή ενός νέου τερματικού σταθμού αεροδρομίου (σχεδιασμένο από τον Santiago Calatrava), την επέκταση του μετρό (από τον Norman Foster) και την πεζοδρόμηση δημόσιων χώρων. Αυτή η ευθυγράμμιση μεταξύ των επενδύσεων στον πολιτισμό και της μεταμόρφωσης των υποδομών συνέβαλε στην ενσωμάτωση του μουσείου στον ιστό της πόλης, αντί να το απομονώσει ως συμβολικό αντικείμενο (Burbano, 2022: 279-284).

Ίσως ένα από τα πιο άυλα αλλά σημαντικά αποτελέσματα ήταν η αναβάθμιση της εικόνας του Μπιλμπάο ως παγκόσμιου πολιτιστικού προορισμού. Από μια οικονομικά παρακμάζουσα μεταβιομηχανική πόλη, το Μπιλμπάο αναδείχθηκε σε κέντρο σύγχρονης τέχνης, σχεδιασμού και καινοτομίας (Campbell, 2018: 91-92). Αυτή η αλλαγή ενίσχυσε το ηθικό των κατοίκων, προσέλκυσε το διεθνές ενδιαφέρον και έβαλε την πόλη στο χάρτη των πολεοδομών και των τουριστών. Το Μπιλμπάο δεν αναβάθμισε μόνο την εικόνα του ως πολιτιστικός προορισμός, αλλά δημιούργησε και νέα δίκτυα συνεργασίας με άλλες πόλεις και πολιτιστικούς οργανισμούς παγκοσμίως. Αυτό έφερε στην πόλη όχι μόνο τουρίστες, αλλά και καλλιτέχνες, δημιουργικούς επαγγελματίες και καινοτόμους που ανέπτυξαν τις δραστηριότητές τους στην περιοχή. Ο πολιτιστικός τουρισμός προσέφερε νέες ευκαιρίες για επενδύσεις και εμπορικές δραστηριότητες, ενισχύοντας ταυτόχρονα την τοπική οικονομία. Η επιτυχία του Guggenheim έγινε πρότυπο για άλλες πόλεις που επιδιώκουν να αναπαράγουν την πολιτιστική αναπτυξιακή στρατηγική του (Lee, Shin and Jang, 2022: 2-5).

Η επιτυχία του έργου αποδίδεται επίσης στην ισχυρή πολυεπίπεδη διακυβέρνηση και τη θεσμική συνεργασία. Η Βασκική Κυβέρνηση, με τη δημοσιονομική της αυτονομία, είχε τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει στρατηγικές και αποφασιστικές επενδύσεις χωρίς να εξαρτάται πλήρως από τις κεντρικές πολιτικές της Ισπανίας. Η συνεργασία μεταξύ των τοπικών αρχών, του ιδιωτικού Ιδρύματος Guggenheim και διεθνών αρχιτεκτόνων αποτέλεσε παράδειγμα ενός νέου μοντέλου διακυβέρνησης που συνδύαζε πολιτιστικές φιλοδοξίες με διαχειριστική αυστηρότητα. Η επιτυχία του έργου στηρίχθηκε σε ισχυρές συνεργασίες μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων. Η Βασκική Κυβέρνηση, οι τοπικοί δήμοι, οι πολιτιστικοί οργανισμοί και οι ιδιωτικές εταιρείες συνεργάστηκαν για να διασφαλίσουν ότι η πολιτιστική επένδυση θα έφερνε οικονομικά και κοινωνικά οφέλη για την πόλη. Η στρατηγική συνεργασία αυτή δεν περιορίστηκε στην υλοποίηση της κατασκευής του μουσείου, αλλά συνεχίζεται και στη διαχείριση των πολιτιστικών πόρων και έργων της πόλης, σε συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς, όπως είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση και η UNESCO, ενίσχυσε το Μπιλμπάο ως πολιτιστικό προορισμό παγκόσμιας κλάσης. Οι πόροι και τα δίκτυα που παρέχουν αυτοί οι διεθνείς οργανισμοί συμβάλλουν στην εδραίωση του Μπιλμπάο στον παγκόσμιο πολιτιστικό

χάρτη. Το έργο του Μπιλμπάο αποτέλεσε συνολική και διαρκή στρατηγική που συνδύαζε πολιτιστική και οικονομική ανάπτυξη με διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και κοινωνικές δράσεις. Η επιτυχία του βασίστηκε στην μακροπρόθεσμη προοπτική και στη συνεχιζόμενη επένδυση στην πολιτιστική υποδομή, τη δημιουργικότητα και την κοινωνική ένταξη. Στην ουσία, η πολιτιστική αναγέννηση του Μπιλμπάο δεν ήταν απλώς ένα έργο εμβληματικό, αλλά αποτέλεσε το κεντρικό πυλώνα μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής αστικής και οικονομικής αναβάθμισης. (Cerro Santamaría, 2019: 28-30).

Αν και το φαινόμενο Guggenheim συχνά επαινείται, δεν είναι απαλλαγμένο από κριτικές. Αστικοί μελετητές και κριτικοί πολιτισμού έχουν εκφράσει ανησυχίες σχετικά με τους περιορισμούς και τους πιθανούς κινδύνους της χρήσης εμβληματικών αρχιτεκτονικών έργων ως πανάκεια για τα αστικά προβλήματα (Barrado-Timón, Palacios and Hidalgo-Giralt, 2020: 16-19). Επιπρόσθετα, μία από τις κύριες κριτικές είναι η υπόθεση ότι το μοντέλο του Μπιλμπάο μπορεί να αναπαραχθεί εύκολα. Αρκετές πόλεις προσπάθησαν να μιμηθούν την επιτυχία κατασκευάζοντας εμβληματικά πολιτιστικά κτίρια, συχνά χωρίς να λαμβάνουν υπόψη το τοπικό πλαίσιο, τη συμμετοχή της κοινότητας ή τον ευρύτερο στρατηγικό σχεδιασμό. Αυτό οδήγησε στο φαινόμενο της «σταρ αρχιτεκτονικής» — επενδύσεις σε κτίρια-θέατρα που δεν προσφέρουν ουσιαστικά ή περιεκτικά οφέλη. Η επιτυχία του Guggenheim δεν ήταν απλώς αρχιτεκτονική, αλλά αποτέλεσμα συντονισμένου σχεδιασμού, διαρκών επενδύσεων και περιφερειακής δέσμευσης (Calzada, 2017: 4-7).

Ορισμένοι κριτικοί υποστηρίζουν ότι, ενώ το μουσείο ενίσχυσε τους οικονομικούς δείκτες και την διεθνή προβολή, δεν αντιμετώπισε άμεσα τις βαθύτερες κοινωνικές ανισότητες. Η πολιτιστική ελίτ και οι τουρίστες επωφελήθηκαν περισσότερο από τις περιθωριοποιημένες τοπικές κοινότητες. Εξακολουθούν να υπάρχουν ερωτήματα σχετικά με την πρόσβαση, τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση, ιδίως όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο οι τοπικοί καλλιτέχνες και κάτοικοι σχετίζονται με ένα μουσείο που έχει διαμορφωθεί από έναν παγκόσμιο οργανισμό (Cerro Santamaría, 2019: 31-33).

Υπάρχει επίσης ανησυχία για την υπερβολική εξάρτηση από τον τουρισμό και την πολιτιστική προώθηση. Πολλοί αμφισβητούν την οικονομική βιωσιμότητα αυτού του μοντέλου παρόλο που κατάφερε να προσελκύσει τουρίστες και να ενισχύσει την εικόνα του Μπιλμπάο ως πολιτιστικό προορισμό. Η εξάρτηση από τον τουρισμό και οι αμφίβολοι οικονομικοί αντίκτυποι είναι σοβαρές ανησυχίες καθώς υπάρχουν κίνδυνοι η πόλη να γίνει υπερβολικά εξαρτημένη από τον τουριστικό τομέα και να παραμεληθούν άλλες τοπικές οικονομικές ανάγκες και κοινωνικές ανάγκες των κατοίκων. Οι πόλεις που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από πολιτιστικά θεάματα ενδέχεται να αντιμετωπίσουν μακροπρόθεσμες ευπάθειες — η

οικονομική ύφεση, οι πολιτικές αλλαγές ή η μεταβολή της συμπεριφοράς των τουριστών μπορούν να διαταράξουν γρήγορα τέτοια μοντέλα. Η πανδημία COVID-19, για παράδειγμα, ανέδειξε την ευπάθεια των πολιτιστικών οικονομιών που εξαρτώνται από τους διεθνείς επισκέπτες (Bille and Schulze, 2006: 1054-1057).

Το Μουσείο Guggenheim του Μπιλμπάο και η ευρύτερη αστική αναγέννηση της πόλης αποτελούν ένα ισχυρό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο ο πολιτισμός μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική, χωρική και φήμη μεταμόρφωση. Το φαινόμενο Guggenheim —αν και συχνά παρεξηγείται ή υπεραπλουστεύεται— καταδεικνύει το δυναμικό της ολοκληρωμένης πολιτιστικής πολιτικής, της οραματικής διακυβέρνησης και της αρχιτεκτονικής καινοτομίας για την αναδιαμόρφωση του αστικού μέλλοντος. Ωστόσο, η περίπτωση αυτή υπογραμμίζει επίσης τη σημασία των προσεγγίσεων που λαμβάνουν υπόψη το πλαίσιο, είναι χωρίς αποκλεισμούς και βιώσιμες (Campbell, 2018: 113-115). Ο πολιτισμός δεν πρέπει να περιορίζεται σε θέαμα ή εμπορευματοποίηση, αλλά να τοποθετείται ως μια πολυδιάστατη δύναμη που διασταυρώνεται με την ταυτότητα, την κοινότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Για άλλες πόλεις που εξετάζουν παρόμοιες στρατηγικές, το μάθημα από το Μπιλμπάο δεν είναι απλώς να χτίσουν εμβληματικά ιδρύματα, αλλά να ενσωματώσουν τον πολιτισμό σε μακροπρόθεσμα, δημοκρατικά και δίκαια πλαίσια αστικής ανάπτυξης (Lee, Shin and Jang, 2022: 6-9). Η επιτυχία ενός πολιτιστικού έργου δεν εξαρτάται μόνο από την αρχιτεκτονική του δυναμική ή τη διεθνή αναγνωρισιμότητα του, αλλά και από το βάθος και την ποιότητα των κοινωνικών και οικονομικών οφελών που προσφέρει στους κατοίκους, διασφαλίζοντας ότι η πολιτιστική αναγέννηση συνδυάζεται με κοινωνική ένταξη και δίκαιη ανάπτυξη.

3.2 Μελβούρνη, Αυστραλία

Η Μελβούρνη, πρωτεύουσα της πολιτείας Βικτώρια, θεωρείται ευρέως ως ένα από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα «δημιουργικής πόλης» στον παγκόσμιο νότο. Τις τελευταίες δεκαετίες, η Μελβούρνη έχει χτίσει μια ισχυρή φήμη για τη ζωντανή πολιτιστική της ζωή, υποστηριζόμενη από στοχευμένες πολιτικές, επενδύσεις σε υποδομές και μια φιλοσοφία που θέτει τη δημιουργικότητα στο επίκεντρο της αστικής ανάπτυξης. Η περίπτωση αυτή καταδεικνύει πώς ο στρατηγικός σχεδιασμός των πολιτιστικών υποδομών και της διακυβέρνησης μπορεί να προωθήσει την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ένταξη και την αστική ταυτότητα (Shaw, 2014: 140-142).

Η δημιουργική ταυτότητα της Μελβούρνης δεν εμφανίστηκε από τη μια μέρα στην άλλη. Η πόλη αποτελεί από καιρό κέντρο πολιτιστικής δραστηριότητας στην Αυστραλία, φιλοξενώντας ιδρύματα όπως η Εθνική Πινακοθήκη της Βικτώριας (που ιδρύθηκε το 1861), η Συμφωνική Ορχήστρα της Μελβούρνης και σημαντικές εκδηλώσεις όπως το Διεθνές Φεστιβάλ Τεχνών της Μελβούρνης. Ωστόσο, κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η πολιτιστική πολιτική μετατοπίστηκε προς την τοποθέτηση των τεχνών και της δημιουργικότητας ως μοχλών οικονομικής και αστικής ανανέωσης, ιδίως μετά τις μεταβιομηχανικές μετασχηματισμούς και τον παγκόσμιο ανταγωνισμό (Attwood, 2019: 100-105).

Η δεκαετία του 1990 σηματοδότησε μια καμπή. Αντιμετωπίζοντας την οικονομική αναδιάρθρωση, την αποβιομηχάνιση και την αστική στασιμότητα σε ορισμένες περιοχές του κέντρου της πόλης, οι δημοτικές και κρατικές αρχές αναγνώρισαν το δυναμικό των πολιτιστικών και δημιουργικών βιομηχανιών για την αναζωογόνηση και τη διαφοροποίηση της τοπικής οικονομίας. Ξεκίνησε μια σειρά πολιτιστικών σχεδίων και πρωτοβουλιών χρηματοδότησης, που ευθυγράμμισαν τον πολεοδομικό σχεδιασμό της Μελβούρνης με τους στόχους της πολιτιστικής πολιτικής (Atkinson and Easthope, 2009: 64-67).

Η στρατηγική της Μελβούρνης για μια δημιουργική πόλη έχει δώσει έμφαση στις επενδύσεις τόσο σε υλικές όσο και σε θεσμικές υποδομές. Εμβληματικά έργα όπως η Federation Square, που άνοιξε το 2002, συμβολίζουν τη δέσμευση για την ενσωμάτωση του πολιτισμού στον δημόσιο χώρο της πόλης. Η Federation Square⁸ έγινε έδρα ιδρυμάτων όπως το Australian Centre for the Moving Image, φέρνοντας τη σύγχρονη τέχνη, τον κινηματογράφο και τα ψηφιακά μέσα στην πρώτη γραμμή της πολιτιστικής προσφοράς της πόλης (Daly, 2021: 3-7). Η πλατεία Fed είναι η πύλη προς τον χώρο τέχνης – και ως δημόσια πλατεία της Μελβούρνης, είναι η αστική, πολιτιστική και κοινοτική καρδιά της πόλης. Στεγάζει επίσης τρία από τα σημαντικότερα πολιτιστικά ιδρύματα της Βικτώριας: το ACMI – Μουσείο Οθόνης Πολιτισμού της Αυστραλίας⁹, το Koorie Heritage Trust (KHT)¹⁰ και το Κέντρο Ian Potter: NGV Australia¹¹. Η Fed Square της Μελβούρνης αποτελεί μια ζωντανή δημιουργική κοινότητα και την καλλιτεχνική καρδιά της πόλης. Λειτουργεί ως κορυφαίος τόπος συνάντησης, τουριστικός προορισμός και χώρος χιλιάδων εκδηλώσεων ετησίως (από τα εγκαίνιά της το 2002, έχει δει περισσότερες από 110 εκατομμύρια επισκέψεις). Ακόμη, αποτελεί κέντρο δημιουργικότητας

---

⁸ Η πλατεία Federation στο: <https://fedsquare.com/about>

⁹ Μουσείο οθόνης πολιτισμού στο: <https://www.acmi.net.au/>

¹⁰ Koorie Heritage Trust στο: <https://kht.org.au/>

¹¹ Κέντρο Ian Potter στο: <https://www.ngv.vic.gov.au/>

και καινοτομίας, τεχνών και πολιτιστικών φεστιβάλ, πανέμορφων κήπων και πρόσβασης σε ποτάμια, ως το κεντρικότερο σημείο της πόλης για σύγχρονες πολιτιστικές και κοινωνικές δραστηριότητες. Επιπλέον, ως οργανισμός ευθύνεται για τον συντονισμό και τη διαχείριση του προγραμματισμού και του μάρκετινγκ μισθώσεων όλων των δημόσιων χώρων και όλων των πτυχών της διαχείρισης και ανάπτυξης περιουσιακών στοιχείων.

Εξίσου σημαντικός χώρος το ACMI (Αυστραλιανό Κέντρο για την Κινούμενη Εικόνα), που βρίσκεται στην πλατεία Fed της Μελβούρνης, διαδικτυακά και σε περιοδεία, υποδέχεται ένα εκατομμύριο επισκέπτες κάθε χρόνο μέσα από ένα ζωντανό μείγμα εκθέσεων, προβολών, παραγγελιών και φεστιβάλ. Ως το μοναδικό μουσείο του είδους του στην Αυστραλία, το ACMI φιλοξενεί γκαλερί, υπερσύγχρονους κινηματογράφους, στούντιο και εργαστήρια, αποτελώντας έναν παγκοσμίως αναγνωρισμένο κόμβο που συνδέει ανθρώπους, κοινότητες, τεχνολογία και ιδέες.

Ένας άλλος πυλώνας της υποδομής της πόλης είναι η καλλιτεχνική περιοχή Southbank¹², η οποία περιλαμβάνει το Κέντρο Τεχνών της Μελβούρνης, την Εθνική Πινακοθήκη της Βικτώριας και ένα σύμπλεγμα χώρων παραστάσεων, στούντιο και γκαλερί. Αυτοί οι χώροι υποστηρίζονται από μακροπρόθεσμη κρατική χρηματοδότηση, αλλά ενθαρρύνουν επίσης την επιχειρηματικότητα, τις συνεργασίες και τη συμμετοχή της κοινότητας (McGowan-Jackson, 2017: 70-74).

Πέρα από τα εμβληματικά κτίρια, η Μελβούρνη έχει επίσης δώσει προτεραιότητα σε μικρές και μεσαίες καλλιτεχνικές οργανώσεις, πρωτοβουλίες καλλιτεχνών και προσωρινή ή προσαρμοστική επαναχρησιμοποίηση χώρων. Τα εσωτερικά προάστια, όπως το Fitzroy, το Collingwood και το Brunswick, είναι γνωστά για τη δυναμική δημιουργική τους σκηνή, η οποία είναι δυνατή χάρη σε υποστηρικτικές πολιτικές χωροταξίας, προσιτούς χώρους εργασίας και πολιτιστικές επιχορηγήσεις που απευθύνονται σε αναδυόμενους καλλιτέχνες και οργανώσεις της βάσης (McGowan-Jackson, 2017: 75-76).

Οι υποδομές τέχνης της Μελβούρνης υποστηρίζονται από ισχυρά πλαίσια πολιτικής και διακυβέρνησης. Η Δημιουργική Στρατηγική της πόλης της Μελβούρνης και τα σχέδια Δημιουργικής Πολιτείας της κυβέρνησης της Βικτώριας σκιαγραφούν μακροπρόθεσμα οράματα για την ενσωμάτωση των τεχνών στην ζωή της πόλης. Αυτά τα πλαίσια θέτουν προτεραιότητες γύρω από την ποικιλομορφία, την καινοτομία, την πρόσβαση και τη βιωσιμότητα (Atkinson and Easthope, 2009: 70-71).

---

¹² Περιοχή Southbank στο: <https://www.visitvictoria.com/regions/melbourne/destinations/southbank-and-south-wharf>

Το μοντέλο διακυβέρνησης είναι πολυεπίπεδο: τα τοπικά συμβούλια χρηματοδοτούν και υποστηρίζουν τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες που βασίζονται στην κοινότητα, η πολιτειακή κυβέρνηση διαχειρίζεται σημαντικούς θεσμούς και υποδομές και οι ομοσπονδιακές πολιτικές επηρεάζουν την ευρύτερη ρύθμιση της δημιουργικής βιομηχανίας και τους νόμους περί πνευματικών δικαιωμάτων. Είναι σημαντικό ότι η πόλη έχει υιοθετήσει μια συμμετοχική προσέγγιση στη διακυβέρνηση, εμπλέκοντας καλλιτέχνες, κατοίκους και πολιτιστικούς εργαζόμενους στη διαμόρφωση στρατηγικών μέσω διαβουλεύσεων και συμβουλευτικών επιτροπών (Richards, 2016: 135-137).

Έχει επίσης δοθεί σημαντική έμφαση στην πολιτιστική ποικιλομορφία και την αναγνώριση των αυτόχthonων. Η Μελβούρνη προσφέρει επιχορηγήσεις και χρηματοδοτικά προγράμματα για έργα που αναδεικνύουν τις τέχνες και την πολιτιστική κληρονομιά των Πρώτων Εθνών. Αυτές οι στρατηγικές βοηθούν στην υποστήριξη του πολιτιστικού τομέα των αυτόχthonων κοινοτήτων και διασφαλίζουν ότι η τέχνη τους μπορεί να αναπτυχθεί και να κατανοηθεί σε ευρύτερα κοινωνικά πλαίσια. Οι πολιτικές της πόλης στοχεύουν στην αποαποικιοποίηση, δηλαδή την απομάκρυνση των αποικιακών στοιχείων που έχουν καθορίσει τον πολιτιστικό λόγο και την πολιτιστική κατανόηση στο παρελθόν. Η έννοια της πολιτιστικής ισότητας, η οποία προωθεί τη δικαιοσύνη και την εκπροσώπηση όλων των πολιτιστικών ομάδων, είναι θεμελιώδης για την αστική πολιτική της Μελβούρνης (Shaw, 2014: 145-146).

Ο δημιουργικός τομέας συμβάλλει σημαντικά στην οικονομία της Μελβούρνης. Σύμφωνα με το (Creative Victoria, 2022), οι δημιουργικές βιομηχανίες στην πολιτεία παρήγαγαν πάνω από 31 δισεκατομμύρια δολάρια Αυστραλίας σε οικονομική δραστηριότητα και υποστήριξαν περισσότερες από 260.000 θέσεις εργασίας. Ο πολιτιστικός τουρισμός, από την άλλη πλευρά, προσελκύει τόσο εγχώριους όσο και διεθνείς επισκέπτες που έρχονται για φεστιβάλ, εκθέσεις και παραστάσεις με αποτέλεσμα την ενίσχυση των τοπικών επιχειρήσεων (εστίαση, διαμονή, μεταφορές), (Richards, 2016: 131-132).

Από κοινωνική άποψη, η έμφαση στην πολιτιστική ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς ενισχύει τη κοινωνική συνοχή, με στόχο την ενσωμάτωση διάφορων πολιτιστικών και κοινωνικών ομάδων, ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, κοινωνικής τάξης ή πολιτισμικής προέλευσης. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, οι κοινότητες νιώθουν ότι έχουν μια «φωνή» στον πολιτιστικό διάλογο, ενώ οι διαφορετικές πολιτιστικές παραδόσεις και αντιλήψεις συμβάλλουν στην πλούσια, πολυδιάστατη ταυτότητα της πόλης. Πρωτοβουλίες όπως το Melbourne Fringe Festival¹³ και

---

¹³ Melbourne Fringe Festival στο: <https://melbournefringe.com.au/>

το Melbourne Writers Festival ¹⁴ παρέχουν πλατφόρμες για πειραματισμό και διάλογο, ενισχύοντας την ιδέα ότι ο πολιτισμός είναι τόσο δημόσιο αγαθό όσο και κινητήρια δύναμη της καινοτομίας. Αυτό το λογοτεχνικό φεστιβάλ λειτουργεί τόσο ως μέρος του λογοτεχνικού πεδίου αλλά και ως μια μικροκοσμική ενσάρκωση αυτού του πεδίου στο σύνολό του. Είναι ένας χώρος στον οποίο δημιουργοί, συντελεστές, μεσάζοντες και καταναλωτές συναντώνται για να υλοποιήσουν την ενασχόλησή τους με τη λογοτεχνία, και είναι επίσης ένας χώρος στον οποίο αυτά τα άτομα συσσωρεύουν και κινητοποιούν συμβολικό και οικονομικό κεφάλαιο. Η παρακολούθηση λογοτεχνικών και μουσικών φεστιβάλ και η ενασχόληση με άλλα κανάλια πολιτιστικής επικοινωνίας θεωρείται τόσο ως μορφή πολιτιστικής κατανάλωσης όσο και ως μέσο επανασύνδεσης με το τοπικό πνεύμα της εποχής μετά από μια μακρά περίοδο στο εξωτερικό. Η πολιτιστική συμμετοχή, όπως δείχνουν οι παραπάνω πρωτοβουλίες, έχει άμεση σύνδεση με την ευημερία των κατοίκων. Η συμμετοχή σε πολιτιστικά δρώμενα ενισχύει το αίσθημα κοινότητας και ανήκειν, προσφέροντας στους κατοίκους τη δυνατότητα να αναπτύξουν συναισθηματικούς και διανοητικούς δεσμούς, ενισχύοντας την κοινωνική τους δικτύωση και μειώνοντας τη μοναξιά ή την απομόνωση. (Weber, 2018: 190-193).

Παρά την επιτυχία του, το μοντέλο δημιουργικής πόλης της Μελβούρνης δεν είναι χωρίς κριτική. Η διαδικασία του εξευγενισμού στις δημιουργικές γειτονίες της Μελβούρνης έχει οδηγήσει σε μια σειρά από κοινωνικές ανισότητες. Καθώς περιοχές με πλούσιο πολιτιστικό υπόβαθρο, όπως το Fitzroy και το Collingwood, ενισχύονται από πολιτιστικές και δημιουργικές πρωτοβουλίες, οι τιμές των ενοικίων αυξάνονται, πράγμα που έχει ως αποτέλεσμα την εκτόπιση καλλιτεχνών, κατοίκων με χαμηλό εισόδημα και άλλων κοινοτήτων που βρίσκονταν παραδοσιακά σε αυτές τις γειτονίες. Αυτή η διαδικασία δημιουργεί ανισότητες στην πρόσβαση στους δημιουργικούς πόρους και στην πολιτιστική παραγωγή, εφόσον οι πιο ευάλωτες ομάδες της κοινωνίας αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην παραμονή τους στις περιοχές που πριν ήταν πιο προσιτές. Ακόμη, η αυξανόμενη εμπορευματοποίηση του πολιτισμού, μέσω του τουρισμού και των μεγάλων πολιτιστικών εκδηλώσεων, μπορεί να προκαλέσει την απομάκρυνση των αυθεντικών πολιτιστικών στοιχείων που έκαναν αυτές τις περιοχές μοναδικές. Η πόλη προσελκύει επισκέπτες από όλο τον κόσμο για φεστιβάλ και εκθέσεις, αλλά αυτή η προσέγγιση μπορεί να φέρει στο προσκήνιο την απομάκρυνση των λιγότερο εμπορεύσιμων μορφών πολιτιστικής έκφρασης, καθώς οι διοργανωτές και οι επιχειρηματίες προτιμούν να

---

¹⁴ Melbourne Writers Festival στο: <https://mwf.com.au/>

επικεντρωθούν σε πιο εμπορικές και πιο κερδοφόρες εκδηλώσεις και δραστηριότητες (Tuli, Hu and Dare, 2019: 26-28).

Επιπλέον, η COVID-19 αποκάλυψε την ευπάθεια του τομέα των τεχνών, ιδίως μεταξύ των ελεύθερων επαγγελματιών και των καλλιτεχνών με επισφαλείς θέσεις εργασίας. Οι προσπάθειες ανάκαμψης έχουν τονίσει την ανάγκη για πιο ανθεκτικά μοντέλα χρηματοδότησης και καλύτερη προστασία της εργασίας των εργαζομένων στον πολιτιστικό τομέα (Tuli, Hu and Dare, 2019: 29).

3.3 Σεούλ, Νότια Κορέα

Η Σεούλ, πρωτεύουσα της Νότιας Κορέας, αποτελεί παγκόσμιο πρότυπο για τον τρόπο με τον οποίο η πολιτιστική πολιτική και η τεχνολογική καινοτομία μπορούν να αλληλεπιδράσουν για να διαμορφώσουν την αστική ανάπτυξη. Η πόλη έχει τοποθετηθεί στρατηγικά στο σταυροδρόμι της πολιτιστικής συγκέντρωσης και του σχεδιασμού έξυπνων πόλεων, χρησιμοποιώντας και τις δύο προσεγγίσεις για να ενισχύσει την οικονομική ανταγωνιστικότητα, τη συμμετοχή των πολιτών και την παγκόσμια προβολή της. Μέσω της σκόπιμης δημιουργίας πολιτιστικών περιοχών και της επένδυσης σε ψηφιακή υποδομή, η Σεούλ κατάφερε να διατηρήσει την κληρονομιά της και να προωθήσει πρωτοποριακές δημιουργικές βιομηχανίες (Lee, 2014: 3-5).

Η μεταμόρφωση της Σεούλ σε παγκόσμιο πολιτιστικό και τεχνολογικό κέντρο πηγάζει από την ευρύτερη εθνική αναπτυξιακή στρατηγική της Νότιας Κορέας. Από τη δεκαετία του 1990, η κυβέρνηση της Νότιας Κορέας προωθεί τις «πολιτιστικές βιομηχανίες» ως βασικό πυλώνα της οικονομίας της που βασίζεται στη γνώση. Η πολιτιστική πολιτική συνέβαλε καθοριστικά στην καθιέρωση της Νότιας Κορέας στη διεθνή σκηνή, κυρίως μέσω του φαινομένου που είναι γνωστό ως «Κορεατικό Κύμα» (Hallyu), το οποίο περιλαμβάνει τη μουσική, την τηλεόραση, τον κινηματογράφο, τη μόδα και το διαδικτυακό περιεχόμενο (Joo and Hoon Park, 2016: 846-849).

Σε αστικό επίπεδο, η Σεούλ έχει ακολουθήσει μια παρόμοια πορεία. Η Σεούλ έχει αναγνωρίσει τη σημασία του πολιτιστικού σχεδιασμού και την ενσωμάτωσή του σε έργα αστικής ανασυγκρότησης. Αξιοποιώντας τον πολιτισμό ως έναν πυλώνα για την αναγέννηση υποβαθμισμένων περιοχών, η πόλη έχει προωθήσει έργα όπως το Dongdaemun Design Plaza, το οποίο συνδυάζει σύγχρονη αρχιτεκτονική, σχεδιασμό και πολιτιστική κληρονομιά, ενισχύοντας τη διεθνή της εικόνα ως κέντρο καινοτομίας και δημιουργικότητας. Ακόμη, η ένταξη των ψηφιακών τεχνολογιών είναι επίσης κεντρική στην πολιτιστική στρατηγική της

Σεούλ. Μέσω της ψηφιακής πλατφόρμας και των έξυπνων πόλεων (smart city) πρωτοβουλιών, η Σεούλ έχει επιδιώξει να συνδέσει τον πολιτισμό με την τεχνολογία, επιτρέποντας στους πολίτες και τους επισκέπτες να αλληλεπιδρούν με τις πολιτιστικές της εκδηλώσεις και τις τοποθεσίες μέσω ψηφιακών μέσων. Η χρήση ψηφιακών τεχνολογιών επεκτείνεται σε τομείς όπως οι ψηφιακές εκθέσεις, οι εικονικές περιηγήσεις και οι διαδραστικοί πολιτιστικοί χάρτες, ενισχύοντας την προσβασιμότητα και την εμπειρία του πολιτισμού σε ευρύτερο κοινό. Αυτή η διττή δέσμευση στον πολιτισμό και την καινοτομία υποστηρίζεται από μια ενεργή δημοτική αρχή, με επικεφαλής την Μητροπολιτική Κυβέρνηση της Σεούλ, η οποία προωθεί τη δημιουργικότητα, τη βιωσιμότητα και τη συμμετοχή των πολιτών στις αστικές πολιτικές της (Joo and Hoon Park, 2016: 850).

Κεντρικό στοιχείο του πολιτιστικού σχεδιασμού της Σεούλ είναι η ανάπτυξη πολιτιστικών συμπλεγμάτων, δηλαδή γεωγραφικά συγκεντρωμένων περιοχών όπου συνυπάρχουν η πολιτιστική παραγωγή, η κατανάλωση και η καινοτομία. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η περιοχή Hongdae¹⁵, γνωστή για την ανεξάρτητη μουσική σκηνή, την τέχνη του δρόμου, τη μόδα και την κουλτούρα των νέων. Με ρίζες στην παρουσία του Πανεπιστημίου Hongik, η περιοχή εξελίχθηκε οργανικά σε ένα δημιουργικό κέντρο, λαμβάνοντας αργότερα πολιτική υποστήριξη για τη δημιουργική επιχειρηματικότητα, τους χώρους συνεργασίας και τις πολιτιστικές εκδηλώσεις. Ο επισκέπτης μπορεί να παρακολουθήσει πολλές παραστάσεις δρόμου περπατώντας στους δρόμους του Hongdae, καθώς φιλοξενεί πολλούς καλλιτέχνες, ενώ εντύπωση προκαλεί τι γεγονός ότι οι άνθρωποι εκεί ντύνονται διαφορετικά, εφόσον τα ρούχα τους είναι όλα καλλιτεχνικά φτιαγμένα και το καθένα απεικονίζει τη μοναδικότητα κάθε ατόμου (Choi, 2017: 336-337).

Ένα άλλο σημαντικό σύμπλεγμα είναι το Daehangno, που αρχικά ήταν μια θεατρική περιοχή και εξελίχθηκε σε πολιτιστικό κέντρο για τις παραστατικές τέχνες. Το Daehangno, ή «Οδός Πανεπιστημίου», είναι μια από τις πιο δημοφιλείς περιοχές της Σεούλ, ειδικά μεταξύ των νέων φοιτητών και των πολλά υποσχόμενων ηθοποιών. Η γειτονιά φιλοξενεί πολλά μικρά θέατρα, όπου οι θεατές μπορούν να απολαύσουν πρωτότυπες, δημιουργικές παραστάσεις από το ταλαντούχο καστ, όλα σε προσιτή τιμή. Τώρα, πολλά θέατρα του Daehangno απευθύνονται

---

¹⁵ Στην Κορέα, είναι σύνηθες να υπάρχουν γειτονιές που παίρνουν το όνομά τους από το μεγαλύτερο πανεπιστήμιο της περιοχής. Η γειτονιά Hongdae αναπτύχθηκε για πρώτη φορά λίγο μετά την ίδρυση του Πανεπιστημίου Hongik (ένα από τα κολέγια καλών τεχνών της Σεούλ) τη δεκαετία του 1950 και τελικά εξελίχθηκε σε μια γειτονιά ευρέως γνωστή για την τοπική μουσική σκηνή και την καλλιτεχνική της κουλτούρα <https://www.korea.net/Events/Overseas/view?articleId=16685>

σε κατοίκους της Σεούλ που δεν μιλούν κορεατικά. Γίνονται παγκόσμια, παραμένοντας παράλληλα τοπικά, και στοχεύουν σε μη κορεάτες ομιλητές που μπορεί να αναρωτιούνται τι συμβαίνει απέναντι από το δρόμο, σε μια γειτονιά γεμάτη νέους και τέχνες. Το Ίδρυμα για τις Τέχνες και τον Πολιτισμό της Σεούλ (Seoul Foundation for Arts and Culture - SFAC)¹⁶ αποτελεί έναν κεντρικό οργανισμό που υποστηρίζει ενεργά την πολιτιστική ανάπτυξη της πόλης, εστιάζοντας σε τρεις βασικούς πυλώνες: την υλοποίηση ποικίλων πολιτιστικών προγραμμάτων, τη διαχείριση καλλιτεχνικών χώρων και την παροχή στοχευμένων προγραμμάτων στήριξης καλλιτεχνών (Song and Kim, 2019: 2-5).

Ίσως η πιο emblematic περίπτωση αστικής ανασυγκρότησης μέσω της δημιουργίας πολιτιστικών συμπλεγμάτων είναι το DDP (Dongdaemun Design Plaza), που σχεδιάστηκε από τη Zaha Hadid και ολοκληρώθηκε το 2014. Βρίσκεται σε μια πρώην βιομηχανική και εμπορική ζώνη και αντιπροσωπεύει μια συγχώνευση πολιτιστικού χώρου, δημόσιας αρχιτεκτονικής και υποδομών καινοτομίας. Λειτουργεί ως εκθεσιακό κέντρο, κέντρο μόδας και βιτρίνα της έξυπνης πόλης, προσελκύοντας τόσο τουρίστες όσο και τοπικούς δημιουργούς (Cao and Yoon, 2024: 11-13). Το DDP¹⁷ είναι ένας σύνθετος πολιτιστικός χώρος που βρίσκεται στον σταθμό Dongdaemun History & Culture Park στη Σεούλ της Νότιας Κορέας και συμβάλλει στην οικονομία και την οικονομική αναζωογόνηση με επίκεντρο το Dongdaemun. Θεωρείται η Μέκκα του design της Σεούλ, καθώς από εκεί ξεκινούν οι τάσεις του design και ανταλλάσσονται πολιτισμοί. Πάνω από 10 εκατομμύρια άνθρωποι ετησίως από το 2018 επισκέπτονται τον χώρο, με μέσο όρο 30.000 επισκέπτες την ημέρα ενώ επιλέχθηκε από τους New York Times ως «παγκόσμιο αξιοθέατο». Πραγματοποιούνται ετησίως περισσότερες από 100 εκθέσεις και εκδηλώσεις, μάρκες πολυτελείας όπως η Chanel και η Louis Vuitton ασχολούνται με καλλιτεχνικές δραστηριότητες ενώ ο χώρος χρησιμοποιείται για ανακοινώσεις νέων αυτοκινήτων εταιριών όπως της BMW και της Benz. Το DDP είναι εξοπλισμένο με μεγάλες οθόνες, εξοπλισμό βίντεο υψηλής ανάλυσης και τον πιο σύγχρονο εξοπλισμό ήχου και φωτισμού, ενώ εκεί πραγματοποιούνται διάφορες διαδικτυακές και μη διαδικτυακές εκδηλώσεις, όπως talk shows, φόρουμ και διαλέξεις.

Αυτές οι συσπειρώσεις καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο η Σεούλ ενσωματώνει την πολιτιστική κληρονομιά, την αστική ανανέωση και τις δημιουργικές βιομηχανίες σε στρατηγικές με βάση τον τόπο. Είναι σημαντικό ότι δεν είναι απομονωμένες από την πόλη, αλλά συνυφασμένες με τον ιστό της μέσω των μεταφορών και της ψηφιακής συνδεσιμότητας (Lee, 2014: 7-8).

---

¹⁶ Seoul Foundation for Arts and Culture – SFAC στο: <https://www.sfac.or.kr/english/engMain.do>

¹⁷ Πολιτιστικός χώρος DDP στο: <https://ddp.or.kr/?menu=233>

Παράλληλα με την πολιτιστική συγκέντρωση, η Σεούλ έχει αναδειχθεί σε παγκόσμιο ηγέτη στην καινοτομία των έξυπνων πόλεων. Η πόλη έχει επενδύσει σημαντικά σε ψηφιακή υποδομή, ηλεκτρονική διακυβέρνηση, διαφάνεια δεδομένων και υπηρεσίες προς τους πολίτες. Αυτές οι πρωτοβουλίες δεν είναι ξεχωριστές από τον πολιτισμό, αλλά είναι βαθιά συνυφασμένες με τον τρόπο παραγωγής, διανομής και εμπειρίας του πολιτιστικού περιεχομένου (Yun, 2017: 34–41). Οι πρωτοβουλίες έξυπνης κουλτούρας της Σεούλ περιλαμβάνουν ψηφιακές βιβλιοθήκες, εγκαταστάσεις επαυξημένης πραγματικότητας σε ιστορικές περιοχές και εφαρμογές για κινητά για πολιτιστική πλοήγηση.

Η Seoul Digital Media City (DMC), που βρίσκεται στο Sangam-dong, είναι ένα συγκρότημα υψηλής τεχνολογίας που συνδυάζει μέσα ενημέρωσης, ψυχαγωγία, πληροφορική και πολιτισμό. Φιλοξενεί ραδιοτηλεοπτικούς σταθμούς, εταιρείες ψηφιακού περιεχομένου και ακαδημαϊκά ιδρύματα, ενσωματώνει την ενοποίηση του πολιτισμού και της τεχνολογίας, συμβάλλοντας στην παγκόσμια φήμη της Σεούλ στον τομέα της ψηφιακής καινοτομίας. Η μοναδικότητα και η συνεχής ζωτικότητα του έγκεινται στην επιδίωξή του να δημιουργεί αξία μέσω της «συνάντησης της πληροφορικής και του πολιτισμού» καθώς η πληροφορική θα έχει τη δύναμη να διεισδύει στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων και να βελτιώνει την ποιότητα ζωής τους μόνο όταν συνδυάζεται με πολιτιστικό περιεχόμενο. Δεν πρόκειται μόνο για μια δραστηριότητα φυσικής ανάπτυξης για τη δημιουργία ενός νέου υποκέντρου, αλλά και για την πρώτη προσπάθεια προώθησης της ολοκληρωμένης αστικής ανάπτυξης και της οικονομικής ανάπτυξης στη Σεούλ. Αυτό ίσως είναι ένα πρώτο βήμα ως προς την ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου και την ανάπτυξη της χώρας (Shin and Timberlake, 2006: 147-150).

Το έργο Seoulllo 7017 Skygarden¹⁸ αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα της συγχώνευσης του έξυπνου αστικού σχεδιασμού με τον πολιτιστικό σχεδιασμό. Είναι ένα γραμμικό δημόσιο πάρκο μήκους 1.024 μέτρων στη Σεούλ, το οποίο μεταμόρφωσε μια πρώην υπερυψωμένη λεωφόρο ταχείας κυκλοφορίας σε έναν "κήπο στον ουρανό". Το πάρκο φιλοξενεί πάνω από 24.000 φυτά και συνδέεται με τη γύρω αστική περιοχή μέσω μιας σειράς αναβαθμίδων και γεφυρών. Με την αναδιαμόρφωση ενός παλιού αυτοκινητόδρομου σε πεζόδρομο με διαδραστικές εγκαταστάσεις και φωτισμό, συνδυάζει την αστική αναγέννηση με την έξυπνη τεχνολογία και τη δημιουργία πολιτιστικών χώρων (Makarov, Kalashnikova and Kalinovsky, 2020: 5-8). Από την αρχή, η MVRDV ασχολήθηκε με την ανάγκη να μετατρέψει την ξεχασμένη και υπάρχουσα υποδομή σε ένα πράσινο σύμβολο που θα γίνει καταλύτης για μια πιο πράσινη

---

¹⁸ Seoulllo 7017 Skygarden στο: <https://www.mvrdv.com/projects/208/seoulllo-7017-skygarden>

γειτονιά της Σεούλ. Μαζί με τον δήμο, οι τοπικές ΜΚΟ, οι ομάδες τοπίων και οι σύμβουλοι της πόλης δεσμεύονται να φιλοξενήσουν την μεγαλύτερη ποικιλία φυτών σε αυστηρά αστικές συνθήκες. Νέες γέφυρες και σκαλοπάτια συνδέουν το αερογέφυρα με ξενοδοχεία, καταστήματα και κήπους.

Το Seoul Robot & AI Museum (RAIM)¹⁹, το πρώτο μουσείο παγκοσμίως αποκλειστικά για τη ρομποτική και την τεχνητή νοημοσύνη, άνοιξε επίσημα στις 11 Οκτωβρίου 2024 στη Σεούλ. Σχεδιασμένο από τους Melike Altınışık Architects, το μουσείο στεγάζεται σε μια φουτουριστική σφαιρική δομή που αντιπροσωπεύει τις προηγμένες τεχνολογίες που φιλοξενούνται στο εσωτερικό της ενώ η διαδικασία κατασκευής του περιλάμβανε κοπή με λέιζερ CNC και συγκόλληση ρομπότ, διασφαλίζοντας ελάχιστα λάθη και υψηλή ακρίβεια στην εκτέλεση της περίπλοκης σφαιρικής όψης. Διαδραστικές εκθέσεις, εργαστήρια, Ρομπότ, υπολογιστές, drones, Τεχνητή Νοημοσύνη, επαυξημένη πραγματικότητα και ολόγραμμα είναι ορισμένα μόνο από όσα φιλοξενούνται ως εκθέματα, συχνά διαδραστικά, στο τετραόροφο Μουσείο Τεχνητής Νοημοσύνης και Ρομποτικής της Νότιας Κορέας. Το μουσείο προσφέρει έναν χώρο για εκθέσεις, πρακτικές εμπειρίες και εκπαιδευτικά προγράμματα που επικεντρώνονται στη ρομποτική και την τεχνητή νοημοσύνη. Σκοπός της δημιουργίας του είναι να υποστηριχθεί η δημόσια εκπαίδευση στις ρομποτικές τεχνολογίες –τομέας στον οποίο η οικονομία της Νότιας Κορέας έχει επενδύσει σημαντικά– όπως και να αυξηθούν η γνώση και το ενδιαφέρον του κοινού για τα ρομπότ.

Η επιτυχία των πολιτιστικών και έξυπνων πρωτοβουλιών της Σεούλ βασίζεται στη συντονισμένη διακυβέρνηση και τον περιεκτικό σχεδιασμό. Η Μητροπολιτική Κυβέρνηση της Σεούλ συνεργάζεται με εθνικά υπουργεία, τοπικά συμβούλια, πανεπιστήμια και ιδιωτικές επιχειρήσεις για την ανάπτυξη και τη συντήρηση της πολιτιστικής υποδομής. Η πόλη προωθεί τη συμμετοχή των πολιτών μέσω πλατφορμών ανοιχτών δεδομένων, κοινοτικών φόρουμ και προγραμμάτων πολιτιστικής συν-δημιουργίας (Song and Kim, 2019: 6-7).

Η προσέγγιση της Σεούλ χαρακτηρίζεται από την υβριδική διακυβέρνηση: η ηγεσία από την κορυφή καθορίζει φιλόδοξα προγράμματα, ενώ η δημιουργικότητα από τη βάση καλλιεργείται μέσω επιχορηγήσεων, διαγωνισμών και διαβουλεύσεων για την χάραξη πολιτικής. Οι συμπράξεις δημόσιου και ιδιωτικού τομέα είναι συνηθισμένες, ιδίως στη διαχείριση πολιτιστικών χώρων και πλατφορμών έξυπνων πόλεων (Jung et al., 2015: 31-32).

Ενώ τα επιτεύγματα της Σεούλ αναγνωρίζονται ευρέως, αρκετές προκλήσεις εξακολουθούν να υπάρχουν. Η πολιτιστική ομαδοποίηση έχει μερικές φορές οδηγήσει σε

---

¹⁹ Seoul Robot & AI Museum (RAIM) στο: <https://superfuture.com/2024/10/new-shops/seoul-seoul-raim-opening/>

αστικοποίηση, εκτοπίζοντας τους τοπικούς καλλιτέχνες και τις ανεξάρτητες επιχειρήσεις καθώς αυξάνονται τα ενοίκια. Η εμπορευματοποίηση του πολιτισμού εγείρει ανησυχίες σχετικά με την ομογενοποίηση της δημιουργικής έκφρασης και την περιθωριοποίηση μη κυρίαρχων φωνών (Jung et al., 2015: 35-37).

Επιπλέον, το ψηφιακό χάσμα —αν και σχετικά μικρό στη Νότια Κορέα— εξακολουθεί να αποτελεί εμπόδιο για την πλήρη συμμετοχή στην έξυπνη κουλτούρα της πόλης. Οι ηλικιωμένοι κάτοικοι, οι μετανάστες και οι κοινότητες με χαμηλό εισόδημα ενδέχεται να αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην πρόσβαση ή στην αξιοποίηση των ψηφιακών πλατφορμών. Οι επικριτές προειδοποιούν επίσης για την υπερβολική εξάρτηση από την ανάπτυξη που βασίζεται στο θέαμα, ζητώντας να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην κουλτούρα της βάσης, στη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα και στη δημοκρατική πρόσβαση στους πόρους (Shin and Timberlake, 2006: 153-158).

3.4 Αθήνα, Ελλάδα

Η Αθήνα, μια από τις αρχαιότερες πόλεις του κόσμου και το ιστορικό λίκνο του δυτικού πολιτισμού, έχει αναγνωριστεί εδώ και καιρό για την πλούσια πολιτιστική της κληρονομιά. Ωστόσο, τις τελευταίες δεκαετίες, η πόλη έχει επίσης αναδειχθεί σε έναν δυναμικό τόπο για σύγχρονη πολιτιστική καινοτομία και ψηφιακό μετασχηματισμό. Ισορροπώντας το βάρος της αρχαίας κληρονομιάς της με τις απαιτήσεις μιας σύγχρονης, παγκοσμιοποιημένης αστικής οικονομίας, η Αθήνα έχει υιοθετήσει ολοένα και περισσότερο πολιτικές που συνδυάζουν την πολιτιστική ομαδοποίηση και την ανάπτυξη έξυπνων πόλεων. Αυτές οι πρωτοβουλίες αντικατοπτρίζουν ευρύτερες προσπάθειες αναζωογόνησης της αστικής ζωής, υποστήριξης δημιουργικών βιομηχανιών και ενίσχυσης της συμμετοχής των πολιτών μέσω της τεχνολογίας και των τεχνών (Κουρή, 2010: 325-328).

Η ταυτότητα της Αθήνας είναι βαθιά συνδεδεμένη με τα ιστορικά της μνημεία, όπως η Ακρόπολη και η Αρχαία Αγορά. Ωστόσο, η πολιτιστική σημασία της πόλης σήμερα πηγάζει επίσης από τις εξελισσόμενες καλλιτεχνικές σκηνές της, τον ακτιβισμό της βάσης και τη δημιουργικότητα μετά την κρίση. Μετά την οικονομική κρίση του 2008 και τα επακόλουθα μέτρα λιτότητας, η Αθήνα έγινε ένας τόπος έντονης πολιτικής έκφρασης και καλλιτεχνικού πειραματισμού. Οι οικονομικές δυσκολίες πυροδότησαν ένα κύμα πολιτιστικών πρωτοβουλιών από τη βάση προς την κορυφή, καθώς καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες και συλλογικότητες ανέκτησαν εγκαταλελειμμένους χώρους για πολιτιστική χρήση, π.χ. του Ψυρρή ή το Μεταξουργείο, διατηρώντας την «πατίνα» του χρόνου αντί για δαπανηρές ανακαινίσεις. Επίσης,

χώροι όπως το Βίος ή το Ρομάντσο στην οδό Αναξαγόρα έγιναν σύμβολα αυτής της grassroots κίνησης, στεγάζοντας θερμοκοιτίδες δημιουργικότητας σε υποβαθμισμένες περιοχές. Αυτή η αναζωπύρωση της δημιουργικής ενέργειας συνέπεσε με τις αυξανόμενες προσπάθειες του δήμου να θέσει τον πολιτισμό ως κινητήρια δύναμη της αστικής αναγέννησης και της οικονομικής ανάπτυξης. Παράλληλα, η Αθήνα έχει αρχίσει να υιοθετεί ψηφιακά εργαλεία και έξυπνες τεχνολογίες, αν και με βραδύτερο ρυθμό από ορισμένες άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, για τη βελτίωση της αστικής διαχείρισης και της συμμετοχής των πολιτών (Πουρναρά, 2013).

Η Αθήνα έχει δει την εμφάνιση ξεχωριστών πολιτιστικών συμπλεγμάτων που στηρίζουν τον δημιουργικό της μετασχηματισμό. Η γειτονιά του Ψυρρή, για παράδειγμα, κάποτε γνωστή για τα βιομηχανικά της εργαστήρια και τις παραδοσιακές βιοτεχνίες, έχει εξελιχθεί σε ένα πολιτιστικό hotspot γεμάτο με γκαλερί, καταστήματα χειροτεχνίας, χώρους παραστάσεων και street art²⁰. Η πολιτιστική αναγέννηση του Ψυρρή συνδυάζει τη σύγχρονη τέχνη με την παραδοσιακή γοητεία των κτιρίων, δημιουργώντας έναν ενδιαφέροντα αντίλογο μεταξύ παλιού και νέου. Η παρουσία νέων εναλλακτικών χώρων, όπου προγραμματίζονται εκθέσεις και πολιτιστικά δρώμενα, έχει καταστήσει το Ψυρρή έναν από τους πιο ζωντανούς και δημιουργικούς πυρήνες της Αθήνας. Παράλληλα, το Μεταξουργείο αποτέλεσε ένα ακόμη παράδειγμα αστικής μεταμόρφωσης. Παλαιότερα παραμελημένη και υποβαθμισμένη περιοχή, έχει σήμερα εξελιχθεί σε μια γειτονιά με έντονη καλλιτεχνική δραστηριότητα. Ανεξάρτητες γκαλερί τέχνης, εναλλακτικά θέατρα και καλλιτεχνικές πρωτοβουλίες από νέους καλλιτέχνες και συλλογικότητες έχουν αναδείξει την περιοχή ως σημαντικό σημείο αναφοράς για τη σύγχρονη αθηναϊκή σκηνή. Η δημιουργία κοινοτήτων που στηρίζουν την τέχνη, το θέατρο και τον πολιτισμό γενικότερα έχει συμβάλει στην αναζωογόνηση του Μεταξουργείου, το οποίο πλέον προσελκύει όχι μόνο τοπικούς αλλά και διεθνείς επισκέπτες (Κόνσολα, 2006: 124-128). Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτιστικής συμπλέγματος είναι η Τεχνόπολις²¹, που βρίσκεται στην περιοχή Γκάζι, και μετατράπηκε σε πολιτιστικό συγκρότημα από τον Δήμο Αθηναίων. Αυτή η πρώην εγκατάσταση εργοστασίου φωταερίου βρίσκεται στην καρδιά της πόλης και αποτελεί έναν ζωντανό χώρο πολιτισμού, καθώς στα επτά κτίρια και τους δύο

---

²⁰Ο περίπατος Athens Street Art Walk 1, στο πλαίσιο του This is Athens – City Festival, προσφέρει μια περιήγηση στη γειτονιά του Ψυρρή, αναδεικνύοντας πώς η street art μεταμόρφωσε την περιοχή σε πόλο αστικής κουλτούρας. Η ξενάγηση εστιάζει στη σχέση της τέχνης με την πόλη, στο <https://cityfestival.thisisathens.org/athens-street-art-walk-1-en/>

²¹ Πολυχώρος Τεχνόπολις στο: <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/>

προαύλιους χώρους που διαθέτει, πραγματοποιούνται ετησίως, πλήθος εκδηλώσεων και θερμοκοιτίδες νεοφυών επιχειρήσεων. Η Τεχνόπολις αποτελεί παράδειγμα του πώς η βιομηχανική κληρονομιά μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί για να δημιουργήσει έναν ζωντανό χώρο για καινοτομία, πολιτισμό και δημόσια συμμετοχή. Αποτελεί έναν ιδιαίτερα ισχυρό κόμβο δικτύωσης, όπου πραγματοποιείται ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών, και στον επιχειρηματικό τομέα. Παράλληλα, προσφέρει υποστήριξη (coaching) σε νεοφυείς επιχειρήσεις, γεγονός που συμβάλλει στην προσέλκυση εταιρειών ακόμη και από το εξωτερικό. Η δημιουργία και ανακαίνιση του κτιρίου έχει συμβάλει ουσιαστικά στην αναβάθμιση της περιοχής του Γκαζιού, η οποία έχει εξελιχθεί σε σημαντικό σημείο αναφοράς για την πολιτιστική ζωή της Αθήνας. Επιπλέον, μέσα από τα εκπαιδευτικά και επιχειρηματικά προγράμματα που φιλοξενεί, λειτουργεί ως ελκυστικός προορισμός για επισκέπτες και επαγγελματίες. Η Τεχνόπολη επιχειρεί με αυτό τον τρόπο να αναδείξει την πολιτιστική κληρονομιά συνδυάζοντας τη νεότερη τεχνολογική γνώση και επιστήμη τόσο στο εγχώριο όσο και στο τουριστικό κοινό, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη.

Ομοίως, η Στέγη του Ιδρύματος Ωνάση (Onassis, 2025) και το Πολιτιστικό Κέντρο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ)²² έχουν γίνει άγκυρες για τις πολιτιστικές υποδομές της Αθήνας. Στα 15 χρόνια της λειτουργίας της, η Στέγη έχει φιλοξενήσει περισσότερες από 15.000 παραγωγές και φεστιβάλ, προσελκύοντας πάνω από 1.750.000 θεατές που γνώρισαν από κοντά τον παλμό της σύγχρονης δημιουργίας. Σε αυτόν τον χώρο Έλληνες και διεθνείς καλλιτέχνες βρίσκουν τα μέσα και την υποστήριξη για να προβάλουν τη δουλειά τους και να εξερευνήσουν νέα δημιουργικά μονοπάτια. Ομοίως, το ΚΠΙΣΝ σχεδιασμένο σύμφωνα με τις αρχές της αειφορίας, της βιωσιμότητας, σεβόμενο τα οικοσυστήματα και τις εναλλαγές ενός τόπου σε διαρκή εξέλιξη, αποτελεί έναν φιλόξενο και ανοιχτό χώρο, με φυτεύσεις που αντανakλούν το μεσογειακό τοπίο. Το ίδρυμα συνδυάζει την πολιτιστική κληρονομιά με τη νεότερη γνώση και καλλιτεχνική/επιστημονική καινοτομία καθώς προσφέρει πολιτιστικές εμπειρίες, ευκαιρίες μάθησης και ψυχαγωγία στα άτομα που το επισκέπτονται, χωρίς οικονομικά, κοινωνικά ή άλλου είδους εμπόδια που δεν επιτρέπουν στο κοινό να έχει πρόσβαση στον πολιτισμό (Κόνσολα, 2006:51-54). Συμπεριλαμβάνει προγράμματα μουσικής, χορού, κινηματογράφου, θεάτρου, εκθέσεις, παραστατικές και πλαστικές τέχνες ενώ παράλληλα λειτουργεί συμπληρωματικά με την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος και την Εθνική Λυρική Σκηνή (Πούλιος, 2015:109-110). Αυτά τα ιδρύματα όχι μόνο

---

²² Πολιτιστικό Κέντρο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) στο: <https://www.snfcc.org/>

υποστηρίζουν τις τέχνες μέσω υψηλού προφίλ προγραμμάτων και χρηματοδότησης, αλλά προωθούν επίσης την προσβασιμότητα, τη συμμετοχή των νέων και την ψηφιακή εμπλοκή στον πολιτιστικό τομέα. Το ΚΠΙΣΝ προσφέρει ψηφιακές παραστάσεις, εκδηλώσεις σε ζωντανή μετάδοση και ένα εκτεταμένο διαδικτυακό αρχείο, ιδιαίτερα πολύτιμο κατά τη διάρκεια της πανδημίας COVID-19 (AthensVoice, 2018).

Η street art στην Αθήνα δεν είναι απλώς μια μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης, αλλά συνδέεται άμεσα με το κοινωνικό και πολιτικό κλίμα της χώρας. Μέσα από τα έργα, οι καλλιτέχνες συχνά σχολιάζουν πολιτικές και κοινωνικές ανισότητες, τη φτώχεια, την εκπαίδευση και την ανάγκη για αλλαγές στην κοινωνία. Ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα αυτής της «πολιτικής» street art είναι τα έργα που αποτυπώνουν τις αντιδράσεις στην οικονομική κρίση και τις διαδηλώσεις που συνέβησαν στην Αθήνα τα τελευταία χρόνια π.χ. «Knowledge Speaks, Wisdom Listens» (WD - Wild Drawing), «The Blind Guide» (INO), «Praying for Us» (Παύλος Τσάκωνας), «No Land for the Poor» (WD - Wild Drawing) κ.α. Συχνά πολιτική και παρεμβατική, αυτή η καλλιτεχνική πρακτική έχει μετατρέψει ολόκληρες γειτονιές σε υπαίθριες γκαλερί, συμβάλλοντας στον τουρισμό, την τοπική ταυτότητα και τον κοινωνικό σχολιασμό (Trekking, 2025).

Τα τελευταία χρόνια, η Αθήνα έχει ξεκινήσει μια σειρά από πρωτοβουλίες έξυπνης πόλης που στοχεύουν στη βελτίωση της αστικής ζωής μέσω των ψηφιακών τεχνολογιών. Η πόλη των Αθηναίων έχει αναπτύξει έργα σε τομείς όπως τα ανοιχτά δεδομένα, η ηλεκτρονική διακυβέρνηση, η βιώσιμη κινητικότητα και η παρακολούθηση του περιβάλλοντος. Αυτές οι προσπάθειες συντονίζονται μέσω του Ψηφιακού Συμβουλίου του Δήμου Αθηναίων, το οποίο επιδιώκει να ενισχύσει τη διαφάνεια, τη συμμετοχή των πολιτών και την αποτελεσματικότητα στις δημόσιες υπηρεσίες (Αυδίκος, 2014: 22-26).

Βασικά προγράμματα έξυπνων πόλεων περιλαμβάνουν το Athens Digital Lab, μια δημοτική πρωτοβουλία που υποστηρίζει νεοσύστατες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν λύσεις σε τομείς όπως η αστική κινητικότητα, η διαχείριση αποβλήτων και η ασφάλεια των πολιτών. Μέσω συνεργασιών με ακαδημαϊκά ιδρύματα και ιδιωτικές εταιρείες τεχνολογίας, το Εργαστήριο έχει προωθήσει την καινοτομία που βασίζεται στις τοπικές ανάγκες, ενώ δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για τη δημιουργία εργαλείων τα οποία χρησιμοποιώντας τα μπορούν να βοηθήσουν στην αναθεώρηση στρατηγικών πολιτικής και να φέρουν την οικονομική ανάπτυξη. Το ADL ενισχύει τη σχέση μεταξύ των πολιτών, του ιδιωτικού τομέα και της πόλης, επιτρέποντας την άνθηση ενός νέου μοντέλου αστικής διακυβέρνησης (Athens Digital Lab, 2023).

Επιπλέον, τα πολιτιστικά ιδρύματα έχουν αρχίσει να ενσωματώνουν ψηφιακές τεχνολογίες στα προγράμματά τους (Γκαντζιάς, 2020:11-31). Η Τεχνόπολη, από το 2014, έχει αναπτύξει το πρόγραμμα INNOVATHENS, στο οποίο πραγματοποιούνται καθημερινά σεμινάρια και εργαστήρια (workshops) ανάπτυξης τεχνικών και ψηφιακών δεξιοτήτων. Παράλληλα, διαθέτει εξειδικευμένους εκπαιδευτές για δράσεις όπως η εκπαιδευτική ρομποτική και το animation, ενώ συνεργάζεται με πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, μεταξύ άλλων φορέων. Αντίστοιχα, το Μουσείο της Ακρόπολης, με στόχο τη συνεχή εξέλιξη και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητάς του, έχει αναπτύξει ένα ιδιαίτερα σύνθετο και πολυδιάστατο έργο. Στους χώρους του έχει εγκατασταθεί ο απαραίτητος τεχνολογικός εξοπλισμός που υποστηρίζει το ψηφιακό του περιεχόμενο, όπως εικονικές περιηγήσεις, εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας και διαδραστικές εκθέσεις. Πρόκειται για έναν διαδραστικό χώρο που αξιοποιεί ψηφιακά εκθέματα και ανοικτό, επαναχρησιμοποιήσιμο πολιτιστικό, εκπαιδευτικό και τουριστικό υλικό. Έτσι, τόσο οι φυσικοί όσο και οι διαδικτυακοί επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε μια βιωματική και ψυχαγωγική εμπειρία μέσα από το ψηφιακό περιεχόμενο. Επιπλέον, έχει αναπτυχθεί διαδικτυακή πλατφόρμα που προσφέρει ελεύθερη πρόσβαση στο κοινό σε συλλογές και εκθέματα, περιοδικές εκθέσεις, εκπαιδευτικές δραστηριότητες, εκδηλώσεις, καθώς και υλικό για σχολικές και οικογενειακές επισκέψεις, αλλά και πληροφορίες που σχετίζονται με την έρευνα και τη συντήρηση. Με τη χρήση πολυμεσικών τεχνολογιών, τα εκθέματα των συλλογών παρουσιάζονται σε πολλαπλές μορφές και διαστάσεις.

Τα συστήματα Τεχνητής Νοημοσύνης (TN), Επαυξημένης και Εικονικής πραγματικότητας μας προσφέρουν πολλές δυνατότητες με την χρήση τεχνολογιών που διευρύνουν τους πνευματικούς, μαθησιακούς και αισθητηριακούς ορίζοντες του ανθρώπου, προσφέροντας πολλαπλά ερεθίσματα και βιωματικές εμπειρίες. Τέλος, σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και τη COSMOTE, αλλά και με τη στήριξη του Μουσείου της Ακροπόλεως, στο πλαίσιο Σύμβασης Πολιτιστικής Χορηγίας, δημιουργήθηκε η εφαρμογή COSMOTE CHRONOS²³. Είναι μια καινοτομία η οποία μπορεί να χρησιμοποιηθεί από οποιοδήποτε σημείο της Ελλάδας ή του εξωτερικού αναδεικνύοντας την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά σε παγκόσμιο επίπεδο με έναν διασκεδαστικό, εντυπωσιακό και ταυτόχρονα επιμορφωτικό τρόπο. Με την χρήση smartphone ή tablet, οι χρήστες της εφαρμογής έχοντας την ψηφιακή βοηθό «Κλειώ», βλέπουν επιστημονικά τεκμηριωμένες

---

²³ Εφαρμογή COSMOTE CHRONOS στο: <https://www.youtube.com/watch?v=cBGC1abkhwc>

εικονικές ψηφιακές αναπαραστάσεις του Παρθενώνα, του Ωδείου Ηρώδου Αττικού και άλλων μνημείων χωρίς να απαιτείται η φυσική παρουσία των χρηστών για τη χρήση της εφαρμογής.

Η Αθήνα συμμετείχε επίσης στο πρόγραμμα Sharing Cities της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το οποίο επικεντρώθηκε στην ανάπτυξη έξυπνων τεχνολογιών σε περιοχές όπως ο Κεραμεικός και το Μεταξουργείο. Αυτό το έργο εισήγαγε έξυπνο φωτισμό, που ρυθμίζεται αυτόματα ανάλογα με την κίνηση ή την ώρα της ημέρας μπορεί να μειώσει την κατανάλωση ενέργειας και να βελτιώσει την ασφάλεια στους δημόσιους χώρους, υπηρεσίες ηλεκτρικής κινητικότητας, που συμβάλλει στη μείωση των εκπομπών ρύπων και στην προώθηση μιας πιο βιώσιμης αστικής μετακίνησης, και τέλος, ενεργειακά αποδοτικές ανακαινίσεις κτιρίων, όπου το πρόγραμμα περιλαμβάνει την εφαρμογή λύσεων ενεργειακής αποδοτικότητας σε παλαιότερα και παραδοσιακά κτίρια, συμβάλλοντας στη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας και στη βιωσιμότητα του αστικού χώρου, καταδεικνύοντας πώς η τεχνολογική καινοτομία μπορεί να ευθυγραμμιστεί με την αστική ανανέωση (ΚΕΔΕ, 2018).

Οι πολιτιστικές και οι έξυπνες πολιτικές πόλεων στην Αθήνα διαμορφώνονται από έναν συνδυασμό δημόσιων ιδρυμάτων, ιδιωτικών ιδρυμάτων, πρωτοβουλιών βάσης και προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ. Ο δήμος συχνά παίζει συντονιστικό ρόλο, ενώ μεγάλα ιδρύματα όπως το Ωνάση και το Σταύρος Νιάρχος παρέχουν χρηματοδότηση και στρατηγικό όραμα (Καραχάλης, 2006: 16). Η συμμετοχή του κοινού έχει γίνει μια σημαντική πτυχή τόσο του πολιτιστικού όσο και του ψηφιακού σχεδιασμού. Οι πλατφόρμες για την ανατροφοδότηση των πολιτών, τα έργα τέχνης με βάση την κοινότητα και οι συνεργατικές αστικές παρεμβάσεις έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, αντανακλώντας ένα πιο συμπεριληπτικό μοντέλο διακυβέρνησης (Πούλιος et al., 2015: 74-76).

Παρ' όλα αυτά, οι προκλήσεις παραμένουν. Η γραφειοκρατική αδράνεια, η περιορισμένη χρηματοδότηση και η άνιση τεχνολογική υποδομή μπορούν να εμποδίσουν την εφαρμογή έργων έξυπνων πόλεων. Επιπλέον, η αστικοποίηση και η εμπορευματοποίηση κινδυνεύουν να περιθωριοποιήσουν τις ίδιες τις κοινότητες που συνέβαλαν στην δημιουργική αναβίωση της Αθήνας (Χριστοφιλόπουλος, 2002: 33-36).

Η Αθήνα αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση πολιτιστικής και τεχνολογικής υβριδικότητας. Αν και παραδοσιακά η Αθήνα είναι συνυφασμένη με τη κλασική αρχαιότητα και τη φιλοσοφική κληρονομιά, σήμερα είναι μια πόλη που καινοτομεί και προσαρμόζεται στις νέες ανάγκες του 21ου αιώνα. Η επανεφεύρεση της είναι προϊόν της συνύπαρξης της ιστορικής της κληρονομιάς με τη σύγχρονη καλλιτεχνική και τεχνολογική σκηνή. Οι πολιτιστικοί οργανισμοί, τα έξυπνα συστήματα αστικών υποδομών και η δημιουργία νέων δημόσιων χώρων συνθέτουν μια πολιτιστική ταυτότητα που συνδέει το παρελθόν με το μέλλον. Η Αθήνα πλέον

είναι μια πόλη που όχι μόνο προσελκύει τουρίστες και επισκέπτες από όλο τον κόσμο, αλλά και υποστηρίζει τις δημιουργικές βιομηχανίες, προάγοντας την καινοτομία και τις πολιτιστικές ανταλλαγές. Το μοντέλο της δεν βασίζεται μόνο σε μαζικές επενδύσεις από πάνω προς τα κάτω, αλλά και στην ανθεκτικότητα και τη δημιουργικότητα των πολιτών της. Καθώς η Αθήνα συνεχίζει να πλοηγείται μεταξύ του αρχαίου παρελθόντος και του ψηφιακού μέλλοντος, οι προσπάθειές της στον πολιτιστικό σχηματισμό clusters και την έξυπνη καινοτομία προσφέρουν πολύτιμα μαθήματα για βιώσιμη, χωρίς αποκλεισμούς και πολιτισμικά ριζωμένη αστική ανάπτυξη (Πούλιος et al., 2015: 79-82).

Κεφάλαιο 4^ο: Συγκριτική ανάλυση

Οι μελέτες περίπτωσης του Μπιλμπάο (Ισπανία), της Μελβούρνης (Αυστραλία), της Σεούλ (Νότια Κορέα) και της Αθήνας (Ελλάδα) καταδεικνύουν πώς διαφορετικά αστικά περιβάλλοντα έχουν κινητοποιήσει τον πολιτισμό ως στρατηγικό πόρο για την αναγέννηση, την καινοτομία και την οικοδόμηση ταυτότητας. Παρά τα διαφορετικά κοινωνικοπολιτικά τους περιβάλλοντα και τις αναπτυξιακές τους οδούς, και οι τέσσερις πόλεις έχουν εφαρμόσει πολιτιστικές πολιτικές που αξιοποιούν τη δημιουργία θέσεων, τις υποδομές και τη διακυβέρνηση για να επανατοποθετηθούν σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Το Μπιλμπάο αντιπροσωπεύει ένα εμβληματικό μοντέλο αστικού μετασχηματισμού με γνώμονα τον πολιτισμό, από πάνω προς τα κάτω. Το Μουσείο Guggenheim χρησίμευσε ως το συμβολικό και υλικό κεντρικό στοιχείο μιας ευρύτερης προσπάθειας ανασυγκρότησης που στόχευε στην υπέρβαση της βιομηχανικής παρακμής της πόλης (Barrado-Timón, Palacios and Hidalgo-Giralt, 2020: 20-21). Μέσω μιας ισχυρής συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, η βασκική κυβέρνηση χρησιμοποίησε τον πολιτισμό για να ενεργοποιήσει τον τουρισμό, την οικονομική διαφοροποίηση και τη διεθνή αναγνώριση. Ενώ είναι αποτελεσματικό από άποψη ορατότητας και οικονομικών αποδόσεων, το μοντέλο του Μπιλμπάο έχει επικριθεί επειδή βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε έναν μόνο θεσμό και προσφέρει περιορισμένη συμμετοχή από τη βάση (Patterson, 2020: 2-5).

Η Μελβούρνη, αντίθετα, προσφέρει ένα πιο αποκεντρωμένο και συμπεριληπτικό μοντέλο. Η στρατηγική της για την «δημιουργική πόλη» ενσωματώνει μακροπρόθεσμο πολιτιστικό σχεδιασμό, συμμετοχή της κοινότητας και υποστήριξη τόσο για τους μεγάλους θεσμούς όσο και για τις πρωτοβουλίες από τη βάση (Daly, 2021: 3-7). Η πόλη έχει επενδύσει σε εμβληματικούς χώρους όπως η Πλατεία Ομοσπονδίας και έχει υποστηρίξει ανεξάρτητες

πολιτιστικές σκηνές σε περιοχές όπως το Φιτζρόι και το Κόλινγκουντ. Η πολιτιστική ποικιλομορφία και η αναγνώριση των ιθαγενών αποτελούν σαφείς πολιτικούς στόχους. Ωστόσο, προκλήσεις όπως η αστικοποίηση και η επισφάλεια της δημιουργικής εργασίας παραμένουν σημαντικές ανησυχίες (Attwood, 2019: 100-105).

Η Σεούλ παρουσιάζει ένα υβριδικό μοντέλο που συνδυάζει την πολιτιστική ομαδοποίηση με την τεχνολογική καινοτομία. Έχει αναπτύξει πολιτιστικές ζώνες υψηλής τεχνολογίας όπως η Digital Media City, ενώ παράλληλα προωθεί περιοχές όπως το Χονγκντάε και το Νταεχάνγκο ως δημιουργικά συμπλέγματα (Lee, 2014: 3-5). Η πόλη ενσωματώνει ενεργά τις ψηφιακές υποδομές - όπως περιηγήσεις πολιτιστικής κληρονομιάς με βελτιωμένη επαυξημένη πραγματικότητα και εργαλεία έξυπνης κινητικότητας - στην πολιτιστική ανάπτυξη. Η διακυβέρνηση είναι πολυεπίπεδη και δικτυωμένη, με τη συμμετοχή των δημοτικών αρχών, του ιδιωτικού τομέα και των ερευνητικών ιδρυμάτων. Ωστόσο, η ταχεία ανάπτυξη της Σεούλ ενέχει μερικές φορές τον κίνδυνο να αποκλείσει κοινότητες χαμηλότερου εισοδήματος και να δώσει υπερβολική προτεραιότητα στην τεχνολογία έναντι της προσβασιμότητας (Shin and Timberlake, 2006: 158-162).

Η Αθήνα φέρνει μια διαφορετική προοπτική ως πόλη που αναδύεται από παρατεταμένη οικονομική κρίση. Εδώ, ο πολιτισμός έχει λειτουργήσει τόσο ως στρατηγική επιβίωσης όσο και ως εργαλείο για την αστική αναδιαμόρφωση (Κουρή, 2010: 325-328). Η ανάπτυξη πολιτιστικών συμπλεγμάτων —όπως η Τεχνόπολη στο Γκάζι ή η καλλιτεχνική αναβίωση του Μεταξουργείου— έχει συμπληρωθεί από πρωτοβουλίες βάσης και συμμετοχή της κοινότητας. Ιδρύματα όπως το Πολιτιστικό Κέντρο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) και το Μουσείο Ακρόπολης έχουν αρχίσει να ενσωματώνουν ψηφιακές τεχνολογίες και στρατηγικές προσέγγισης. Τα έργα έξυπνων πόλεων, συμπεριλαμβανομένου του Athens Digital Lab, αντικατοπτρίζουν μια αυξανόμενη δημοτική δέσμευση στην καινοτομία, αν και οι περιορισμοί στις υποδομές και τη χρηματοδότηση εξακολουθούν να υπάρχουν (Πούλιος et al., 2015: 79-82).

Συγκριτικά, και οι τέσσερις πόλεις μοιράζονται την πεποίθηση ότι ο πολιτισμός είναι μια μετασχηματιστική δύναμη. Χρησιμοποιούν τον πολιτισμό για να αντιμετωπίσουν οικονομικές, χωρικές και κοινωνικές προκλήσεις και να καλλιεργήσουν νέες αστικές ταυτότητες. Ωστόσο, διαφέρουν σημαντικά στους τρόπους διακυβέρνησής τους, την κλίμακα των επενδύσεων και τη συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες. Το Μπιλμπάο αποτελεί παράδειγμα μιας κεντρικής, επενδυτικά προσανατολισμένης στρατηγικής. Η Μελβούρνη προωθεί τον συμμετοχικό, χωρίς αποκλεισμούς σχεδιασμό. Η Σεούλ ενσωματώνει ψηφιακές και φυσικές υποδομές, και η Αθήνα αντικατοπτρίζει ένα μετα-κρυσιακό, προσαρμοστικό μοντέλο που βασίζεται στην ανθεκτικότητα των πολιτών.

Κρίσιμο είναι ότι κάθε πόλη υπογραμμίζει την ανάγκη για ισορροπία. Η υπερβολική εξάρτηση από πολιτιστικά θεάματα, όπως παρατηρείται στο Μπιλμπάο, μπορεί να οδηγήσει σε άνιση ανάπτυξη. Μια ισχυρή βάση από τη βάση, όπως στη Μελβούρνη ή την Αθήνα, ενισχύει τη βιωσιμότητα, αλλά απαιτεί προστατευτικές πολιτικές κατά της αστικοποίησης. Η ψηφιακή ολοκλήρωση στη Σεούλ προσφέρει αποτελεσματικότητα, αλλά πρέπει να εξισορροπείται με την ένταξη. Αυτές οι συγκριτικές γνώσεις υπογραμμίζουν ότι οι πολιτιστικές στρατηγικές πρέπει να είναι ευαίσθητες στο πλαίσιο, συμμετοχικές και κοινωνικά ενσωματωμένες για να παράγουν δίκαιους και διαρκείς αστικούς μετασχηματισμούς.

Συμπέρασμα και προτάσεις

Η συγκριτική εξέταση του Μπιλμπάο, της Μελβούρνης, της Σεούλ και της Αθήνας αποκαλύπτει ότι ο πολιτισμός, όταν διαχειρίζεται και ενσωματώνεται στρατηγικά, μπορεί να γίνει ένα ισχυρό εργαλείο για την αστική αναγέννηση, την οικοδόμηση ταυτότητας, την οικονομική ανάπτυξη και την κοινωνική συμμετοχή. Ενώ κάθε πόλη παρουσιάζει μοναδικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνονται από την ιστορική της πορεία, το μοντέλο διακυβέρνησης, το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο και τις αστικές προκλήσεις, όλες μοιράζονται μια θεμελιώδη κατανόηση του μετασχηματιστικού δυναμικού του πολιτισμού στη διαμόρφωση της σύγχρονης αστικής εμπειρίας.

Ένα από τα πιο σημαντικά συμπεράσματα που εξήχθησαν από αυτή τη μελέτη είναι ότι δεν υπάρχει ένα ενιαίο μοντέλο για την πολιτιστική αστική ανάπτυξη. Κάθε πόλη υιοθέτησε μια ξεχωριστή προσέγγιση με βάση τους στόχους της, τη θεσμική της ικανότητα και το πολιτιστικό της πλαίσιο. Το Μπιλμπάο αξιοποίησε ένα μόνο εμβληματικό ίδρυμα - το Μουσείο Γκούγκενχαϊμ - ως καταλύτη για την χωρική και οικονομική αναγέννηση. Αυτό το μοντέλο από πάνω προς τα κάτω, με γνώμονα το θέαμα, απέδωσε σημαντικά οφέλη όσον αφορά τον τουρισμό, την παγκόσμια φήμη και την αναγνωρισιμότητα της πόλης. Ωστόσο, η δυνατότητα αναπαραγωγής του είναι περιορισμένη, καθώς η επιτυχία εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από έναν μοναδικό συνδυασμό ισχυρής πολιτικής βούλησης, οικονομικών επενδύσεων και αρχιτεκτονικής καινοτομίας. Ενώ το «Φαινόμενο Γκούγκενχαϊμ» αναζωογόνησε την εικόνα του Μπιλμπάο, αποκάλυψε επίσης περιορισμούς στη συμμετοχή της κοινότητας και τη μακροπρόθεσμη συμπερίληψη.

Αντίθετα, η στρατηγική της Μελβούρνης χαρακτηρίζεται από αποκεντρωμένο σχεδιασμό, συμμετοχή της κοινότητας και επενδύσεις σε ένα ευρύ πολιτιστικό οικοσύστημα.

Το μοντέλο δημιουργικής πόλης υποστηρίζει τόσο μεγάλα ιδρύματα όσο και ανεξάρτητες πρωτοβουλίες βάσης. Οι πολιτιστικές πολιτικές στη Μελβούρνη δίνουν έμφαση στην ένταξη, την ποικιλομορφία και την προσβασιμότητα, ειδικά μέσω της υποστήριξης του αυτόχθονου πολιτισμού και των πολυπολιτισμικών κοινοτήτων. Αυτό έχει οδηγήσει σε μια ανθεκτική και ζωντανή καλλιτεχνική σκηνή. Ωστόσο, ακόμη και η Μελβούρνη αντιμετωπίζει προκλήσεις που σχετίζονται με την αστικοποίηση, την επισφαλή κατάσταση της δημιουργικής εργασίας και την πίεση για εξισορρόπηση της καλλιτεχνικής αυτονομίας με τους οικονομικούς στόχους.

Η Σεούλ προσφέρει ένα μοντέλο που βασίζεται στην τεχνολογία, συνδυάζοντας την πολιτιστική ομαδοποίηση με πρωτοβουλίες έξυπνης πόλης. Μέσω περιοχών όπως η Digital Media City και η Hongdae, η πόλη ενθαρρύνει την καινοτομία συνδέοντας τις δημιουργικές βιομηχανίες με την ψηφιακή υποδομή. Το μοντέλο διακυβέρνησής της είναι σε μεγάλο βαθμό δικτυωμένο, και περιλαμβάνει τη συνεργασία μεταξύ κυβέρνησης, ιδιωτικού τομέα και ερευνητικών ιδρυμάτων. Η περίπτωση της Σεούλ καταδεικνύει πώς η πολιτιστική πολιτική μπορεί να ευθυγραμμιστεί με τον ψηφιακό μετασχηματισμό και την αστική ανταγωνιστικότητα. Παρ' όλα αυτά, ο ταχύς ρυθμός ανάπτυξής της εγείρει ανησυχίες σχετικά με την κοινωνική ισότητα, τον αποκλεισμό ευάλωτων πληθυσμών και τον κίνδυνο εμπορευματοποίησης του πολιτισμού για την επιδίωξη οικονομικών στόχων.

Η Αθήνα παρουσιάζει ένα μοντέλο πολιτιστικής αστικοποίησης μετά την κρίση και προσανατολισμένο στη βάση. Στον απόηχο της οικονομικής κρίσης, οι πολιτιστικές πρωτοβουλίες στην Αθήνα προέκυψαν τόσο από τον δημοτικό σχεδιασμό όσο και από κινήματα από κάτω προς τα πάνω. Γειτονιές όπως το Μεταξουργείο και χώροι όπως η Τεχνόπολη αντικατοπτρίζουν τον τρόπο με τον οποίο εγκαταλελειμμένες ή υποαξιοποιημένες αστικές περιοχές μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν για δημιουργική και κοινοτική χρήση. Η πόλη έχει επίσης σημειώσει πρόοδο στην υιοθέτηση ψηφιακών εργαλείων μέσω πλατφορμών όπως το Athens Digital Lab, αν και οι περιορισμοί στις υποδομές παραμένουν. Αυτό που διακρίνει την Αθήνα είναι η ανθεκτικότητα της κοινωνίας των πολιτών και η ικανότητά της να μετατρέπει τις αντιξοότητες σε δημιουργικότητα. Ωστόσο, η βιωσιμότητα και ο μακροπρόθεσμος στρατηγικός σχεδιασμός παραμένουν συνεχείς προκλήσεις.

Από αυτές τις περιπτώσεις, προκύπτουν ορισμένα διατομεακά διδάγματα. Πρώτον, η πολιτιστική αστική ανάπτυξη πρέπει να είναι ευαίσθητη στο περιβάλλον. Αυτό που λειτουργεί σε μια πόλη μπορεί να μην είναι κατάλληλο για μια άλλη λόγω διαφορών στη διακυβέρνηση, τα δημογραφικά στοιχεία ή τις οικονομικές συνθήκες. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει επομένως να προσαρμόζουν τις στρατηγικές στις τοπικές ανάγκες, διατηρώντας παράλληλα την ευελιξία για προσαρμογή με την πάροδο του χρόνου.

Δεύτερον, η συμπερίληψη και η συμμετοχή είναι κρίσιμες για τη βιωσιμότητα. Οι πολιτιστικές πολιτικές δεν πρέπει να επικεντρώνονται μόνο στις φυσικές υποδομές ή σε εμβληματικά έργα, αλλά πρέπει επίσης να διασφαλίζουν ότι οι ποικιλόμορφες κοινότητες συμμετέχουν στον σχεδιασμό, τη λήψη αποφάσεων και τον προγραμματισμό. Ο πολιτισμός πρέπει να γίνεται κατανοητός όχι μόνο ως προϊόν αλλά ως διαδικασία — μια διαδικασία που συν δημιουργείται, διαπραγματεύεται και αντανακλά τον κοινωνικό ιστό μιας πόλης.

Τρίτον, η ενσωμάτωση με ευρύτερες αστικές ατζέντες είναι απαραίτητη. Ο πολιτισμός δεν πρέπει να λειτουργεί μεμονωμένα, αλλά να είναι συνυφασμένος με πολιτικές για τη στέγαση, την κινητικότητα, το περιβάλλον και την οικονομική ανάπτυξη. Σε πόλεις όπως η Σεούλ και η Μελβούρνη, η ευθυγράμμιση μεταξύ των πολιτιστικών και των πολεοδομικών ατζεντών έχει ενισχύσει τον αντίκτυπο των πολιτιστικών επενδύσεων και έχει ενθαρρύνει την καινοτομία. Αντίθετα, σε πόλεις όπου η ενσωμάτωση αυτή είναι αδύναμη, οι πολιτιστικές προσπάθειες μπορεί να δυσκολευτούν να επιτύχουν μακροπρόθεσμο αντίκτυπο.

Τέταρτον, η διακυβέρνηση έχει σημασία. Είτε κεντρικά, δικτυωμένα είτε με βάση την κοινότητα, τα πλαίσια διακυβέρνησης καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι πόροι, τίνος οι φωνές ακούγονται και πώς μετριέται η επιτυχία. Η αποτελεσματική πολιτιστική διαχείριση απαιτεί συνεργασία σε διάφορους τομείς και κλίμακες, καθώς και μηχανισμούς λογοδοσίας και διαφάνειας.

Τέλος, το μέλλον της αστικής κουλτούρας έγκειται στην εξισορρόπηση της παράδοσης και της καινοτομίας. Καθώς οι πόλεις εξελίσσονται ως απάντηση στον ψηφιακό μετασχηματισμό, την κλιματική αλλαγή και τις δημογραφικές μεταβολές, οι πολιτιστικές πολιτικές πρέπει επίσης να εξελιχθούν. Οι πόλεις πρέπει να βρουν τρόπους να προστατεύσουν την κληρονομιά, ενθαρρύνοντας παράλληλα τη σύγχρονη έκφραση, και να αγκαλιάσουν την τεχνολογία χωρίς να θυσιάσουν την προσβασιμότητα και την αυθεντικότητα.

Συμπερασματικά, η παρούσα μελέτη υπογραμμίζει την πολυπλοκότητα και τις δυνατότητες της πολιτιστικής διαχείρισης ως πυλώνα της αστικής ανάπτυξης. Οι εμπειρίες του Μπιλμπάο, της Μελβούρνης, της Σεούλ και της Αθήνας προσφέρουν πολύτιμες γνώσεις σχετικά με τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους ο πολιτισμός μπορεί να αξιοποιηθεί για την οικοδόμηση πιο ζωντανών, χωρίς αποκλεισμούς και ανθεκτικών πόλεων. Για τους διαχειριστές πολιτισμού, τους πολεοδόμους και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, η πρόκληση είναι να ξεπεράσουν τα μοντέλα και να προχωρήσουν προς προσαρμοστικές, συνεργατικές και κοινωνικά δίκαιες προσεγγίσεις που τοποθετούν τον πολιτισμό στην καρδιά της αστικής ζωής.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Aasi, P., Rusu, L. and Han, S. (2014). The Influence of Culture on IT Governance: A Literature Review. *2014 47th Hawaii International Conference on System Sciences*, [Διαδικτυακά] σσ.4438–4441. doi:<https://doi.org/10.1109/hicss.2014.546>.

ACMI (Αυστραλιανό Κέντρο για την Κινούμενη Εικόνα) στο: <https://www.acmi.net.au/>

Atkinson, R. and Easthope, H. (2009). The Consequences of the Creative Class: The Pursuit of Creativity Strategies in Australia's Cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, [Διαδικτυακά] 33(1), σσ.64–79. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00837.x>.

Attwood, B. (2019). The National Gallery of Victoria's Colony and Difficult History. *Australian Historical Studies*, [Διαδικτυακά] 50(1), σσ.100–105. doi:<https://doi.org/10.1080/1031461x.2018.1557225>.

Barrado-Timón, D., Palacios, A. and Hidalgo-Giralt, C. (2020). Medium and Small Cities, Culture and the Economy of Culture. A Review of the Approach to the Case of Spain in Light of International Scientific Scholarship. *Sustainability*, [online] 12(18), pp.11–21. doi:<https://doi.org/10.3390/su12187321>.

Bennett, T. (2008). *Critical trajectories: culture, society, intellectuals*. [Διαδικτυακά] *Google Books*, Wiley-Blackwell, σσ.3–11. Διαθέσιμο στο: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=WBcJ4nQx9ycC&oi=fnd&pg=PR5&dq=Bennett%27s+cultural+policy+1995&ots=VsEmSIZRTr&sig=HLvaiFtEI-ShPjDqZ8utyROmWB8&redir_esc=y#v=onepage&q=Bennett

Berrios, R. and Lucca, N. (2006). Qualitative Methodology in Counseling Research: Recent Contributions and Challenges for a New Century. *Journal of Counseling & Development*, [Διαδικτυακά] 84(2), σσ.174–178. doi:<https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2006.tb00393.x>.

Bille, T. and Schulze, G.G. (2006). Chapter 30 Culture in Urban and Regional Development. *ScienceDirect*, [Διαδικτυακά] 1, σσ.1051–1057. Διαθέσιμο στο: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1574067606010301>

Brannen, J. (2017). Combining qualitative and quantitative approaches: an overview. *Mixing Methods: qualitative and quantitative research*, [Διαδικτυακά] σσ.13–21. https://www.researchgate.net/publication/243782100_Combining_qualitative_and_quantitative_approaches_An_overview.

Briggs, A., Newsome, D. and Dowling, R. (2022). A proposed governance model for the adoption of geoparks in Australia. *International Journal of Geoheritage and Parks*, [Διαδικτυακά]10(1),σσ.164–169. https://www.researchgate.net/publication/357084545_A_proposed_governance_model_for_the_adoption_of_geoparks_in_Australia.

Bromley, P. and Meyer, J.W. (2017). ‘They Are All Organizations’: The Cultural Roots of Blurring Between the Nonprofit, Business, and Government Sectors. *Administration & Society*, [Διαδικτυακά] 49(7), σσ.942–949. doi:<https://doi.org/10.1177/0095399714548268>.

Burbano, A. (2022). Twenty-five Years of the ‘Guggenheim Effect’. Brief Approach to the Impact of Guggenheim Bilbao Museum on the Bilbao Art System. *Espacio Tiempo y Forma. Serie VII, Historia del Arte*, [Διαδικτυακά] (10), σσ.279–284. https://zaguan.unizar.es/record/119969/files/texto_completo.pdf.

Burstein, P. (1991). Policy Domains: Organization, Culture, and Policy Outcomes. *Annual Review of Sociology*, [Διαδικτυακά] 17(1), σσ.329–334. doi:<https://doi.org/10.1146/annurev.so.17.080191.001551>.

Cal, P. (2018). Citizen Participation. Urban Development for and by the People. *Urban Visions*, [Διαδικτυακά] σσ.167–168. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-319-59047-9_16.

Calzada, I. (2017). The Techno-Politics of Data and Smart Devolution in City-Regions: Comparing Glasgow, Bristol, Barcelona, and Bilbao. *Systems*, [Διαδικτυακά] 5(1), σσ.4–7. doi:<https://doi.org/10.3390/systems5010018>.

Camarero, C. and Garrido, M.J. (2011). Fostering Innovation in Cultural Contexts. *Journal of Service Research*, [Διαδικτυακά] 15(1), σσ.41–43. doi:<https://doi.org/10.1177/1094670511419648>.

Campbell, P. (2018). Making the Case for Art and Culture: Persistent Challenges. *Sociology of the Arts*, [Διαδικτυακά] σσ.91–115. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-030-03119-0_4.

Campbell, P., Cox, T. and O'Brien, D. (2016). The social life of measurement: how methods have shaped the idea of culture in urban regeneration. *Journal of Cultural Economy*, [Διαδικτυακά] 10(1), σσ.51–54. doi:<https://doi.org/10.1080/17530350.2016.1248474>.

Cao, Z. and Yoon, J.-E. (2024). The Contextuality of Dongdaemun Design Plaza and Park, an Iconic Building in Seoul—A Study Based on Fuzzy Statistical Analysis. *Buildings*, [Διαδικτυακά] 14(4), σσ.11–13. https://www.researchgate.net/publication/379623604_The_Contextuality_of_Dongdaemun_Design_Plaza_and_Park_an_Iconic_Building_in_Seoul-A_Study_Based_on_Fuzzy_Statistical_Analysis

Cerro Santamaría, G. (2019). The Fading Away of the Bilbao Effect: Bilbao, Denver, Helsinki, Abu Dhabi. *Athens Journal of Architecture*, [Διαδικτυακά] 6(1), σσ.28–33. <https://www.athensjournals.gr/architecture/2020-6-1-2-Santamaria.pdf>

Chiu, Y.-H., Lee, M.-S. and Wang, J.-W. (2019). Culture-led urban regeneration strategy: An evaluation of the management strategies and performance of urban regeneration stations in Taipei City. *Habitat International*, [Διαδικτυακά] 86, σσ.2–6. doi:<https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2019.01.003>.

Choi, H.S. (2017). New Forms of Place-Making and Public Space in Contemporary Urban Development in Seoul, South Korea. *Current Urban Studies*, [Διαδικτυακά] 05(03), σσ.334–339 https://www.researchgate.net/publication/319421051_New_Forms_of_Place-Making_and_Public_Space_in_Contemporary_Urban_Development_in_Seoul_South_Korea

Clarke, N. (2011). Urban policy mobility, anti-politics, and histories of the transnational municipal movement. *Progress in Human Geography*, [Διαδικτυακά] 36(1), σσ.26–35. doi:<https://doi.org/10.1177/0309132511407952>

Cooper, C., Booth, A., Varley-Campbell, J., Britten, N. and Garside, R. (2018). Defining the Process to Literature Searching in Systematic reviews: a Literature Review of Guidance and Supporting Studies. *BMC Medical Research Methodology*, [Διαδικτυακά] 18(1), σσ.3–8. doi:<https://doi.org/10.1186/s12874-018-0545-3>.

Creative Victoria (2022). *Our strategy*. [Διαδικτυακά] Creative Victoria. Διαθέσιμο στο: <https://creative.vic.gov.au/about/our-strategy>

Davies, J.S. (2002). The governance of urban regeneration: a critique of the ‘governing without government’ thesis. *Public Administration*, [Διαδικτυακά] 80(2), σσ.305–309. doi:<https://doi.org/10.1111/1467-9299.00305>.

DDP (Dongdaemun Design Plaza) στο: <https://ddp.or.kr/?menu=233>

De Pascali, P. and Bagaini, A. (2018). Energy Transition and Urban Planning for Local Development. A Critical Review of the Evolution of Integrated Spatial and Energy Planning. *Energies*, [Διαδικτυακά] 12(1), σσ.1–6. doi:<https://doi.org/10.3390/en12010035>.

Di Vaio, A., Trujillo, L., D’Amore, G. and Palladino, R. (2021). Water governance models for meeting sustainable development Goals: A structured literature review. *Utilities Policy*, [Διαδικτυακά] 72, σσ.3–15. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jup.2021.101255>.

Dodgson, J.E. (2017). About Research: Qualitative Methodologies. *Journal of Human Lactation*, [Διαδικτυακά] 33(2), σσ.355–358. doi:<https://doi.org/10.1177/0890334417698693>.

Entwistle, J. (2002). The Aesthetic Economy. *Journal of Consumer Culture*, [Διαδικτυακά] 2(3), σσ.321–328. doi:<https://doi.org/10.1177/146954050200200302>.

Federation Square στο: <https://fedsquare.com/about>

Ferilli, G., Sacco, P.L., Tavano Blessi, G. and Forbici, S. (2016). Power to the people: when culture works as a social catalyst in urban regeneration processes (and when it does not). *European Planning Studies*, [Διαδικτυακά] 25(2), σσ.243–248. doi:<https://doi.org/10.1080/09654313.2016.1259397>.

Florida, R. (2003). Cities and the Creative Class. *City and Community*, [Διαδικτυακά] 2(1), σσ.8–13. doi:<https://doi.org/10.1111/1540-6040.00034>.

Fredericks, J. (2019). From Smart City to Smart Engagement: Exploring Digital and Physical Interactions for Playful City-Making. *Gaming media and social effects*, [Διαδικτυακά] σσ.111–114. doi:https://doi.org/10.1007/978-981-13-9765-3_6.

Garcia, B. (2004). Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons from Experience, Prospects for the Future. *Local Economy: The Journal of the Local Economy Policy Unit*, [Διαδικτυακά] 19(4), σσ.315–316.

Gibson, C. and Kong, L. (2005). Cultural economy: a critical review. *Progress in Human Geography*, [Διαδικτυακά] 29(5), p.547. doi:<https://doi.org/10.1191/0309132505ph567oa>.

Guggenheim Museum στο: <https://www.guggenheim-bilbao.eus/en>

Guzmán, P.C., Roders, A.R.P. and Colenbrander, B.J.F. (2017). Measuring links between cultural heritage management and sustainable urban development: An overview of global monitoring tools. *Cities*, [Διαδικτυακά] 60, σσ.193–197. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.09.005>.

Hersperger, A.M., Gradinaru, S., Oliveira, E., Pagliarin, S. and Palka, G. (2019). Understanding strategic spatial planning to effectively guide development of urban regions. *Cities*, [Διαδικτυακά] 94, σσ.97–101. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.05.032>.

Hillman-Chartrand, H. and McCaughey, C. (1989). *The Arm's Length Principle and the Arts: an International Perspective – Past, Present and Future*. [Διαδικτυακά] New York: American Council for the Arts, σσ.7–41. Διαθέσιμο στο: https://www.americansforthearts.org/sites/default/files/ArmsLengthArts_paper.pdf

Ian Potter Centre: NGV Australia στο: <https://www.ngv.vic.gov.au/>

Joo, Y.-M. and Hoon Park, S. (2016). Overcoming Urban Growth Coalition: The Case of Culture-Led Urban Revitalization in Busan, South Korea. *Urban Affairs Review*, [Διαδικτυακά] 53(5), σσ.846–851. doi:<https://doi.org/10.1177/1078087416638449>.

Jung, T.H., Lee, J., Yap, M.H.T. and Ineson, E.M. (2015). The role of stakeholder collaboration in culture-led urban regeneration: A case study of the Gwangju project, Korea. *Cities*, [Διαδικτυακά] 44, σσ.29–39. doi:<https://doi.org/10.1016/j.cities.2014.12.003>

Kelly, C., Ellis, G. and Flannery, W. (2018). Conceptualising change in marine governance: Learning from Transition Management. *Marine Policy*, [Διαδικτυακά] 95, σσ.27–28. doi:<https://doi.org/10.1016/j.marpol.2018.06.023>.

Klein, J.-L. and Tremblay, D.-G. (2016). Cultural creation and social innovation as the basis for building a cohesive city. *Edward Elgar Publishing eBooks*, [Διαδικτυακά] p.451. doi:<https://doi.org/10.4337/9781784710774.00047>.

Koorie Heritage Trust (KHT) στο:<https://kht.org.au/>

Kraus, S., Breier, M., Lim, W.M., Dabić, M., Kumar, S., Kanbach, D., Mukherjee, D., Corvello, V., Piñeiro-Chousa, J., Liguori, E., Marqués, D.P., Schiavone, F., Ferraris, A., Fernandes, C. and Ferreira, J.J. (2022). Literature reviews as independent studies: Guidelines for academic practice. *Review of Managerial Science*, [Διαδικτυακά] 16(1), σσ.2579–2583.

https://www.researchgate.net/publication/363536486_Literature_reviews_as_independent_studies_guidelines_for_academic_practice .

Lee, H. (2014). Branding the design city: cultural policy and creative events in Seoul. *International Journal of Cultural Policy*, [Διαδικτυακά] 21(1), σσ.3–9. doi:<https://doi.org/10.1080/10286632.2014.890604>.

Lee, W., Shin, S. and Jang, S. (2022). Sustainable Urban Regeneration Strategies in Korea's Abandoned Mine Area Using Industrial Heritage. *Advances in Civil Engineering*, [Διαδικτυακά] 2022, σσ.2–9. doi:<https://doi.org/10.1155/2022/7401027>.

Lefebvre, H. (1968). *The Right to the City*. [Διαδικτυακά] The Anarchist Library. Διαθέσιμο στο: <https://theanarchistlibrary.org/library/henri-lefebvre-right-to-the-city>

Lindkvist, E., Wijermans, N., Daw, T.M., Gonzalez-Mon, B., Giron-Nava, A., Johnson, A.F., van Putten, I., Basurto, X. and Schlüter, M. (2020). Navigating Complexities: Agent-Based Modeling to Support Research, Governance, and Management in Small-Scale Fisheries. *Frontiers in Marine Science*, [Διαδικτυακά] 6, σσ.2–8. doi:<https://doi.org/10.3389/fmars.2019.00733>.

Long, E. (1985). The cultural meaning of concentration in publishing. *Book Research Quarterly*, [Διαδικτυακά] 1(4), σσ.6–11. doi:<https://doi.org/10.1007/bf02683580>

Mathews, V. (2010). Aestheticizing Space: Art, Gentrification and the City. *Geography Compass*, [Διαδικτυακά] 4(6), σσ.660–665. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1749-8198.2010.00331.x>.

McGowan-Jackson, H. (2017). Framing perspectives: Frames Conservation and Reframing at the National Gallery of Victoria. *AICCM Bulletin*, [Διαδικτυακά] 38(2), σσ.70–82. doi:<https://doi.org/10.1080/10344233.2017.1396066>.

McRobbie, A. (2009). *Reflections on Precarious Work in the Cultural Sector*. [Διαδικτυακά] Governance der Kreativwirtschaft, σσ.125–133. https://www.researchgate.net/publication/356117000_Reflections_on_Precarious_Work_in_the_Cultural_Sector.

Melbourne Fringe Festival στο: <https://melbournefringe.com.au/>

Melbourne Writers Festival στο: <https://mwf.com.au/>

Montgomery, J. (2003). Cultural Quarters as Mechanisms for Urban Regeneration. Part 1: Conceptualising Cultural Quarters. *Planning Practice and Research*, [online] 18(4), pp.293–297. doi:<https://doi.org/10.1080/1561426042000215614>.

Moon, M.J. (2001). Cultural Governance. *Administration & Society*, [Διαδικτυακά] 33(4), σσ.438–441. doi:<https://doi.org/10.1177/0095399701334003>.

Moore-Cherry, N. (2015). Creative Cities. *Theme Cities: Solutions for Urban Problems*, [Διαδικτυακά] σσ.360–368. doi:https://doi.org/10.1007/978-94-017-9655-2_10.

Nervión river σελ.17-18: http://oldwww.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/14928_/potamia.pdf.

Panteleeva, M. and Borozdina, S. (2021). Sustainable Urban Development Strategic Initiatives. *Sustainability*, [Διαδικτυακά] 14(1), σσ.3–6. https://www.researchgate.net/publication/357231457_Sustainable_Urban_Development_Strategic_Initiatives.

Patterson, M. (2020). Revitalization, transformation and the ‘Bilbao effect’: testing the local area impact of iconic architectural developments in North America, 2000–2009. *European Planning Studies*, [Διαδικτυακά] σσ.2–11. doi:<https://doi.org/10.1080/09654313.2020.1863341>.

Peck, J. (2005). Struggling with the Creative Class. *International Journal of Urban and Regional Research*, [Διαδικτυακά] 29(4), σσ.745–751. Διαθέσιμο στο: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1468-2427.2005.00620.x>

Rehman, S., Mohamed, R. and Ayoup, H. (2019). The Mediating Role of Organizational Capabilities between Organizational Performance and Its Determinants. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, [Διαδικτυακά] 9(30), σσ.3–9. doi:<https://doi.org/10.1186/s40497-019-0155-5>.

Richards, G. (2014). Creativity and tourism in the city. *Current Issues in Tourism*, [online] 17(2), pp.122–125. doi:<https://doi.org/10.1080/13683500.2013.783794>.

Richards, S. (2016). Proud in themiddleground: how the creative industries allow the Melbourne queer film festival to bring queer content to audiences. *Studies in Australasian Cinema*, [Διαδικτυακά] 10(1), σσ.131–139. doi:<https://doi.org/10.1080/17503175.2016.1140467>.

Rius-Ulldemolins, J. and Klein, R. (2020). From artistic direction to cultural management: governance and management of Barcelona’s artistic institutions in the twenty-first century. *International Journal of Public Sector Management*, [Διαδικτυακά] 34(1), σσ.35–38. doi:<https://doi.org/10.1108/ijpsm-03-2020-0082>.

Rodríguez Morató, A. and Zarlenga, M.I. (2018). Culture-led urban regeneration policies in the Ibero-American space. *International Journal of Cultural Policy*, [Διαδικτυακά] 24(5), σσ.630–636. doi:<https://doi.org/10.1080/10286632.2018.1514037>.

Schmidt, S. and Németh, J. (2010). Space, Place and the City: Emerging Research on Public Space Design and Planning. *Journal of Urban Design*, [Διαδικτυακά] 15(4), σσ.453–455. doi:<https://doi.org/10.1080/13574809.2010.502331>.

Seoullo 7017 Skygarden στο: <https://www.mvrdv.com/projects/208/seoullo-7017-skygarden>

Seoul Robot & AI Museum (RAIM) στο: <https://superfuture.com/2024/10/new-shops/seoul-seoul-raim-opening>

Shaw, K. (2014). Melbourne's Creative Spaces program: Reclaiming the 'creative city' (if not quite the rest of it). *City, Culture and Society*, [Διαδικτυακά] 5(3), σσ.139–147. doi:<https://doi.org/10.1016/j.ccs.2014.07.002>.

Shin, K. and Timberlake, M. (2006). Korea's Global City. *International Journal of Comparative Sociology*, [Διαδικτυακά] 47(2), σσ.147–162. doi:<https://doi.org/10.1177/0020715206065384>.

Shorthose, J. and Strange, G. (2004). The new cultural economy, the artist and the social configuration of autonomy. *Capital & Class*, [Διαδικτυακά] 28(3), σσ.45–49. doi:<https://doi.org/10.1177/030981680408400104>.

Song, W. and Kim, B. (2019). Culture and Art Education to Promote Cultural Welfare in Civil Society. *Social Sciences*, [Διαδικτυακά] 8(12), σσ.2–7. doi:<https://doi.org/10.3390/socsci8120322>.

Southbank στο: <https://www.visitvictoria.com/regions/melbourne/destinations/southbank-and-south-wharf>

Spina, L.D. (2019). Multidimensional Assessment for 'Culture-Led' and 'Community-Driven' Urban Regeneration as Driver for Trigger Economic Vitality in Urban Historic Centers. *Sustainability*, [Διαδικτυακά] 11(24), σσ.4–8. doi:<https://doi.org/10.3390/su11247237>.

Sullivan, A. (2007). Cultural Capital, Cultural Knowledge and Ability. *Sociological Research Online*, [Διαδικτυακά] 12(6), σσ.3–7. doi:<https://doi.org/10.5153/sro.1596>.

Syngellakis, S. and Melgarejo, J. (2018). *Urban Growth and the Circular Economy*. [Διαδικτυακά] Google Books, WIT Press, σσ.45–49. Διαθέσιμο στο: <https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=fkxtDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA45&dq=The+transformation+of+Bilbao>

Throsby, D. (1994). The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics. *Journal of Economic Literature*, [Διαδικτυακά] 32(1), σσ.12–16. Διαθέσιμο στο: <https://www.jstor.org/stable/2728421>

Tomba, L. (2017). Gentrifying China's Urbanization? Why Culture and Capital Aren't Enough. *International Journal of Urban and Regional Research*, [Διαδικτυακά] 41(3), σσ.509–512. doi:<https://doi.org/10.1111/1468-2427.12494>.

Tuli, S.C., Hu, R. and Dare, L. (2019). Planning a global knowledge city: experience from Melbourne, Australia. *International Journal of Knowledge-Based Development*, [Διαδικτυακά] 10(1), σσ.26–29. doi:<https://doi.org/10.1504/ijkbd.2019.098228>.

Vogt, F.G. and Kord, A.S. (2011). Development of Quality-By-Design Analytical Methods. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, [online] 100(3), pp.798–805. doi:<https://doi.org/10.1002/jps.22325>

Weber, M. (2018). *Festival as Field: Literary Festivals as Instantiations of Larger Cultural Spaces*. [Διαδικτυακά] *Literary Festivals and Contemporary Book Culture*, σσ.190–215. doi:https://doi.org/10.1007/978-3-319-71510-0_6.

Wiktor-Mach, D. (2018). What role for culture in the age of sustainable development? UNESCO's advocacy in the 2030 Agenda negotiations. *International Journal of Cultural Policy*, [Διαδικτυακά] 26(3), σσ.314–317. doi:<https://doi.org/10.1080/10286632.2018.1534841>.

Wolfe, D.A. (2016). Innovation and creativity in city-regions. *Handbook on the Geographies of Innovation*, [Διαδικτυακά] σσ.176–179. https://www.researchgate.net/publication/343295430_Innovation_and_Creativity_in_City-Regions.

Yun, J. (2017). *Globalizing Seoul*. Routledge, σσ.34–41. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315205724>

Zingraff-Hamed, A., Hüesker, F., Albert, C., Brillinger, M., Huang, J., Lupp, G., Scheuer, S., Schlätel, M. and Schröter, B. (2020). Governance models for nature-based solutions: Seventeen cases from Germany. *Ambio*, [Διαδικτυακά] 50, σσ.1612–1618. doi:<https://doi.org/10.1007/s13280-020-01412-x>.

Zuvela, A., Sweb Dragija, M. and Jelincic, D.A. (2023). Partnerships in Heritage Governance and Management: Review Study of Public–Civil, Public–Private and Public–Private–Community Partnerships. *Heritage*, [Διαδικτυακά] 6(10), σσ.6865–6867. https://www.researchgate.net/publication/374896580_Partnerships_in_Heritage_Governance_and_Management_Review_Study_of_Public-Civil_Public-Private_and_Public-Private-Community_Partnerships.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Athens Digital Lab (2023). *Athens Digital Lab: To Smart-City Hub του δήμου Αθηναίων*. [Διαδικτυακά] Athens Digital Lab. Διαθέσιμο στο: <https://www.athensdigitallab.gr/#about>
- AthensVoice (2018). *Η Εθνική Βιβλιοθήκη ανοικτή για όλους στο ΚΠΙΣΝ και στο Βαλλιάνειο*. [Διαδικτυακά] AthensVoice. Διαθέσιμο στο: <https://www.athensvoice.gr/politismos/vivlio/501318/i-ethniki-vivliothiki-anoikti-gia-olous-sto-kpissn-kai-sto-vallianeio/>
- Onassis (2025). *Στέγη Ιδρύματος Ωνάση*. [Διαδικτυακά] Onassis.org. Διαθέσιμο στο: <https://www.onassis.org/el/onassis-stegi/stegi>
- Trekking (2025). *The Athens Street Art Tour*. [Διαδικτυακά] Trekking.gr. Διαθέσιμο στο: <https://trekking.gr/el/activity/the-athens-street-art-tour>
- Αυδίκος, Β. (2014). *Πολιτιστικές και δημιουργικές βιομηχανίες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Επίκεντρο, σσ.22–26.
- Γκαντζιάς, Γ., (2015), ‘Πολιτιστική Πολιτική, Διαχείριση, Διοίκηση και Γενικό (Δημόσιο) Συμφέρον’, Σημειώσεις στη Πολιτιστική Πολιτική και Διοίκηση, ΜΠΣ ΔΠΜ, Πάτρα ΕΑΠ, διαθέσιμο στο: <https://www.scribd.com/document/393038304/Gantzias-Politistiki-PolitikiLinks-Seimeiosis-2017-18-pdf#>
- Γκαντζιάς, Γ., (2020), ‘Πολιτιστική Πολιτική, Χορηγία και Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, Παπασωτηρίου, Αθήνα 2020.
- Εφαρμογή COSMOTE CHRONOS στο: <https://www.youtube.com/watch?v=cBGC1abkhwc>
- Δίκτυο Δημιουργικών Πόλεων: <https://unescogreece.gr/%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%B1-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CF%89%CE%BD-unesco/>

- Ζορμπά Μ., (2014), 'Πολιτική του Πολιτισμού-Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα' Εκδόσεις, Πατάκη, Αθήνα
- Καραχάλης, Ν. (2006). *Πολιτισμός και Τοπική Ανάπτυξη: ο ρόλος των πολιτιστικών περιοχών στις σύγχρονες πόλεις*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο, p.16.
- Κανκαλάς, Γ., Βιτοπούλου, Α., Γεμενετζή, Γ., Γιαννακού, Α., & Τασοπούλου, Α. (2015). *Η αστική αναγέννηση και αναζωογόνηση ως απόκριση στην αστική αλλαγή* [Κεφάλαιο 3]. Στο Κανκαλάς, Γ., Βιτοπούλου, Α., Γεμενετζή, Γ., Γιαννακού, Α., & Τασοπούλου, Α. 2015. *Βιώσιμες Πόλεις* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/2229>
- ΚΕΔΕ (2018). *Sharing Cities Alliance: Η Αθήνα μαζί με περισσότερες από 40 πόλεις συμμαχούν για την αντιμετώπιση του φαινομένου της οικονομίας του διαμοιρασμού*. [Διαδικτυακά] ΚΕΔΕ. Διαθέσιμο στο: <https://kede.gr/sharing-cities-alliance-i-athina-mazi-me-perissoteres-apo-40-poleis-symmachoun-gia-tin-antimetopisi-tou-fainomenou-tis-oikonomias-tou-diamoirasmou/>
- Κόνσολα, Ν. (2006). *Πολιτιστική Ανάπτυξη και Πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 27-30, 58-78, 124-128, 122-146.
- Κοντοχρήστου, Μ., (2008), 'Διαχείριση προβολής πολιτιστικών οργανισμών στην κοινωνία των πληροφοριών και της γνώσης' στο Εναλλακτικό Διδακτικό Υλικό Πάτρα, ΕΑΠ
- Κουρή, Μ. (2010). Πολιτισμός, Τουρισμός και η Πρόκληση της Αειφορίας. *Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων*, [Διαδικτυακά] σσ.325-328. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/25340855/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%A4%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B7_%CE%A0%CF%81%CF%8C%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%91%CE%B5%CE%B9%CF%86%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1%CF%82
- Μοντέλα Πολιτιστικής Διοίκησης, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης,, διαθέσιμο στο: https://www.ekdd.gr/ekdda/files/ergasies_esdd/12/2/354.pdf

- Μουσείο Τεχνητής Νοημοσύνης και Ρομποτικής στο: <https://superfuture.com/2024/10/new-shops/seoul-seoul-raim-opening/>
- Πολιτιστικό Κέντρο Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ) στο: <https://www.snfcc.org/>
- Πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης στο: https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/european-capital-of-culture.html?utm_source=chatgpt.com
- Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν.Γ., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ.Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ. και Τουλούπα, Σ. (2015). Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη. Kallipos.gr, [Διαδικτυακά]σσ.74–83.
https://www.academia.edu/78966971/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%87%CE%B5%CE%AF%CF%81%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CE%A4%CE%BF%CF%80%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%AF%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%92%CE%B9%CF%8E%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7_%CE%91%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7
- Πουρναρά, Μ. (2013). *Από το πλοίο... στην Ακρόπολη*. [Διαδικτυακά] Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/culture/495023/apo-to-ploio-stin-akropoli/>.
- Σύμβαση της UNESCO για την ‘Προστασία και την Προώθηση της Πολυμορφίας της Πολιτιστικής Έκφρασης’, Βρυξέλλες 2005, διαθέσιμο στο: [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0678_/com_com\(2005\)0678_el.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0678_/com_com(2005)0678_el.pdf)
- Τεχνόπολις στο: <https://athens-technopolis.gr/index.php/el/>
- Φεστιβάλ Δήμου Αθηναίων στο: <https://cityfestival.thisisathens.org/athens-street-art-walk-1-en/>
- Χριστοφιλόπουλος, Δ. (2002). *Πολιτιστικό Περιβάλλον-Χωρικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Αθήνα, σσ.33–36.

